

KOMUNISTIČNI MANIFEST

Karl Marx, Friedrich Engels
KOMUNISTIČNI MANIFEST

Prevod dr. Božidar Debenjak (ob upoštevanju prevoda Ceneta Vipotnika)
Spremni zapisi dr. Mladen Dolar, dr. Jože Mencinger, dr. Rajko Muršič,

Janez Ramoveš in dr. Slavoj Žižek

Prevod razdelka »Pošast še straši!« Simon Hajdini

Lektura Tina Volarič

Oblikovanje naslovnice Matevž Medja (ideja), Maja Čuk (finalizacija)

Prelom Maja Čuk

Tehnični urednik David Ožura

Izdala in založila:

Založba Sanje, d. o. o.

Alešovčeva 37, 1000 Ljubljana, Slovenija

Izvorni naslov: Manifest der Kommunistischen Partei

Spremni zapisi © Mladen Dolar, Jože Mencinger,

Rajko Muršič, Janez Ramoveš, Slavoj Žižek

Slovenski jezik © Sanje, 2009

Vse pravice pridržane.

Natisnjenih 2400 izvodov.

Tiskano v Sloveniji.

Tisk Tiskarna Formatisk, d. o. o.

Julij 2009

www.sanje.si

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

329.15(049.1)«1848«

MARX, Karl

Komunistični manifest / Karl Marx, Friderich Engels ;
spremni zapisi k novi slovenski izdaji Mladen Dolar ... [et al.] ;

prevod Božidar Debenjak. - Ljubljana : Sanje, 2009

Prevod dela: Manifest der Kommunistischen Partei

ISBN 978-961-6767-37-8 (trda vezava)

ISBN 978-961-9253-37-3 (broš.)

246695168

Karl Marx
Friedrich Engels

KOMUNISTIČNI MANIFEST

spremni zapisi k novi slovenski izdaji

Mladen Dolar

Jože Mencinger

Rajko Muršič

Janez Ramoveš

Slavoj Žižek

Prevedel dr. Božidar Debenjak

KAZALO

Mladen Dolar.	7
Jože Mencinger.	14
Rajko Muršič	24
Janez Ramoveš	37
Slavoj Žižek.	39
KOMUNISTIČNI MANIFEST	65
Uvodne opombe k drugi slovenski izdaji (1971)	67
Predgovori k trem nemškimi izdajam	69
Predgovori	
I. K angleškemu	80
II. K poljskemu	86
III. K italijanskemu prevodu	88
MANIFEST KOMUNISTIČNE STRANKE	91
I. Buržuji in proletarci	94
II. Proletarci in komunisti	112
III. Socialistična in komunistična literatura.	124
1. Reakcionarni socializem	124
a) Fevdalni socializem.	124
b) Malomeščanski socializem	126
c) Nemški ali »resnični« socializem	128
2. Konservativni ali buržoazni socializem	133
3. Kritično-utopistični socializem	
in komunizem	135
IV. Stališče komunistov do raznih	
opozicijskih strank.	139

Pošasti komunizma

Mladen Dolar

»Pošast hodi po Evropi – pošast komunizma.«
Kakšna pošast, čigava pošast? Pošast za koga? Kaj stoji za to pošastjo, koga straši in pred čim vzbuja strah? Marxova beseda je *Gespenst*, torej prikazen, duh, prazen strah, ki pa vendarle naganja pravi strah v kosti. Pošast ni nekaj realnega, otipljivega, objektivno obstoječega, vendar deluje in proizvaja učinke. Obstoji kot grožnja, torej kot slutnja nečesa, kar bi se utegnilo zgoditi, obstoji kot potencialnost, ki je v svoji možnosti neoprijemljiva, vendar preti z realizacijo. Skriva se, a grozi, da se bo prikazala in pokazala svojo moč, ki je še neopredeljena. Njena moč je prav v tem, da se skriva in ni prav jasno, s čim preti.

Prvi pomen pošasti: skrita grožnja, skrivna sila, ki tiči v konfliktnosti in zaostrenosti neke socialne situacije, nekega historičnega trenutka, in neoprijemljivo skrivoma preži na priložnost, da bi se iz prikazni prelevila v realno družbeno moč. In ta pošast ima svoje ime, komunizem. Prvi pomen je pošast kot grožnja, ki že kot taka deluje: vse moči stare Evrope se že povezujejo v sveto gonjo zoper njo, ime te pošasti že učinkuje kot geslo, kot nalepka, kot psovka, s katero se obmetavajo obstoječi politični nasprotniki, četudi sta njena vsebina in njena pojavnost zgrajeni

na fantazmi, na pravljicah, na umišljenih pripovedih o domnevnih grozotah. A četudi fantastična, fantomska, umišljena, je že sedaj moč – »Komunizem priznavajo vse evropske moči za moč.«

Drugi pomen pošasti je v tem, da ji je treba dati besedo, in prav to je namen *Manifesta*. Pravljicam o pošasti komunizma je treba postaviti nasproti manifest, ki bo to prikazen manifestiral, se pravi, jo postavil na ogled, jo opredelil, jo iz položaja skrivne in nejasne vsepričujoče grožnje privedel na svetlobo dneva ter jo zakoličil s programom. Prikazen naj se tako neha prikazovati, temveč naj se prikaže. Začetek *Manifesta* je: »Jaz, pošast, govorim.« Pošast ima svojo teorijo, nasproti meglenim predstavam in fantazmam postavlja kar najjasnejše besede. Dati pošasti besedo, da sama pove, kaj hoče in namerava, kaj je njen pogled na preteklost in kaj si obeta storiti v prihodnosti: ta prvi akt manifesta, njegova prva deklaracija, ubesedenje nejasne grožnje, služi najprej temu, da bi se pošast razblinila, da bi torej dobila jasne konture in podala svojo lastno verzijo, da bi spregovorila z nemogočega mesta fantoma, ki ji je bilo odrejeno v družbenih fantazmah in umišljenih strahovih. A namen tega razblinjenja pošasti ni v tem, da bi tako pomirili duhove, temveč prav nasprotno, da bi jim zares pognali strah v kosti. Na mesto umišljenega strahu naj stopi realni strah, na mesto fantomske moči potencialnosti naj stopijo prava moč in nadvse realni razlogi, da se je vse sile stare Evrope lahko bojijo. Imaginarni strah naj se prelevi v pravi strah iz pravih razlogov. Pošast se je aktualizirala v programu,

a program ni nič drugega kot napoved in zahteva, naj se aktualizira tudi v realnosti.

Tretji pomen je v tem, da v imenovanju te pošasti, in to kar v prvem stavku, ni ničesar fantastičnega, prav nasprotno, še preden je knjiga prav izšla in še preden se je posušilo tiskarsko črnilo, je pošast že planila na dan, iz potencialnosti je preskočila v aktualnost, ni čakala na navodila in nauke *Manifesta*, temveč je v mnogih evropskih deželah postala družbena realnost neke revolucionarne situacije leta 1848. Revolucija se je začela dogajati mimo *Manifesta* in ne glede nanj, mimo njegovega vpliva. *Manifest* govori o potencialni pošasti in napoveduje njeno aktualizacijo, a njeno udejanjenje je prehitelo *Manifest*. Dokaz o realnosti pošasti je vzniknil, še preden je *Manifest* lahko prišel do svojih bralcev; njegove napovedi so se začele uresničevati, še preden so bile natisnjene. A njihova realizacija je bila kratke sape, revolucije so se sfižile, bile so razkosane in kaotične, pustile so se ujeti v številne kompromise, niso imele moči za dosledno nadaljevanje, sile stare Evrope pa so po začetni zadregi hitro združile dovolj vojaških in političnih moči, da so pošast ukrotile in ji za dolgo vzele sape in moči.

In tu je nastal četrti pomen te pošasti, te prikazni: da je namreč sam *Manifest* v svojem nadaljnjem vplivu in popularizaciji postal pošast komunizma za samo delavsko gibanje, da ga je začel preganjati kot slaba vest in ga opominjati na nerealizirane ideje. Tekst, ki ob svojem nastanku ni imel realnega vpliva na prevratna socialna in politična dogajanja, je naposled ostal kot najboljše udejanjenje tega historič-

nega trenutka, njegovo geslo, njegovo vodilo, merilo, ob katerem je bilo mogoče izmeriti njegov neuspeh. Pošast je ostala nerealizirana in je s svojo ognjevito retoriko in z jasnimi zahtevami predstavljala program, ki mu gibanje ni zmoglo biti doraslo, hkrati pa kot zahteva, ki je terjala nadaljevanje. Ostal je kot relikv, kot preostanek preteklega zagona, kot proklamacija, ki je ni bilo več mogoče izreči, a je strašila naprej kot že proklamirana in s tem delujoča. Spremljal je neuspeh Prve internacionale, kratki preblisk vnovične revolucije v pariški komuni, pragmatizem in razprtije Druge internacionale, ob delnih uspehih delavskega gibanja jim je kazal njihovo delnost, izpričeval njihovo nezadostnost, postavljal oddaljeni končni cilj. Jasno je postalo, da s skorajšnjim in neizbežnim propadom buržoaznega reda ni nič, a jasno je bilo tudi, da se ta red zapleta v nove in čedalje hujše krize in kataklizme, da v svojem neomajnem svetovnem vzponu in širjenju proizvaja nove in nove grobarje, ki jim *Manifest* lahko ponudi okvir, navezno točko in program.

Peti pomen pošasti je vzniknil z uspehom oktobrske revolucije, in videti je bilo, da bo novi red, ki si je *Manifest* vzel za svoj program, to prikazen končno privedel do realnega bivanja. In jo je. Res je prišlo do situacije, ko so vse sile stare Evrope in nove Amerike priznale komunizem za moč, za nadvse realno in otipljivo moč, za politično in vojaško moč, za materialno in ekonomsko silo. Aktualizirana prikazen je zares postala pošast komunizma, pošast za vse stare sile, ki so morale z njo nadvse realno računati, z njo paktirati in se z njo povezovati zoper tretje sile,

z njo podpisovati sporazume, z njo tekmovati, trepetati pred pokončanjem, ki je pretilo z one strani zavese. Pošast komunizma je zelo realno hodila po Evropi, tako da je zavzela njeno polovico, obdala se je z minskimi polji in bodečimi žicami. A kakor je aktualizirana pošast naganjala strah v kosti starim silam z zelo realnimi grožnjami, tako se je hitro prelevila v nočno moro za samo gibanje, ki si je *Manifest* postavilo na zastavo. Aktualizacija je razblinila pošast komunizma in jo prelevila v monstra, iz potencialnega strašila in grožnje se je prelevila v realnega monstra. Pošast je pokazala dvojno plat: po eni strani je bilo videti, da se je *Manifest* tu končno manifestiral, torej razodel svojo pravo resnico, ki je v prav taki realizaciji dospela do bivanja; po drugi strani je bilo očitno, da je ta realizacija direktno nasprotje njegovih idej in da ni v ničemer podobna »asociaciji, v kateri je svoboden razvoj slehernega pogoj za svobodni razvoj vseh,« ki jo je obetal *Manifest*. Skozi tekst *Manifesta* se je prelamljala domnevna prava resnica realizirane pošasti komunizma in obenem merilo, po katerem se je ta realizacija drastično izkazovala za monsturozno. Fatalno je bilo, da je ta upodoba realizirala program *Manifesta*, in še bolj fatalno, da ga sploh ni, temveč ga je z realizacijo onemogočila.

A realizirana pošast komunizma se je nazadnje sama sesula. Kar jo je sesulo, so bila prav protislovja njene realizacije, ki so na prvi pogled dala prav njenim vselejšnjim nasprotnikom. Toda njihov triumf pošasti ni odpravil, temveč ji je obenem vdahnil novega življenja. Tu je šesti, in doslej zadnji, pomen te

pošasti. Po eni strani je jasno, da je *Manifest* zavezan nekemu drugemu času in v svoji neposredni obliki ne daje neposrednih vodil sedanjim bojem. Jasno je tudi, da se je nujnost sesutja kapitalizma spričo njegovih notranjih protislovij izkazala za neizmerno raztegljivo in da je v svojih globokih krizah vedno znova našel vzmet za svojo regeneracijo. Obenem pa *Manifesta* tudi ni mogoče antikvirati in poslati v arhiv propadlih političnih idej in iluzij. Prav nasprotno: anatomija kapitalistične družbe, ki jo opisuje prvi del, njen notranji antagonizem, njeno razredno protislovje, njeno globalno širjenje skozi nenehno revolucioniranje lastnih pogojev, njeno zaostrovanje in vnovično reproduciranje lastnih protislovij v procesu njihove krotitve, retorično brizantni opis gonilnega protislovja, perspektiva možnosti njegove odprave, možnosti predrugačenja in drugačnega sveta, formulacija skupnega interesa vseh zatiranih, emancipacija, ovedenje inherentnega nasilja, ki je samodejno vgrajeno v takšen svet – vse to v tem tekstu ponuja neko navezno točko, ki stoletje in pol pozneje sega v mehanizme našega sveta in živo opozarja na vztrajanje antagonističnega jedra, ki jih omogoča.

Navezava na *Komunistični manifest* danes terja, da se izognemo izsiljevalskemu primežu, ki postavlja na eno stran pošast komunizma, kakršen se je v prejšnjem stoletju realiziral, kot strašljivo udejanjenje resnice *Manifesta*, in na drugo stran liberalni kapitalizem kot edino alternativo, ki si jo je mogoče realno zamisliti. Terja na eni strani neusmiljeno kritiko take realizacije, kot so jo udejanjili socialistični režimi,

in na drugi strani neusmiljeno kritiko njene alternative, ki se z ideološkim nasiljem samoumevnosti postavlja kot edina možna. Terja pogum, da se sploh poskuša vzpostaviti alternativa, ki bo zmožna seči onkraj tako postavljene dileme. V današnji zagati nove krize, kjer se kot edina politika ponuja krpanje milijardnih dolgov z novimi milijardnimi zadolžitvami, brez sleherne refleksije, kjer se kot rešitev iz krize ponuja le še več politike, ki je krizo proizvedla, je *Manifest* zarez, ki omogoča prostor neke drugačne politične invencije.

Razmisleki ob ponatisu *Manifesta*

Jože Mencinger

Če bi mi kdo pred dvajsetimi leti dejal, da bom kdaj kakorkoli sodeloval pri izdaji *Manifesta* v slovenskem jeziku, bi mislil, da se norčuje. Takrat sem se ponosno proglašal za nemarksista. A časi se spreminjajo; mnogi takrat najbolj vneti marksisti so, ne da bi vedeli, preko noči postali monetaristi. Sem sam nevede postal marksist? Morda.

1

Zdi se mi, da je zdajšnjo gospodarsko krizo mogoče pojasniti le z »marksistično« razlago svetovnih gospodarskih dogajanj v preteklih štirih desetletjih, ko se je prej dolgo stabilna delitev BDP med delom in kapitalom 75 : 25 začela spreminjati v zdajšnjo 67 : 33, ko so lastnike družb vse bolj zamenjevali lastniki premoženja, ki so na borzah igrali »monopoli«, in ko je gospodarska učinkovitost povzročala vse večjo presežno ponudbo dobrin. Prvi del *Manifesta*, Buržuji in proletarci, najbrž nič slabše kot takratni čas razlaga zdajšnjega – le jezik se je medtem spremenil.

Tisto, kar zdaj imenujemo spreminjanje delavcev v »delovno« silo oz. v dninarje ali kar v nekakšen

reprodukcijski material, ki naj bo čim bolj poceni in fleksibilen – pripravljen delati za vse manj in zmeraj znova iskati novo delo –, je v prvem delu *Manifesta* opisano takole:

»V isti meri kot se razvija buržoazija, tj. kapital, v isti meri se razvija proletariat, razred modernih delavcev, ki žive le tako dolgo, dokler najdejo delo, in ki najdejo delo le tako dolgo, dokler njihovo delo množi kapital. Ti delavci, ki se morajo prodajati po kosu, so blago kot vsak drug trgovinski artikel in zatorej prav tako izpostavljeni zgodam in nezgodam konkurence, vsem nihajem trga. Delo proletarcev je z razširjanjem strojev in z delitvijo dela izgubilo sleherno samostojnost in s tem ves mik za delavca. Le-ta postane zgolj pritiklina stroja, od njega se zahteva le najenostavnejši, najbolj enolični, najlažje priučljiv prijem. Stroški, ki jih povzroča delavec, se zatorej omejujejo skoroda le na življenjske potrebščine, ki jih potrebuje za svoje preživljanje in za razplod svojega plemena. Cena kakega blaga, torej tudi dela, pa je enaka stroškom za njegovo produkcijo.«

Enako ustrezni so opisi sodobne globalizacije in nacionalnega interesa. Globalizacija omogoča, da so lastniki na enem koncu sveta, njihovo premoženje pa na povsem drugem. Z njo se proizvodnja seli od tam, kjer je »delovna sila« draga, tja, kjer je poceni in kjer ne poznajo socialnih pravic. Nacionalni interes naj bi bil stvar preteklosti; v najboljšem primeru naj bi se skrčil na »življenjsko raven«, ki naj bi jo prinesli cenejši nakupi v »učinkoviti« multinacionalki.

Enostavne resnice, da lahko kupujemo popoldne, le če imamo dopoldne delo, da je edini cilj tujih naložb dobiček in da je zato odliv dela produkta samoumeven ali da kmet, ki proda zemljo, postane dninar, so napoti *»brezvestni svobodi trgovine«*.

»Potreba po vse širšem odjemu njenih produktov podi buržoazijo po vsej zemeljski krogli. Vsepovsod se mora ugnezditi, vsepovsod naseliti, vsepovsod navezati stike. Buržoazija je z izkoriščanjem svetovnega trga kozmopolitsko oblikovala produkcijo in potrošnjo vseh dežel. Industriji je na veliko obžalovanje reakcionarjev spodmaknila spod nog nacionalna tla. Prastare nacionalne industrije so bile uničene in se še iz dneva v dan uničujejo. Spodrivajo jih nove industrije, katerih uvajanje postaja za vse civilizirane nacije življenjsko vprašanje, industrije, ki ne predelujejo več domačih surovin, temveč surovine z najbolj oddaljenih področij, in katerih fabrikati se ne porabljajo le v deželi sami, temveč na vseh delih sveta hkrati. Na mesto starih potreb, ki so jih zadovoljevali izdelki (domače) dežele, stopajo nove, ki terjajo za zadovoljitev produkte najbolj oddaljenih dežel in podnebij.«

Prav isto velja za opis zdajšnje gospodarske krize in celo za reševanje iz nje z uničevanjem produktov, na primer avtomobilov, samo zato, da lahko delamo nove oz. da imamo delo.

»Zadostuje, če omenimo trgovinske krize, ki s svojim periodičnim povračanjem čedalje bolj grozeče

spravljajo v negotovost eksistenco vse meščanske družbe. V trgovinskih krizah se redno uniči ne le velik del ustvarjenih produktov, temveč celo velik del že ustvarjenih produktivnih sil. V krizah izbruhne družbena epidemija, ki bi se vsem prejšnjim epoham zdela brezum – epidemija hiperprodukcije. Družba se nenadoma znajde prestavljena nazaj v stanje trenutnega barbarstva; zdi se, da sta ji lakota in vsesplošno vojno pustošenje spodrezala vsa življenjska sredstva; industrija in trgovina se zdita uničeni, a zakaj? Ker ima družba preveč civilizacije, preveč življenjskih sredstev, preveč industrije, preveč trgovine.«

»S čim buržoazija premaguje krize? Na eni strani z izsiljenim uničevanjem množice produktivnih sil; na drugi strani z osvajanjem novih trgov in s temeljitejšim izkoriščanjem starih. S čim torej? S tem, da pripravlja bolj vsestranske in silnejše krize in zmanjšuje sredstva za preprečevanje kriz.«

2

Ne glede na presenetljivo uporabnost analize v prvem delu *Manifesta* za današnji čas ostajam prepričan, da je privatna lastnina (v *Manifestu* meščanska lastnina) potreben, četudi ne zadosten, pogoj za gospodarsko učinkovitost in da ima odprava »meščanske lastnine« katastrofalne gospodarske, socialne in politične posledice. Izkušnja preteklosti kažejo, da je bolje živeti v družbi, ki dovoljuje privatno

lastnino in »razredno izkoriščanje«, kot v družbi, ki ju prepoveduje. V drugem delu *Manifesta*, Proletarci in komunisti, so predlagani ukrepi zbirka nekonsistentnih in celo izključujočih se idej. Nekatere med njimi je mogoče uveljavljati le v skrajno nedemokratičnih družbah z zatiralskimi političnimi režimi, drugi so povsem sprejemljivi tudi v družbah, ki temeljijo na privatni lastnini kot temelju gospodarjenja.

Da je sistem, ki dovoljuje privatno lastnino in »razredno izkoriščanje«, gospodarsko učinkovitejši od sistema, ki ju prepoveduje, je mogoče dokazati s povsem preprosto analizo.¹

Za socialistično družbo je nesprejemljivo prilaščanje iz naslova lastnine, zato je ta državna ali družbena, sprejemljive pa so razlike, ki so rezultat različnih delovnih sposobnosti. Najbrž bi težko oporekali definiciji, po kateri za socializem zadošča uveljavitev naslednjih dveh načel:

(1) ni dovoljena privatna lastnina produkcijskih sredstev, (2) uveljavljeno je prilaščanje po delu.

Da bi dokazali trditev, da je zgoraj definirano socialistično gospodarstvo alokacijsko neučinkovito, uporabimo enostaven primer. Imamo tri narodna gospodarstva, imenujmo jih A, B in C. V deželi A velja prvo načelo, drugo pa je zamenjano z načelom, da vsakdo dobi po potrebah, v deželi B sta sprejeti obe

1 V nadaljevanju se opiram na članek, ki sem ga v *Ekonomski reviji* objavil pred več kot dvajsetimi leti. 'Reforme socializma in paradoks izkoriščanja: razmišljanja ob poskusu gospodarskih reform', *Ekonomska revija*, 1988, let. 39, št. 4, str. 319–331.

načeli, v deželi c pa nobeno. V vsaki od dežel sta dva producenta in potrošnika obenem, »sposobni x« in »manj sposobni y«, z vsemi dobrimi in slabimi človeškimi lastnostmi. Prvi proizvede dve, drugi eno enoto produkta; narodno gospodarstvo torej tri enote. Za preživetje zadoščata dve enoti, po ena za x in y. Da bi gospodarstva delovala, je potrebna še država, ki porabi pol enote, tako da more vsako gospodarstvo prihraniti pol enote.

Če x in y živita v deželi A, dobita vsak po eno enoto, polovico x-ove druge porabi država, drugo polovico mora »pravično« razdeliti, x in y pa jo morata porabiti, ne smeta je prihraniti. Če x in y živita v deželi B, x dobi dve enoti, y pa eno; x-u pol druge odvzame država, za preostalo polovico pa spet ne sme kupiti produkcijskih sredstev, mora jo porabiti. Če x in y živita v deželi C, x-u spet odvzamejo pol druge enote, preostanek pa lahko porabi ali kupi stroj in na njem celo zaposli y-a. V deželi A bo x, ki ima normalne človeške lastnosti, ugotovil, da je plačan prav toliko kot y, zato bo naredil manj, kot bi lahko; v deželi bodo kmalu sami y-i. Tudi država bo ob svojo polovico enote; če se ji ne bo hotela odreči, bo morala nekaj vzeti tudi y-u. V deželi B bo x del druge enote, ki mu je ostal, porabil, si zgradil vilo ali kupil jahto; to mu bo vzelo nekaj časa, njegov produkt bo zato malo manjši, malo manj bo dobila tudi država. y bo zavidal x-u in od države zahteval, naj x-u pobere več, x pa bo ugotovil, da je mogoče v miru živeti z malo manj prizadevanj. V deželi C bo x iz tistega dela druge enote, ki mu je ostal, potem ko mu je država

pobrala, kar ji gre, kupil stroj, na njem zaposlil γ -a, ki bo zdaj proizvedel več kot eno enoto produkta. Tega mu bo kot presežno vrednost x sicer odvzel, da pa bi se γ sploh hotel zaposliti pri x -u in pristati na »kapitalistično izkoriščanje«, mu bo moral x pustiti vsaj del »presežne vrednosti«. Tudi če mu je ne bi, izkoriščani γ v deželi c ne bi dobil manj, kot bi dobil v deželah A in B , v katerih ni izkoriščen, ali kot bi dobil, če se ne bi zaposlil pri x -u. Gospodarstvo, v katerem x izkorišča γ , je torej alokacijsko učinkovitejše od gospodarstev, v katerih γ ni izkoriščen. V najslabšem primeru ima x več, γ pa nima manj, kar zadošča za dokaz alokacijski učinkovitosti gospodarstva c in neučinkovitosti gospodarstev A in B . Alokacijska oz. Pareto učinkovitost namreč zahteva takšno porazdelitev dobrin, pri kateri s prerazdelitvijo ni mogoče doseči, da bi nekdo pridobil, ne da bi drugi izgubil. Alokacijska neučinkovitost socialističnega gospodarstva torej izhaja iz prepovedi kapitalističnega izkoriščanja; »izkoriščani« so na boljšem (ali vsaj ne na slabšem) od »neizkoriščanih«. Da to ne drži samo v teoriji, ampak tudi v stvarnosti, ni treba posebej dokazovati. Zadošča, da na primer A postane Romunija, B Jugoslavija in c Avstrija.

Dinamično učinkovitost oz. učinkovitost uporabe je mogoče ugotavljati predvsem empirično; tu nas zanima le, ali moremo tudi dinamično neučinkovitost socialističnih gospodarstev pripisati omejitvam privatne lastnine. Za logičen dokaz potencialno večje dinamične učinkovitosti gospodarstva brez omejitve privatne lastnine bi sicer zadoščala že sama

omejitev; maksimum omejene funkcije je namreč manjši ali kvečjemu enak maksimumu iste neomejene funkcije. V našem primeru je uporaba ostanka druge enote produkta x -a v gospodarstvih A in B omejena, v gospodarstvu C pa ni. Že to zadošča za trditev, da je gospodarstvo, v katerem je dovoljena privatna lastnina produkcijskih sredstev, dinamično učinkovitejše od gospodarstva, v katerem privatna lastnina ni dovoljena. Logičnih in empiričnih dokazov za takšno trditev je veliko, vendar se bomo tu omejili le na tehnično ekonomske in obenem tiste, ki drže tudi v primerih, ko x sploh ne zaposluje y -a, ko torej lastnina produkcijskih sredstev ne implicira »kapitalističnega izkoriščanja«.

Teorija produkcije razlikuje med določitvijo optimalne količine produkta dane proizvodne enote in določitvijo optimalne velikosti proizvodne enote. Z omejitvijo posameznega faktorja je določena velikost proizvodne enote; znotraj takšne enote s kombinacijo neomejenih faktorjev določamo optimalno proizvodnjo dane enote. Ker je optimum dane enote manjši od optimuma optimalne enote, so omejitve sodelovanja posameznega faktorja (vrednosti strojev, količine zemlje) ekonomsko škodljive; njihova posledica je, da gospodarstvo sestoji iz proizvodnih enot, ki nimajo prave velikosti. Tega ni mogoče nadomestiti s povečanim sodelovanjem drugih faktorjev, saj se povečanja produkta zmanjšujejo; govorimo o padajoči mejni produktivnosti. Če bi bili vsi faktorji, ki sodelujejo v produkciji, popolnoma deljivi, bi bilo enkrat izbrano optimalno

razmerje med faktorji optimalno pri vseh obsegih produkcije, ker pa niso deljivi, so pri različnih obsegih različno izkoriščeni. Ker pa se zaradi tehničnega napredka spreminja tudi stopnja zamenljivosti faktorjev in njihove relativne cene, se spreminjajo tudi optimalna razmerja med njimi. Vse omejitve, ki preprečujejo izbor optimalne velikosti gospodarskih enot in njihovo prilagajanje, torej implicirajo odmik od dinamične učinkovitosti, ki zahteva proizvodnjo brez nepotrebnih izgub. Najočitnejši primer takšnega omejevanja je bil zemljiški maksimum, usedlina »prastrahu« pred »restavracijo kapitalističnih odnosov na vasi«. Seveda bi bilo narobe verjeti, da so, Stalin v tridesetih letih ali naši teoretiki po vojni, verjeli, da bodo kolhozi učinkovitejši od kmetij in čevljarstva podjetja od čevljarjev. Kolektivizacija in nacionalizacija teh nekapitalističnih oblik produkcije je imela za cilj predvsem eliminacijo družbenega pluralizma in potencialne politične konkurence.

Formalno pa je privatna lastnina, ki je odločilna za učinkovitost, manj pomembna za delitev družbenega produkta, saj je mogoče z ex-post posegi zagotoviti, da se del dohodka od kapitala prerazdeli in da se tako vzpostavlja večja enakost, ne da bi se zmanjšala prizadevnost. Ex-post vzpostavljanje večje enakosti je edino realno, če hočemo zagotoviti gospodarsko učinkovitost z veliko stopnjo enakosti in s splošno blaginjo, namesto z enakostjo v revščini. To z drugimi besedami pomeni, da je edina realistična pot v blaginjo in relativno enakost socialdemokratska.

3

Vrnimo se v zdajšnji čas. Očitno je, da smo prišli do konca »konca zgodovine«. Slaba štiri desetletja trajajoč cikel tržnega fundamentalizma, ki ga je močno okreplil propad socialističnih gospodarstev, je najbrž končan. Končal se je dve leti po smrti »najplivnejšega ekonomista druge polovice 20. stoletja«, nobelovca Milтона Friedmana, ki je bil nosilec vere v nezmotljivost svobodnega trga in v škodljivost državnih posegov. Svet je spet na »poti v suženjstvo«, bi dejal Friedrich Hayek, prav tako nobelovec in simbol ideje o brezmejni gospodarski svobodi, ki je v zagovor Pinochetu menil, da je diktator, ki podpira gospodarsko svobodo, boljši od demokratične ureditve, ki gospodarsko svobodo omejuje.

Po koncu krize bo svet precej drugačen, kot je zdaj, saj je kriza že dosegla fazo, v kateri njeno razreševanje začenja spreminjati svetovni gospodarski red. To bo kapitalizem; tega tudi zdajšnja začasna in »začasna« podržavljanja bank, zavarovalnic ali drugih delov gospodarstva ne bodo spremenila. Inačič kapitalizma pa je veliko; morda zdajšnja kriza ustvarja možnosti za prelom in za iskanje novega kapitalizma oz. za vračanje v evropsko socialno tržno gospodarstvo, v sistem, v katerem bodo novi »finančni produkti« uvrščeni med prevare ali igre na srečo, v katerem bodo lastniki predvsem lastniki družb in ne lastniki premoženja, delavci pa sodelavci in ne reprodukcijski material.

Vse, kar je čvrstega, bo izpuhtelo v zrak ...

Večne travme moderne
in zimzelene melodije odrešitve:
k ponatisu *Komunističnega manifesta*

Rajko Muršič

Ali lahko delo, ki je nastalo kot politični pamflet pred več kot stoletjem in pol, sploh kaj pove o sodobnem času? Na to vprašanje bi še pred dvajsetimi leti rekel, da gotovo ne. Potem pa smo se vrnili v preteklost. V oddaljeno preteklost. V cel niz preteklosti, pravzaprav, ki so zaznamovale našo sedanost: k posrednemu, pa vendar brezsravnemu izkoriščanju revnih, uničevanju oddaljene narave in prikriti obnovljeni kolonizaciji sveta, h končnemu civiliziranju še zadnjih ne dovolj civiliziranih ljudstev, k vsesplošnemu civiliziranemu zatiskanju oči pred resnicami izkoriščanja in bede velike večine človeštva ... V imenu ustvarjanja profita za dobrobit vseh, kot to radi čvekajo njegovi prevarantski lastniki in podrepaniki, kapital bolj kot kadarkoli v zgodovini lomasti po vsem planetu. S tem je tudi iskanje sredstev njegove krotitve ali sesutja enako relevantno kot v vsej zgodovini človeškega izkoriščanja in neenakosti. In tudi zato je dvajset let

po padcu realnega socializma izročilo »komunističnega manifesta« enako živo kot pred več kot stoletjem in pol. Ali še bolj.

Večina političnih in ekonomskih konotacij *Manifesta* je v stoletju in pol, žal tudi na podlagi nekaterih udejanjenj načel diktature proletariata, ki so jo izvajale komunistične partije po boljševiskem modelu, prešla tako rekoč v dnevno rabo in jo nevede citirajo celo največji nasprotniki komunizma. Prav zato pa je – kljub Gramsciju – ostala skorajda prezrta tista razsežnost *Manifesta*, ki označuje celotno kapitalistično dobo in razgalja njeno modernistično bistvo v tistem segmentu družbe, ki sta ga Marx in Engels označevala kot vrhnji del družbene gradnje: občutenje praznine, ki jo ustvarja rast kapitala, je obratno sorazmerno zgotovostjo humanega preživetja v svetu, ki ga označuje neprestano zastarevanje, kvarjenje, izginjanje in nadoomeščanje potencialno neskončnih nizov predmetov in zamisli, proizvedenih na neskončnih tekočih trakovih fordistične in kasnejše visokotehnološke, tudi – in še zlasti – informacijske kapitalistične proizvodnje. Kapitalizem dosledno izničuje dobesedno vse, in to prav s tem, da je potencialno neskončno produktiven: ljudem ponuja delo v zameno za njihov čas, ljudi jemlje kot neizčrpen vir svoje rasti, naravo predeluje v neskončne nize brezdušnih predmetov, preteklost in prihodnost uravnava v skladu s svojimi interesi in za nameček podpira vse vrste duhovnosti, ki vodijo v odrešitev šele na onem, ne na tem svetu.

Čeprav so nam realsocialistični oblastniki in »komunistični« diktatorji za vse večne čase priskutili

realni socializem in njegove izvedenke, tako da s trpkim občutkom v srcu prebiramo komunistične recepte za odpravo suženjskega odnosa med delom in kapitalom, ostaja nerazrešen osrednji problem, ki ga secira Marxov in Engelsov *Manifest*: to je institucionalizirano izkoriščanje človeškega dela v korist manjšine. In tudi če danes nihče pri zdravi pameti ne verjame več v diktaturo proletariata in v rešitve, ki temeljijo na odpravi lastninskih razmerij na temelju vsesplošnega podržavljenja lastnine, še vedno ne poznamo bistveno boljših rešitev za odpravo globalnih razmerij neenakosti in plesa po točno določenih taktih kolosalnega delovnega stroja, ki še vedno uničuje človeško svobodo in dostojanstvo množic po vsem planetu. V tem smislu je *Manifest* sodoben kot le redko katero čtivo iz sredine devetnajstega stoletja.

Prodoren analitični um filozofa, ki je najbolje od vseh razumel konstitucijo sodobne človeške družbe, je inspiracija vsem družboslovcem še danes: ne glede na to, kaj si kdo misli o »komunizmu« oz. socializmu boljševiškega kova, ostaja zoprno dejstvo, da brez Marxovih analiz preprosto ni mogoče razumeti sodobne človeške družbe. In tudi če se nikakor ne strinjamo z obrabljenimi demagoškimi frazami, da je ekonomska produkcija ključ za razumevanje vseh drugih družbenih sistemov in podsistemov, se ne moremo in ne smemo izogniti materialistični analizi, ki v družbenih dogajanjih ne vidi nikakršnih demonov pohlepa, egoizma ali čiste zlobe bogsigavedi katerih emocionalnih ali duševnih sil, temveč najpreprostejšo artikulacijo – in reprodukcijo – hierarhičnih

medsebojnih odnosov, ki temeljijo na institucionaliziranem izkoriščanju družbene moči, ta pa temelji na prisvajanju narave in drugih, socialno in geografsko oddaljenih ljudi. V tem ni nobenega mysticizma, temveč vsiljena družbena »pogodba«, ki izhaja iz priznanih in potrjenih lastninskih razmerij.

Pa vendar: tudi če vse to vemo, zakaj ne moremo ponuditi nobene bistveno boljše alternative? Zakaj se po več kot stoletju in pol ponovno vračamo k dokaj neuravnovešenemu besedilu, ki obsega nevsakdanjo mešanico analitičnega seciranja takratne družbe in manifestativnih načel, ki naj bi mobilizirale množice takrat res brezpravnih proletarcev v njim razumljivem jeziku? Morda zato, ker se kljub opaznemu izboljšanju položaja delavskega razreda v razvitih industrijskih državah in s tem celo njihovem navideznemu izginotju še vedno srečujemo s temeljno težavo, ki izhaja iz zapletenega sistema produkcijskih razmerij: vsesplošna zmaga liberalnega kapitalizma v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja, vsaj v Evropi in nekaterih azijskih delih sveta, in to tako v produkcijskem procesu in uveljavljanju načel »svobodne« trgovine, političnem ustroju liberalno-demokratskih nacionalnih držav in njihovih nadnacionalnih povezav kot tudi v splošnem ideološkem zagovarjanju liberalne demokracije in svobodnega trga na vseh ravneh človeškega delovanja in mišljenja, je zaplodila tudi njegove nujne in neprijetne stranske učinke. Vse, kar lahko ureja vsemogočna pilula prostega trga (blaga, dela in kapitala – vendar le v smereh, ki premožnim povečujejo dobičke, revne

pa potiskajo v bedo meznega dela in jim jemljejo moč odločanja o čemerkoli, kar zadeva perspektive in vizije njihovega življenja v domačem okolju ali okolju, kamor se odpravijo iskat delo, če jih že ne pehajo naravnost v »etnične« ali »religiozne« konflikte), je institucionalizirano izkoriščanje, ki, dokler deluje, ponuja dovolj priboljškov vsem, razen tistim, ki so na samem dnu celotne verige vzajemne soodvisnosti (in pod njo). A ko pilula ne pomaga več, njeni ponudniki najprej kličejo na pomoč, potem pa modro molčijo, dokler ne najdejo novih žrtev, ki bodo prisiljene verjeti v njene učinke. V vmesnem času se lahko učinkovito nasloni na moč režimov in držav, ki jih ima zahodni korporativni kapital tako ali tako v šahu, da bodo vzdrževali potreben red in mir za naslednji razvojni cikel. Lastnikom kapitala in njihovim eksekutorjem ter podrepanikom (menedžmentu, svetovalcem, pravnim službam itd.) ne gre za ohranjanje starih razmerij za vsako ceno, nasprotno, izkoriščevalci neprestano iščejo nove možnosti učinkovitega izkoriščanja in so v svoji inovativnosti in sesuvanju dosedanjih odnosov vedno znova korak pred tistimi, ki jih izkoriščajo. Prav zaradi neprestanega izmišljanja novih pravil, stalnega odpravljanja tistih razmerij, ki jim ne ustrezajo, spreminjanja same proizvodnje in spodbujanja novih oblik »povpraševanja« na trgu, da lahko ohranjajo in povečujejo ravni dobičkov, ki so v resnici le evfemizem za krajo oz. prisvajanje presežnega dela deprivilegirane delovne sile, jim nobena oblika nacionalnega ali transnacionalnega organiziranja delavskega gibanja ni več kos (kdo

pa se še spominja zgodovinskih »Internacional«?). Zaradi tega izkoriščevalski sloji vsaj za korak vedno znova preHITEVAJO mobilizacijo socialno in geografsko razpršenih izkoriščanih slojev: konec koncev so prav lastniki kapitala in njihovi sluge – Marx in Engels zanje uporabljata izraz buržoazija, ki ga je danes težko razumeti – neutrudni in neprekosljivi revolucionarji.

Vse to sta Marx in Engels predvidela in razkrinkala že v revolucionarnem letu 1848 in tik pred njim. Oglejmo si znameniti odlomek, v katerem secirata buržoazijo in razkrijeta bistvo epohe, v kateri se – v to pač ni dvoma! – nahajamo še danes (uporabljam standardni prevod iz *Izbranih del* Marxa in Engelsa – MEID 1979, 2. zvezek):

»Buržoazija ne more eksistirati, ne da bi nenehno revolucionirala produkcijske instrumente, torej produkcijska razmerja, torej vsa družbena razmerja. /.../ Nenehni prevrat v produkciji, nepretrgano pretresanje vseh družbenih razmer, večna negotovost in gibanje loči buržoazno epoho od vseh prejšnjih. Vsa čvrsta zarjavela razmerja s spremstvom častitljivih predstav in nazorov vred se razvežejo, vsa nanovo stvorjena zastarevajo, preden morejo zakosteneti. Vse trdno in stalno se razblinja, vse sveto je oskrunjeno, in ljudje so naposled prisiljeni, da si s treznimi očmi ogledajo svoj življenjski položaj in medsebojne odnose.« (MEID II: str. 592.)

Živimo v obdobju večnega vračanja enakega kapitalizma, enakih lastninskih razmerij, pa vendar

se nam ta kažejo v vedno novih preoblekah in v oblikah, ki ustrezajo zahtevam vsakokrat najnovejšega časa. Da se bo kapitalizem sesul sam vase in da si ves čas koplje lasten grob, je bolj ali manj jasno že od njegovega začetka, vendar pa je obenem še toliko bolj res, da postajajo kapitalisti z vsakim zaporednim porazom bolj nepremagljivi. Ko so pariški, ameriški, britanski in drugi študentje v poznih šestdesetih letih naredili konec s starim režimom, ne le na simbolni ravni, temveč predvsem tako, da so preprosto nehali verjeti vanj in – vsaj v nekem obdobju in v specifičnih okoliščinah – prenehali ravnati po njegovem diktatu, je bilo videti, da je zasijala iskrica upanja. Vsaj za trenutek se je zdelo, da so oblastniki dojeli lekcijo in z nekaterimi strukturnimi reformami popustili izbranim zmernejšim zahtevam prevratnikov po socialni pravičnosti. Socialni korektivi so potešili aspiracije zmernih revolucionarjev, nekateri odpustki s podpiranjem trajne brezposelnosti za tiste, ki se preprosto niso hoteli vpreči v voz izkoriščanja z delovno pogodbo, pa so otopili prevratniškega duha potencialno nezadovoljnih. In prav zato, ker si je znal z odpustki odkupiti nekaj grehov, je kapital kmalu našel boljše rešitve in s počasno, vendar spretno in konsistentno, širitvijo območij »prostega trgovanja« (beri: izkoriščanja poceni delovne sile) premestil izkoriščanje dela iz svojega okolja v druga okolja, obenem pa je začel spodbujati lastnike kapitala k še večjemu izkoriščanju z nižanjem davkov na dobiček. Ko so kolapsirala realsocialistična gospodarstva vzhodne Evrope ter večina nenavadnih križancev

med nacionalističnimi, religioznimi in socialističnimi gibanji v dekoloniziranih državah »tretjega sveta«, so lahko hijene svobodnega trga učinkovito razširile polja svojih lovišč.

Tudi če so komunistični velmožje in diktatorji tu in tam citirali dele *Komunističnega manifesta*, realni socializem ni bil nikoli, v nobenem trenutku, uresničitev načrtov, ki jih artikulira *Komunistični manifest*. In tudi če so ob »izgradnji socializma« resno vzeli nekatera temeljna načela *Manifesta*, na primer »diktaturo proletariata«, so jo naredili trajno ne zato, ker bi tako zapovedal *Manifest*, temveč ker so Sovjetsko zvezo in vse druge nove družbene tvorbe že takoj po njihovem nastanku napadli plačanci z vseh strani in so morale razviti vsaka svoj vojaški stroj. Vojaška organizacija, ki je ni vodil proletarijat, temveč partija, ki se je sklicevala nanj, je po oktobrski revoluciji in drugih revolucijah edina jamčila preživetje teh družb: demokratične socialistične družbe so, kot smo videli v Španiji v tridesetih in Čilu v sedemdesetih letih, če se niso militarizirale, preprosto pohodili. Vojaška, paravojaška, protekcionistična in druge reakcije »Zahoda« so narekovale militantno organizacijo realsocialističnih družb, ki niso mogle funkcionirati drugače kot diktature. Toda to ni edina razlaga hitrega povampirjenja leninske boljševiške sovjetske republike, ki se je pokazala z notranjimi obračuni proti anarhistom v Kronštadtu in z obračuni z drugimi avtonomisti ali »revizionisti«.

Glavni nastavek socialističnih diktatur se skriva že v samem Marxovem nauku, ki ponuja eno samo trajno

rešitev večnega razrednega boja: njegovo samoukinitev z diktaturo proletariata. Bakunin je povsem upravičeno očital Marxu, da bodo, če bi kdaj njegovi revolucionarji zmagali, zasnovali ne pretirano prijazno državo, podobno Bismarckovi Nemčiji, ki naj bi Marxu služila kot model. Državni socializem ni odpravil lastninskih razmerij, ampak jih je samo premestil: namesto individualnih lastnikov proizvodnih sredstev je po revoluciji kot lastnica nastopala država (v primeru samoupravne Jugoslavije pač »le« kot upravljavka). Delavci so ostali v mezdnem razmerju in nekdo drug je še vedno koval dobiček od njihovega dela. V tem smislu je bil celoten realni socializem nekakšen državni kapitalizem: kapitalska razmerja med delom in kapitalom je preprosto premestil od »trga« k »planu« ali »dogovoru«, v resnici pa so – kljub njegovi delni distribuciji nazaj v skupno dobro – dobiček kovali novi gospodarji: partijci. To se danes še kako očitno kaže v »Ljudski republiki Kitajski«, hrbtenici sodobne kapitalistične produkcije.

Prav zato moramo *Manifest* brati v duhu Marxa in Engelsa: kritično, antidogmatsko in v duhu svojega časa. Ta pa je čas modernizma, ki ga še vedno spremljajo otroške bolezni buržoazije, ki sta jih v zgoraj navedenem odlomku razkrila Marx in Engels. Posebej uporabna je metafora razblinjanja vsega, kar je trdnega in stalnega. Ta metafora se je prijela pri preučevalcih moderne in modernizma, predvsem v umetnosti in kulturi, skupaj s »postmoderno« in »postmodernizmom« (karkoli je že bila postmoderna, moderne v svojem bistvu ni preseгла). V angleškem

jeziku je odlomek prav fascinantno sodoben: »*All that is solid melts into air ...*«¹ Ta odlomek si je sposodil literarni teoretik Marshall Berman za delo, v katerem je leta 1983 analiziral modernizem (z metaforami iz Goethejevega *Fausta*, Marxovo analizo kapitalizma, analizami modernizma na ulicah Pariza z Baudelairo, v Petrogradu in New Yorku). Postal je skorajda fraza, s katero lahko najučinkoviteje označujemo »dosežke« moderne, in se v takšni ali drugačni obliki pojavlja kot stalna metafora ali topos.

V popularni kulturi je to »razblinjanje« očitno, saj lahko govorimo o sodobni popularni kulturi šele takrat, ko se razblini enkratna prisotnost umetnine ali kulturnega proizvoda in z njo izgine njena »duša« oz. avra, kot jo je imenoval Walter Benjamin. Fotografija je podala tako rekoč popolno podobo objekta predstavljanja, pa vendar je bila cena za ustvarjanje umetnine, ki je dosegla popoln posnetek podobe (*mimesis*), zelo visoka: s fašizmom je bilo potrebno plačati prenos njenega učinkovanja iz sfere ritualnega na polje političnega.

Na podoben način je učinkovalo ločevanje vira zvoka od njegovega predvajanja na njegovih nosilcih ali v radijskem mediju: glas, ločen od telesa, je dotlej lahko bil le božji glas, in glasba, shizofonično ločena od vira svojega nastanka, je lahko bila le nepremagljiv zven siren, ki očara množice in iz njih naredi pohleven material vsestranskih manipulacij. Za nameček je

1 *The Communist Manifesto: A Modern Edition, with an Introduction by Eric Hobsbawm*, Verso, London, New York, 1988, str. 38.

industrijska proizvodnja povrgla tudi potencialno neskončne serije različnih izdelkov, katerih namen ni bil več individualizirana raba, temveč njihova čim hitrejša potrošnja, ki je vodila v enorazsežno dirko za iskanje izgubljenega časa. Z rutiniziranim procesom standardiziranega celodnevne delo – na primer z natančno preračunanim odmorom za hitro hrano – in šolanja je težko ohranjati kakršnekoli čvrstejše in trajnejše medosebne vezi, tako da se namesto proklamirane modernistične individualizacije in vzajemnega priznavanja enakovrednega načelnega izražanja avtonomnih družbenih pozicij vseh posameznikov v liberalnodemokratski družbi s koncem zgodovine vred v obdobju moderne ves čas zatekamo v iskanje objema takšnih ali drugačnih čvrsteje povezanih skupnosti, pa naj bodo to le občasne parade skupnega neoplemenskega občutenja moči v politiki in popularni kulturi ali neprestanega vračanja v neizživeto preteklost »pristnega« predmoderne življenja in verovanja.

Moderna na ta način stalno spodbuja nostalgijo, upanje po tem, da bi vendarle ohranili nekaj trajnejšega, da bi se naslonili na čvrste temelje, na nekaj, kar nas povezuje z oddaljeno preteklostjo in s svetom, ki naj bi bil popolnejši od katastrofe ali plehkosti, v kateri smo prisiljeni živeti. Prav pospeševanje gibanja v produkcijskem procesu in videz vrveža v vsakdanjem življenju, ki ga ne dohajamo več, nas vodi v različne oblike revivalizmov in v izumljanje ali iznajdevanje tradicij, skupaj s hlastanjem po takšnih ali drugačnih duhovnih odrešitvah. Še pred štirimi desetletji so se dušebrižniki bali, da bo klasična glasba odmrla, ker jo je preglasil

hrup popularne glasbe, a zgodilo se je prav nasprotno: klasična glasba ni le preživela, temveč je (p)ostala celo vodilni steber sodobnega glasbenega življenja aleksandrinske dobe, v kateri nismo sposobni ustvariti ničesar radikalno novega več. Enako velja za religijo: revolucionarji šestdesetih let so povsem zanemarili religijo, saj je bila v tistem času videti povsem na koncu, toda le nekaj let kasneje se je triumfalno vrnila na zgodovinsko sceno: če ne gre brez gospodarjev, pač ne gre tudi brez bogov! Sodobni revivalizmi so odrešiteljske avanture izgubljenec sodobnega časa, pa vendar govorijo kot simptom: kamorkoli se ozremo okoli sebe, lahko vidimo oživljanje tradicij ne le »ljudske« glasbe – ki jih pravzaprav nikoli ni bilo, ker si jih zanesenjaki sproti izmišljajo; opazujemo lahko oživljanje spomenikov in postavljamo množice novih, ki komajda sledijo metanju drugih na smetišče zgodovine; vsakokrat, ko svetovljani razglašajo konec nacionalizmov, vidimo oživljanje narodov, ki so tako ali tako nedavna stvaritev moderne; vsepovsod lahko spremljamo oživljanje znanj, ki naj bi ga posedovali predniki, predstav iz preteklosti in verovanj v nadnaravno. Ob velikih besedah za pomen znanosti in inovativne družbe spremljamo revitalizacije zamisli o nekakšni »inteligentni zasnovi« oz. božji stvaritvi sveta in preprečevanje poseganja v njegovo delo ... In namesto da bi sledili tempu, ki ga narekujejo lastniki kapitala in njegovi sluge pri neprestanem revolucioniranju sveta, ko vztrajno in neutrudno gradijo svet po svoji podobi, ter iz orodij, ki jih pri tem proizvajajo, stkali mrežo, v katero jih bomo nekoč ujeli, se lepimo

na limanice iskanja izgubljene »avtentične« človeškosti in narave. Vse to zato, ker vemo, da ne moremo stkati trajnejših medčloveških razmerij, ki bi temeljila na preprosti soodgovornosti in vzajemnem spoštovanju do svobode tistega, ki misli drugače.

Ponovno branje *Komunističnega manifesta* morda lahko razumemo kot še enega izmed prej naštetih nizov modernih revivalizmov in z njimi povezanih odrešiteljskih gibanj. Pa vendar: težko bomo našli drugo delo, ki bi nam bolj učinkovito odprlo oči. In ko jih enkrat odpremo, moramo zavreči tudi to delo kot lestev, ki nas bo pripeljala do naslednjega kroga soočanja s sedanjo, sodobno resničnostjo, in s prihodnostjo, dokler je ne popravimo.

Nekaj stvari, na katere najprej pomislim,
ko nekdo omeni *Komunistični manifest*

Janez Ramoveš

Najprej pomislim na proletarce, hlapce, dekle in njihove politkomisarje.

Pomislim, da je *Komunistični manifest* v slovenščini prvič izšel v Idriji, kar je geografsko precej blizu vsemu ostalemu, na kar pomislim.

Na to, da gre v bistvu za literaturo, tako kot v *Resnicah za večnost* sv. Alfonza Ligvorijana. To knjigo sem podedoval po babici, ki je ni nikoli prebrala, prav tako ni brala *Komunističnega manifesta*. Med drugo svetovno vojno je kot revna vdova pomagala komunistom v bližnjem gozdu. Po vojni je dobivala nepodpisana pisma, v katerih so se ji zahvaljevali za rešena življenja. Ni jih prebrala, bila je nepismena.

Pomislim, da so ji, ko so zmagali, odpeljali oba mladoletna otroka. Tisti, ki je preživel, je kasneje postal moj oče. Nikoli ni bil navdušen bralec *Komunističnega manifesta*.

Spomnim se učiteljev samoupravljanja, ki so utrujali z Marxom in Engelsom, prav tako kot tisti pri materinščini z *Bratovščino Sinjega galeba* in župnik pri verouku s svetopisemskimi zgodbami. Pogosto se

ob *Komunističnem manifestu* spomnim na mladinsko povest *Lukec in njegov škorec*.

Na to, da je nekoč izšel v stripu. Bil je zanič. Raje sem poslušal Pankrte, *Bandiero rosso*. Tisto pesem smo otroci peli na taborjenju zraven gusarskih pesmic.

Predvsem pomislim na stvari, ki so se že prevečkrat krvavo sfizile.

Na to, da sem nekoč prisegel, da bom čuval vrednote, temelječe na *Komunističnem manifestu*, »ne žaleči, da u toj borbi dam i svoj život«.

Pomislim, da sem še živ.

V Suši, 11. 5. 2009

Pošast še straši!

Slavoj Žižek

Prevedel Simon Hajdini

1

Prva, avtomatična reakcija današnjega razsvetljenega liberalnega bralca na *Komunistični manifest* se glasi: Ali ni precejšen del v njem podanih empiričnih ocen enostavno napačen, kakor sta napačni tudi v njem podana podoba družbene situacije in revolucionarna perspektiva, ki jo brani in propagira? Je sploh kdaj obstajal kak političen manifest, ki bi ga poznejša zgodovinska realnost tako očitno spodbila? Mar ni *Komunistični manifest* v najboljšem primeru neka pretirana ekstrapolacija določenih tendenc, značilnih za 19. stoletje?

Pa se mu približajmo z nasprotnega konca: kje živimo danes, v naši globalni »post ...« (postmoderni, postindustrijski) družbi? Slogan, ki se nam vse bolj vsiljuje, je slogan »globalizacije«: brutalno vsiljenje enotnega svetovnega trga, ki ogroža vse lokalne etnične tradicije, kakor tudi samo formo nacionalne države. In ali ni opis družbenega vpliva buržoazije, ki ga podaja *Manifest*, v teh razmerah aktualnejši kot kdajkoli prej?

»Buržoazija ne more eksistirati, ne da bi nenehno revolucionirala produkcijske instrumente, torej produkcijska razmerja, torej vsa družbena razmerja. Nasprotno pa je bila ohranitev starega produkcijskega načina nespremenjenega prvi eksistenčni pogoj vseh prejšnjih industrijskih razredov. Nenehni prevrat v produkciji, nepretrgano pretresanje vseh družbenih razmer, večna negotovost in gibanje loči buržoazno epoho od vseh prejšnjih. Vsa čvrsta zarjavela razmerja s spremstvom častitljivih predstav in nazorov vred se razvežejo, vsa nanovo stvorjena zastarevajo, preden morejo zakosteneti. Vse trdno in stalno se razblinja, vse sveto je oskrunjeno, in ljudje so naposled prisiljeni, da si s treznimi očmi ogledajo svoj življenjski položaj in medsebojne odnose.

Potreba po vse širšem odjemu njenih produktov podi buržoazijo po vsej zemeljski krogli. Vsepovsod se mora ugnezditi, vsepovsod naseliti, vsepovsod navezati stike.

Buržoazija je z izkoriščanjem svetovnega trga kozmopolitsko oblikovala produkcijo in potrošnjo vseh dežel. Industriji je na veliko obžalovanje reakcionarjev spodmaknila spod nog nacionalna tla. Prastare nacionalne industrije so bile uničene in se še iz dneva v dan uničujejo. Spodrivajo jih nove industrije, katerih uvajanje postaja za vse civilizirane nacije življenjsko vprašanje, industrije, ki ne predelujejo več domačih surovin, temveč surovine z najbolj oddaljenih področij, in katerih fabrikati se ne porabljajo le v deželi sami, temveč na vseh delih sveta hkrati. Na mesto starih potreb, ki so jih zadovoljevali izdelki [domače]

dežele, stopajo nove, ki terjajo za zadovoljitev produkte najbolj oddaljenih dežel in podnebij. Na mesto stare krajevne in nacionalne samozadostnosti in zaprtosti stopa vsestransko občevanje, vsestranska odvisnost nacij druge od druge. Tako kot z materialno je tudi z duhovno produkcijo. Duhovni proizvodi posameznih narodov postanejo splošna dobrina. Nacionalna enostranost in omejenost postaja bolj in bolj nemogoča, a iz mnogih nacionalnih in lokalnih literatur se izoblikuje svetovna literatura.« (MEID II, str. 592–593.)

Ali ni to, bolj kot kdajkoli prej, naša današnja realnost? Pomislimo na Ericssonove mobilne telefone, ki niso več švedski, na Toyoto, ki 60 % svojih avtomobilov izdelava v ZDA, pa na hollywoodsko kulturo, ki dosega kar najbolj oddaljene konce sveta ... Drži, to je naša realnost – pod pogojem, da tej podobi iz manifesta ne pozabimo dodati njen inherentni dialektični nasprotek, »spiritualizacijo« samega materialnega produkcijskega procesa. Drugače rečeno: kapitalizem, po eni strani, prinaša radikalno sekularizacijo družbenega življenja – neusmiljeno razblijna avro avtentične plemenitosti, svetosti, časti, itd.:

»Sveto grozo pobožne zanesenosti, viteškega navdušenja, filistrske otožnosti je [buržoazija] utopila v ledeni vodi egoističnega računa. Osebno dostojanstvo je razkrojila v menjalno vrednoto, na mesto neštetihih zapisanih in pošteno pridobljenih svoboščin je postavila eno samo brezvestno svobodo trgovine.

Z eno besedo, na mesto izkoriščanja, zastrtega z verskimi in političnimi iluzijami, je postavila odkrito, nesramno, direktno, suho izkoriščanje.« (Ibid., str. 591.)

Toda osnovna lekcija »kritike politične ekonomije«, kot jo je v letih po *Manifestu* zasnoval zreli Marx, se glasi, da ta redukcija vseh nebesnih himer na brutalno ekonomsko realnost generira svojo lastno spektralnost. Ko Marx opisuje noro samooplajajočo se cirkulacijo kapitala, katerega solipsistično gibanje samooplajanja doseže vrhunec v današnjih metarefleksivnih spekulacijah s tako imenovanimi *futures*, je preveč poenostavljeno zatrjevati, da je prikazen te samooplajajoče se pošasti, ki na svoji poti ne pozna nobenih človeških ali okoljskih ozirov, ideološka abstrakcija in da nikoli ne smemo pozabiti, da se v ozadju te abstrakcije nahajajo resnični ljudje in naravni predmeti, katerih produkcijske zmožnosti in resursi so temelj cirkulacije kapitala, ki se hrani na njih kot orjaški parazit. Težava je v tem, da ta »abstrakcija« ne obstoji le v naši (tj. tisti finančnega špekulanta) napačni percepciji družbene realnosti, temveč je »realna« natanko v pomenu, da določa strukturo samih materialnih družbenih procesov: usoda celega sloja prebivalstva in včasih celih držav je lahko v rokah »solipsističnega« spekulativnega plesa Kapitala, ki svoj cilj profitabilnosti zasleduje z blaženo ravnodušnostjo do učinkov lastnega gibanja na družbeno realnost. V tem se nahaja temeljno sistemsko nasilje kapitalizma, ki je mnogo bolj *unheimlich* (če uporabim Freudov izraz) od neposre-

dnega predkapitalističnega družbeno-ideološkega nasilja: tega nasilja ni več mogoče pripisati konkretnim posameznikom in njihovim »zlim« nameram, temveč je povsem »objektivno«, sistemsko, anonimno. Na tem mestu se velja spomniti na Etienna Balibara, ki ločuje dva nasprotna, a obenem komplementarna načina ekscesnega nasilja v današnjem svetu: »ultraobjektivno« (»strukturno«) nasilje, ki je inherentno družbenim pogojem globalnega kapitalizma (»avtomatično« generiranje izključenih pogrešljivih posameznikov, od brezdomcev do brezposelnih), in »ultra-subjektivno« nasilje novonastajajočih etničnih in/ali verskih (skratka: rasističnih) »fundamentalizmov« – to drugo »ekscesno« in »brezdanje« nasilje je zgolj pendant prvemu nasilju.

Dejstvo »anonimnega« nasilja nam dovoljuje splošnejšo poanto v zvezi z antikomunizmom. Ugodje, ki ga je nudil antikomunizem, je izviralo od tod, da se je bilo v komunizmu mogoče tako zlahka igrati igre iskanja krivca, obtoževanja Partije, Stalina, Lenina in ne nazadnje tudi Marxa za milijone žrtev, za teror in gulage, medtem ko v kapitalizmu ni nikogar, ki bi ga lahko krivili ali imeli za odgovornega, ker se tu reči pač dogajajo, usmerjajo jih anonimni mehanizmi, pa čeprav kapitalizem, kar zadeva človeške in okoljske žrtve ter uničevanje prvobitnih kultur, ni bil nič manj destruktiven ... Skratka, razlika med kapitalizmom in komunizmom je v tem, da se je na komunizem gledalo kot na idejo, ki je nato spodletela v svoji realizaciji, medtem ko je kapitalizem deloval povsem »spontano«. Ni *Kapitalističnega manifesta*.

2

Ključno je vztrajati na komunistično-egalitarni emancipatorni Ideji, in to v zelo natančnem marxovskem pomenu: obstojijo družbene skupine, ki zavoljo tega, ker nimajo določnega mesta v »zasebnem« redu družbene hierarhije, neposredno reprezentirajo univerzalnost kot tako; one so tisto, kar je Rancière poimenoval »del, ki ni del« družbenega telesa. Vse resnično emancipatorne politike so produkt kratkega stika med univerzalnim »javne rabe uma« in univerzalnostjo »dela, ki ni del« – to so bile že komunistične sanje mladega Marxa: univerzalnost filozofije združiti z univerzalnostjo proletariata. Antična Grčija nam je dala ime za vdor Izključenih v družbeno-politični prostor: demokracija. Naše vprašanje se danes glasi: je demokracija še vedno ustrezno ime za ta egalitarni izbruh? Tu obstojita dva skrajna odgovora, nagla zavrnitev demokracije kot gole iluzorne pojavne oblike svojega nasprotja (razrednega gospostva) in trditev, da je naša, realno obstoječa demokracija popačitev prave demokracije – po analogiji z Gandhijevim slovitim odgovorom britanskemu novinarju, ki ga je povprašal o demokraciji: »Dobra ideja. Nemara bi jo veljalo preizkusiti!« Debata, ki poteka med tema dvema skrajnostima, je očitno preabstraktna: za kriterij je treba vzeti odnos demokracije do razsežnosti univerzalnega, ki jo utelešajo Izključeni.

Liberalci, ki pripoznavajo probleme tistih, ki so izključeni iz družbeno-političnega procesa, vidijo svoj cilj v vključevanju preslišanih: slišati je treba

vsa stališča, upoštevati vse interese, vsem zagotoviti človekove pravice, spoštovati vse načine življenja, kulture in prakse, itd. – obsesija te demokracije je zaščita vseh manjšin: kulturnih, verskih, seksualnih itd. Formula te demokracije je: potrpežljiva pogajanja in kompromis. Toda s tem gre v izgubo proletarska pozicija, pozicija univerzalnosti, utelešena v Izključenih. Zato ob približjem pogledu uvidimo, da tega ne počne – na primer – Chavez v Venezueli: ne vključuje jih v predobstoječi liberalno-demokratski okvir; prav nasprotno, ti »izključeni« prebivalci favel so njegova BAZA, zato reorganizira politični prostor in oblike organizacije tako, da bi se »prilegali« izključenim. Najsi je ta razlika med »buržoazno demokracijo« in »diktaturo proletariata« videti še tako pikolovska in abstraktna, je vendarle bistvena.

Vilfredo Pareto je pred stoletjem prvi opisal tako imenovano pravilo 80/20 (ne zgolj) družbenega življenja: 20 % prebivalstva ima v rokah 80 % zemlje, 20 % zaposlenih proizvede 80 % profita, 80 % odločitev je sprejetih v 20 % časa trajanja sestankov, 80 % internetnih linkov usmerja na 20 % internetnih strani, 80 % graha je proizvod 20 % strokov ... Kot so poudarili nekateri družbeni analitiki in ekonomisti, nas današnja eksplozija ekonomske produktivnosti sooča z ultimativnim primerom tega pravila: prihodnja globalna ekonomija teži k stanju, v katerem 20 % delovne sile zadostuje za opravljanje vsega potrebnega dela, tako da je 80 % ljudi v osnovi irelevantnih in nekoristnih, potencialno brezposelnih ... Če to logiko priženemo do skrajne točke, potem jo velja

privesti do samonegacije: ali ni sistem, v katerem je 80 % ljudi irelevantnih in nekoristnih, *sam irrelevanten in nekoristen?*

Toni Negri je ob priložnosti dajal intervju, medtem ko se je sprehajal po predmestju Benetk (Mestre), in novinarjeva kamera ga je ujela, kako gre mimo stavkajočih delavcev pred tekstilno tovarno, ki je bila pred zaprtjem; pokazal je na delavce in omalovaževalno pripomnil: »Poglejte jih! Ne vedo, da so že mrtvi!« Za Negrija so ti delavci predstavljali vse tisto, kar je narobe s tradicionalnim delavsko-sindikalističnim socializmom, ki se osredotoča na korporativno varnost zaposlitve, s socializmom, ki ga brezobzirno spodkopava dinamika »postmodernega« kapitalizma s svojo hegemonijo intelektualnega dela. Namesto da se na ta novi »duh kapitalizma« odzovemo tako kot tradicionalna socialna demokracija in v njem vidimo grožnjo, ga je treba v polnosti sprejeti in v njem, tj. v dinamiki intelektualnega dela in njegovi nehierarhični ter necentralizirani družbeni interakciji, razbrati kali komunizma. Če do kraja sledimo tej logiki, potem se moramo strinjati s cinično neoliberalno zbadljivko, da bi si sindikati danes morali za nalogo postaviti prevzgojo delavcev, da se bodo ti lahko prilagodili novi, digitalizirani ekonomiji.

Kako pa je z nasprotno vizijo? Če dinamika novega kapitalizma generira vedno večje število odvečnih delavcev (po nekaterih ocenah bi današnji kapitalizem idealno potreboval zgolj 20 % razpoložljive delovne sile), potem se lahko vprašamo, kako je s projektom ponovne združitve natanko teh »živih mrtvecev«

globalnega kapitalizma, vseh tistih, ki jih je neokapitalistični »napredek« pustil za sabo, vseh odvečnih in nekoristnih, vseh tistih, ki se ne morejo prilagoditi novim razmeram? Stava je seveda ta, da je med temi preostanki zgodovine in njenim najnaprednejšim aspektom možen neposreden kratki stik.

To nas privede do naslednje elementarne definicije komunizma: komunizem, za razliko od socializma, zadeva singularno univerzalnost, neposredno vez med singularnim in univerzalnim, ki zaobide partikularne določitve.

3

Komunistična ideja vztraja, preživi lastne neuspele realizacije: kot pošast, ki se vedno znova vrača z brezkraino persistenco, ki jo najbolj zgoščajo Beckettove besede iz *Worstward Ho*: »*Try again. Fail again. Fail better.*« (»Poskusiti znova. Spodleteti znova. Spodleteti bolj.«)

Ena od manter postmoderne levice se glasi, da se je končno treba odreči »jakobinsko-leninistični« paradigmi centralizirane diktatorske oblasti – morda je prišel čas, da to mantra obrnemo in priznamo, da današnja levica potrebuje prav dozo »jakobinsko-leninistične« paradigme: še zlasti danes je treba vztrajati na »zunanji« ideji komunizma ali na komunističnih »invariantah«, kot jim pravi Badiou, na »štirih temeljnih konceptih«, ki so na delu od Platona in srednjeveških tisočletnih uporov pa do jakobinstva,

leninizma in maoizma: stroga *egalitarna pravičnost*, disciplinski *teror*, politični *voluntarizem* in *zaupanje v ljudstvo*. Te matrice ni izpodrinila nobena nova postmoderna ali postindustrijska ali post-karkoli-že dinamika. Je pa ta večna ideja do današnjega zgodovinskega trenutka delovala natanko kot platonska Ideja, ki je vztrajala in se po vsakem porazu vedno znova vrnila. Tu manjka tisto, kar bi v filozofsko-teoloških terminih lahko imenovali privilegirana vez Ideje s singularnim zgodovinskim trenutkom (tako kot celotna večna božanska zgradba krščanstva stoji in pade s kontingentnim dogodkom rojstva in smrti Kristusa). Današnja konstelacija je edinstvena: mnogi prodorni analitiki so opazili, da sodoben kapitalizem predstavlja problem za to logiko persistentnega odpora – naj citiram Briana Massumija, ki je jasno pokazal na to, da je današnji kapitalizem že presegel logiko totalizirajoče normalnosti in ubral logiko eratičnega ekscesa:

»[T]oliko bolj raznoliko, celo eratično, toliko bolje. Normalnost izgublja moč. Regularnosti se pričenjajo rahljati. To rahljanje normalnosti je del dinamike kapitalizma. Ne gre za enostavno osvoboditev. Gre za obliko oblasti samega kapitalizma. Ne gre več za disciplinsko institucionalno oblast, ki odloča o vsem, gre za zmožnost kapitalizma, da proizvaja raznolikost – ker se trgi nasičijo. Proizvajaj raznolikost, in proizvedel si tržno nišo. Dovoljene so kar najbolj nenavadne afektivne tendence – samo da se splečajo. Kapitalizem pričinja intenzivirati afekt, iz njega dela

nekaj raznolikega, a le z namenom, da iztisne presežno vrednost. Polasti se afekta, da bi intenziviral profitni potencial. Afekt dobesedno valorizira. Kapitalistična logika proizvodnje presežne vrednosti pričinja gospodovati nad poljem odnosov, ki je tudi domena politične ekologije, nad etničnim poljem odpora do identitete in predvidljivih poti. Reč je zelo mučna in spravlja v zadrego, ker se mi dozdeva, da je prišlo do neke vrste zblížanja med dinamiko kapitalistične oblasti in dinamiko odpora.«¹

To analizo je mogoče dopolniti v več smereh – kapitalizem si je reappropriiral sam proces subtrakcije k »osvoboženim ozemljem« zunaj domene Države. Zgleden primer te logike globalnega kapitalizma so tako imenovane »posebne ekonomske cone«, geografske regije znotraj države (navadno v tretjem svetu), katerih ekonomski zakoni so liberalnejši od standardnih ekonomskih zakonov države same (nižji ali ničelni uvozni in izvozni davki, prost pretok kapitala, omejevanje ali neposredna prepoved sindikatov, nobenega minimalnega plačila na delovni dan, itd.), da bi se na ta način povečala tuja vlaganja; oznaka pokriva cel spekter bolj specifičnih tipov cone (prostotrgovinska cona, industrijsko-izvozna cona, svobodna cona, industrijske posesti, brez-carinska pristanišča, urbane podjetniške cone, itd.). Te cone so, s svojo edinstveno kombinacijo »odprtosti« (svoboden prostor delne izvzetosti iz polja državne

1 Brian Massumi, 'Navigating Movements', v: *Hope*, ur. Mary Zournazi, Routledge, New York, 2002, str. 224.

suverenosti) in zaprtosti (disciplina, ki je ne ovirajo pravno zajamčene svoboščine), ki omogoča povečanje eksploatacije, strukturni nasprotje slavljenih skupnosti »intelektualnega dela«; so četrti člen tetrade visokotehnološkega »intelektualnega dela«, tako imenovanih *gated communities* in slumov.

Heglovski odgovor na to bi bil, da je problem/zagata svoja lastna rešitev – ne v enostavnem/neposrednem pomenu, da kapitalizem sam na sebi *že je* komunizem, da je torej potreben le še preprost formalni obrat. Moje ugibanje je naslednje: kaj pa, če današnji dinamični kapitalizem, v kolikor je »brezsveten«, konstanten razkroj vsakega fiksnege reda, odpira prostor za revolucijo, ki bo prekinila začaran krog odpora in njegove reinskripcije, tj. ki ne bo več sledila vzorcu dogodkovne eksplozije, ki se nato izteče v stanje normalnosti, pač pa bo vzela nase nalogo *nove »ureditve«* napram globalnemu kapitalističnemu neredu. Od revolta je treba brezsravno preiti k vsiljenju novega reda. (Mar ni to ena od lekcij današnjega finančnega zloma?) Zato je osredotočanje na kapitalizem ključno za reaktualizacijo komunistične ideje: današnji »brezsvetni« dinamični kapitalizem radikalno spreminja koordinate komunističnega boja – sovražnik ni več Država, ki jo je treba spodkopati izhajajoč iz točke njene simptomatske torzije, temveč tok permanentnega samorevolucioniranja.

Posledično bi želel postaviti dva aksioma o razmerju med Državo in politiko: (1) Neuspeh komunistične politike državne partije je zlasti in v prvi vrsti neuspeh protidržavne politike, neuspeh prizadevanja po izvitju

iz primeža Države, po nadomestitvi državnih oblik organizacije z »neposrednimi« nepredstavniškimi oblikami samoorganizacije (»sveti«). (2) Če nimaš nobene ideje, s čim nadomestiti Državo, potem se iz nje nimaš pravice subtrahirati/izvzeti. Namesto tega zavzemanja distance do Države bi morala biti prava naloga v tem, da se Državo samo primora, da deluje na nedržavni način. Alternativa »ali boj za državno oblast (ki nas izenači s tistimi, proti katerim se borimo) ali umik k distanciranemu odporu zoper državo« je napačna – oba njena člena si delita isto premiso: da je državna forma, kakršno poznamo, večna in da lahko državo bodisi prevzamemo ali pa jo držimo na distanci. Tu je treba naravnost ponoviti lekcijo Leninove *Države in revolucije*: naloga revolucionarnega nasilja ni prevzem državne oblasti, pač pa njena transformacija, radikalna sprememba njenega delovanja, njenega odnosa do baze, itd. To je ključna komponenta »diktature proletariata« – Bulent Somay je pravilno poudaril, da proletarijat ustreza tej vlogi zaradi neke svoje poteze, ki je docela *negativna*: vsi ostali razredi so (potencialno) zmožni doseči status »vladajočega razreda«, drugače rečeno, se vzpostaviti kot razred, ki kontrolira državne aparate:

»[D]elavski razred ne postane dejavnik in ni nosilec poslanstva niti zaradi svoje revščine, niti svoje militantne in psevdovojaške organiziranosti, niti zaradi svoje bližine s (predvsem industrijskimi) sredstvi produkcije. Takšno poslanstvo nosi le zaradi svoje strukturne nezmožnosti organizacije v še en

vladajoči razred. Proletariat je edini (revolucionarni) razred v zgodovini, ki z dejanjem odprave svojega nasprotja odpravi samega sebe.«²

Iz tega uvida je treba povleči edini ustrezen sklep: »diktatura proletariata« je neke vrste (nujni) oksimoron, NE pa oblika države, v kateri proletariat predstavlja vladajoči razred. »Diktatura proletariata« je dejansko na delu le v radikalni transformaciji države same, v njenem oprtju na nove forme ljudske participacije, zato je v dejstvu, da je na vrhuncu stalinizma, ko so čistke sesule celotno družbeno zgradbo, nova ustava razglašala konec »razrednega« značaja sovjetske oblasti (pripadniki poprej izključenih razredov so dobili nazaj svojo volilno pravico) in da so se socialistični režimi imenovali »ljudske demokracije«, nekaj več od gole hipokrizije – namreč jasno znamenje, da to niso bile »diktature proletariata« ... Toda kako doseči to »diktaturo proletariata«?

4

Peter Sloterdijk (ki zagotovo ni eden od naših, a tudi ni popoln idiot) je pripomnil, da če obstoji oseba, ki ji bodo čez stoletje postavljali spomenike, potem je to Lee Kuan Yew, singapurski voditelj, ki je iznašel in realiziral tako imenovani »kapitalizem z azijskimi

² Bulent Somay, osebno pismo (28. 1. 2007). To pismo citiram s toliko večjim zadovoljstvom, ker je njegova vsebina do mene globoko kritična.

vrednotami«. Virus tega avtoritarnege kapitalizma se počasi, toda zanesljivo širi po svetu. Deng Hsiao Ping je, preden so stekle njegove reforme, obiskal Singapur in izrecno povečeval ta model, ki da bi mu morala slediti celotna Kitajska. Ta sprememba ima svetovno-zgodovinski pomen: kapitalizem se je doslej zdel neločljivo zvezan z demokracijo – od časa do časa je seveda nastopil padec v direktno diktaturo, a se je demokracija, po desetletju ali dveh, ponovno uveljavila (spomnimo se samo primerov Južne Koreje in Čila). Toda danes je ta vez med demokracijo in kapitalizmom pretrgana.

Od kod ta oživitev direktne (nedemokratične) avtoritete? Iznad in onstran kulturnih razlik obstoji notranja nujnost za to oživitev v sami logiki današnjega kapitalizma. Glavni problem, s katerim se soočamo danes, je naslednji: kako poznokapitalistično prevladovanje (ali celo hegemonška vloga) »intelektualnega dela« vpliva na Marxovo osnovno shemo ločitve dela od njegovih objektivnih pogojev, kakor tudi revolucije kot subjektivne reappropriacije objektivnih pogojev? V sferah, kot je svetovni splet, so produkcija, menjava in konsumpcija neločljivo prepletene, potencialno celo identične: drugim je moj proizvod neposredno sporočen in ga tudi neposredno kunzumirajo. Marxovo klasično pojmovanje blagovnega fetišizma, v katerem »odnosi med ljudmi« privzamejo formo »odnosov med rečmi«, zato terja radikalen ponoven premislek: v nematerialnem delu odnosi med ljudmi »niso toliko skriti pod tančico objektivnosti, temveč so

sami material naše vsakodnevne eksploatacije«,³ tako da ne moremo več govoriti o »postvarelosti« v klasičnem Lukácsevem pomenu te besede. Družbena relacionalnost v svoji fluidnosti še zdaleč ni nevidna, pač pa je neposredno objekt trgovanja in menjave: v »kulturnem kapitalizmu« ne prodajamo (in kupujemo) več objektov, ki »prinašajo« kulturno ali čustveno izkustvo, temveč neposredno prodajamo (in kupujemo) izkustva sama. – Čeprav je treba priznati, da je Negri tu na sledi temu ključnemu vprašanju, pa je njegov odgovor vseeno prekratek; njegovo izhodišče je Marxova teza iz *Grundrisse*, ki zadeva radikalno transformacijo statusa »fiksne kapitala«:

»Razvoj *capital fixe* nakazuje, na kateri stopnji je obče družbeno znanje, *knowledge* [vednost], postalo *neposredna produktivna sila*, tako da so sami pogoji družbenega življenjskega procesa prišli pod kontrolo *general intellecta* [občega raz(uma)] ter so njemu primerno preusmerjeni. Do katere stopnje so proizvedene družbene produktivne sile, ne le v obliki znanja, ampak kot neposredni organi družbene prakse; realnega življenjskega procesa.«⁴

Z razvojem občega družbenega znanja je »produktivna sila dela« torej »največja produktivna sila«: »Lahko jo opazujemo s stališča neposrednega

3 Nina Power, 'Dissing', *Radical Philosophy*, št. 154, str. 55.

4 Karl Marx, Friedrich Engels, 'Očrti kritike politične ekonomije', v: *id.*, *Temeljna izdaja*, zv. I/8, Delavska enotnost, Ljubljana, 1985, str. 506–507.

produkcijskega procesa, kot produkcijo *capital fixe*; ta *capital fixe being man himself* [fiksni kapital je človek sam].«⁵ In ker kapital svojo eksploatacijo organizira tako, da se napram živemu delu kaže kot »fiksni kapital«, je s trenutkom, ko ključna komponenta »fiksne kapitala« postane »človek sam«, njegovo »obče družbeno znanje«, ogrožen sam družbeni temelj kapitalistične eksploatacije, vloga kapitala pa postane docela parazitska: v razmerah današnjih globalnih interaktivnih medijev kreativna iznajdljivost ni več individualna, ampak je neposredno kolektivizirana, del »skupnega«, tako da se vsak poskus njene privatizacije z uveljavljanjem avtorskih pravic izkaže za problematičnega – tu geslo »lastnina je tatvina« zadobi dobesedno veljavo. Kako pa je s korporacijo, kot je Microsoft, ki počne natanko to – organizira in eksploatira kolektivno sinergijo kreativnih kognitivnih singularnosti? Tu ostane le še naloga, da kognitivni delavci »eliminirajo šefe, ker je industrijski nadzor nad kognitivnim delom povsem *dépassé*,« kot pravi Negri. Nova družbena gibanja kažejo na to, da je »epoha mezd končana in da smo prešli od konfrontacije med delom in kapitalom, ki zadeva mezde, h konfrontaciji med množtvom in Državo, ki zadeva obnovitev državljanskega dohodka«. To je osnovna poteza »današnjega družbenega revolucionarnega prehoda«: »Kapital je treba privesti do spoznanja teže in pomena skupnega dobrega, in če kapital na to ni pripravljen, ga je treba v to primorati.« Negri tu ne reče, da je treba kapital uničiti, ampak

5 *Ibid.*, str. 510.

ga primorati v pripoznanje skupnega dobrega, kar pomeni, da ostajamo v okvirih kapitalizma – gre za utopično idejo *par excellence*. Negri takole opiše bližino današnjega biopolitičnega kapitalizma z neposrednim uveljavljanjem produktivnosti množstva:

»Gre za podobo cirkulacije blag, mreže informacij, kontinuiranih gibanj in radikalnega nomadstva dela ter krute eksploatacije teh dinamik /.../, a tudi za podobo konstantnega in neizčrpnega *ekscesa*, biopolitične moči množstva in njegovega ekscesa z ozirom na strukturno zmožnost kontrole dominantnih institucij. Na delu so vse razpoložljive sile, na delu je družba /.../. Znotraj te eksploatirane totalitete in zapovedi dela tiči neobhodna svoboda, ki je nezvedljiva na kontrolo, ki si jo skuša podvreči. Čeprav utegne svoboda trčiti ob samo sebe, /.../ se v tej ambivalenci bojne črte še vedno odpirajo: trpljenje je često produktivno, a nikoli revolucionarno; revolucionaren je eksces, presežek in moč.«⁶

Tu naletimo na standardno postheglovsko matrico produktivnega toka, ki je vselej ekscesen z ozirom na strukturno totaliteto, ki si ga skuša podvreči in podjarmiti ... Kaj pa, če – v paralaktičnem premiku – *na samo kapitalistično mrežo gledamo kot na pravi eksces nad tokom produktivnega množstva?* Kaj pa, če današnja produkcija množstva, ki neposredno proizvaja življenje, še naprej proizvaja eksces (ki je celo

6 Toni Negri, 'On Rem Koolhaas', *Radical Philosophy*, št. 154, str. 49.

funkcionalno odvečen), namreč eksces Kapitala? Kako to, da neposredno proizvedena razmerja še naprej potrebujejo posredniško vlogo kapitalističnih odnosov? Kaj pa, če se resnična enigma glasi: zakaj kontinuirano nomadsko »molekularno« gibanje potrebuje parazitsko »molarno« strukturo, ki se (varljivo) kaže kot ovira njegove sproščene produktivnosti? Zakaj v momentu, ko uničimo to oviro/ eksces, izgubimo sam produktivni tok, ki ga kroti parazitski eksces? To tudi pomeni, da je treba obrniti temo fetišizma, temo »odnosa med ljudmi, ki se kaže kot odnos med rečmi«: kaj pa, če je neposredna »produkcija življenja«, ki jo slavita Hardt in Negri, varljivo očitna, kaj pa, če se v njej nevidni »odnosi med (nematerialnimi, pravimi) rečmi (Kapitala) kažejo kot neposredni odnosi med ljudmi«?

Tu se je bolj kot kdajkoli prej treba spomniti lekcije marksistične dialektike fetišizacije: »postvarelost« odnosov med ljudmi (dejstvo, da privzemajo obliko fantazmagoričnih »odnosov med rečmi«) je vselej podvojena z navidez nasprotnim procesom, z lažno »personalizacijo« (»psihologizacijo«) dejanskih objektivnih družbenih procesov. Prva generacija teoretikov frankfurtske šole je že v tridesetih letih prejšnjega stoletja opozarjala na to, da se je v trenutku, ko so globalna tržna razmerja pričela dodobra uveljavljati svojo gospodstvo, s čimer je uspeh ali neuspeh posameznega proizvajalca postal odvisen od povsem iztirjenih tržnih ciklov, v »spontani kapitalistični ideologiji« ponovno pričel uveljavljati pojem karizmatičnega »poslovnega genija«,

poslovnežev uspeh ali neuspeh pa se je povezovalo s posestjo misterioznega *je ne sais quoi*. Ali to ne velja zlasti danes, ko je bila abstrakcija tržnih odnosov, ki regulirajo naša življenja, prignana do skrajnosti? Knjižni trg so preplavili psihološki priročniki, ki nas učijo, kako uspeti, kako prekositi svojega partnerja ali tekmeca – skratka, učijo nas, da je naš uspeh odvisen od naše prave »drže«. Zato nas mika obrniti famozno Marxovo formulo: v sodobnem kapitalizmu objektivni tržni »odnosi med rečmi« privzemajo fantazmagorično obliko psevdo-personaliziranih »odnosov med ljudmi«. Hardt in Negri se, kot kaže, ne uspeta izogniti tej pasti.

5

Kako smo prišli do sem? Protest leta 1968 se je osredotočal na boj zoper tisto, kar je smatral za tri stebre kapitalizma: tovarno, šolo, družino. Posledično je vsako izmed teh domen doletela postindustrijska transformacija: tovarniško delo je doletel vse večji *outsourcing*, v razvitem svetu pa je reorganizirano po zgledu postfordističnega nehierarhičnega timskega dela; vseživljenjsko fleksibilno privatizirano izobraževanje vse bolj spodriva univerzalno javno šolstvo; raznotere oblike fleksibilnih seksualnih zvez nadomeščajo tradicionalno družino.⁷ Zmaga levice je pomenila njen poraz: neposredni sovražnik je bil

7 Cf. Daniel Cohen, *Trois leçons sur la société post-industrielle*, Editions du Seuil, Pariz, 2006.

poražen, nadomestila pa ga je nova oblika celo še bolj neposrednega kapitalističnega gospostva. Trg v »postmodernem« kapitalizmu prodira v nove sfere, ki so doslej veljale za privilegirano domeno države, od izobraževanja pa do zaporov in varnosti. Ko slavimo »nematerialno delo« kot tisto, ki neposredno proizvaja družbena razmerja, ne smemo pozabiti, kaj to pomeni v okviru blagovne ekonomije: nove domene, ki so bile doslej zunaj trga, so zdaj poblagovljene – ko smo v stiski, se ne pogovorimo več s prijateljem, ampak plačamo psihiatra ali svetovalca, ki naj reši naš problem; za naše otroke ne skrbijo starši, ampak plačane varuške in vzgojitelji ... Znašli smo se v sami sredi novega procesa privatizacije Družbenega, postavljanja novih ograd.

Da bi zapopadli te nove oblike privatizacije, moramo kritično preoblikovati Marxov konceptualni aparat: ker je zanemaril družbeno razsežnost »splošnega intelekta«, ni predvidel možnosti *privatizacije »splošnega intelekta« samega* – to tiči v samem osrčju boja za »intelektualno lastnino«. Negri ima na tem mestu prav: znotraj tega eksploatacija v klasičnem marksističnem pomenu ni več možna – zato jo je treba v čedalje večji meri vsiljevati z neposrednimi zakonskimi sredstvi, tj. z neekonomsko silo. Zato eksploatacija danes vse bolj privzema obliko rente: kot ugotavlja Carlo Vercellone, postindustrijski kapitalizem odlikuje prav to, da »profit postaja renta«. ⁸ To pa zahteva neposredno avtoriteto,

8 Cf. *Capitalismo cognitivo*, ur. Carlo Vercellone, Manifestolibri, Rim, 2006.

ki vsili (arbitrarne) zakonske pogoje pobiranja rente, pogoje, ki niso več »spontani« proizvod samega trga. Morda tu naletimo na temeljno »protislovje« današnjega »postmodernega« kapitalizma: medtem ko je njegova logika deregulativna, »anti-državna«, nomadska/deteritorializirajoča itd., pa njena ključna tendenca kaže na okrepljeno vlogo Države, katere (ne le) regulatorna funkcija je vse bolj vseprisotna. Dinamična deteritorializacija koeksistira in se vse bolj opira na avtoritarne posege države in njenih zakonskega in drugih aparatov. Na obzorju našega zgodovinskega postajanja je torej moč razbrati družbo, v kateri libertarianizem in hedonizem koeksistirata s kompleksno mrežo regulatornih državnih mehanizmov, ki ju ohranjajo. Država danes še zdaleč ne izginja, ampak se krepi.

Drugače rečeno, ko so zaradi ključne vloge »občega raz(uma)« (vednosti in družbene kooperacije) pri ustvarjanju bogastva forme tega bogastva vse bolj »nesorazmerne glede na neposreden delovni čas, porabljen za njihovo proizvodnjo«, rezultat tega ni – kot je nemara pričakoval Marx – samorazpust kapitalizma, pač pa postopna relativna transformacija profita, kot proizvoda eksploatacije delovne sile, v rento, apropiirano s privatizacijo »občega raz(uma)«. Vzemimo primer Billa Gatesa: kako je postal najbogatejši zemljan? Njegovo bogastvo nima nobene zveze s proizvodnimi stroški izdelkov, ki jih prodaja Microsoft (lahko bi celo trdili, da Microsoft svoje intelektualne delavce relativno dobro plačuje), tj. Gatesovo bogastvo ni rezultat njegove uspešne

proizvodnje dobrega softvera, ki je cenejši kot pri njegovih tekmecih, ali pa večje »eksploatacije« najetih intelektualnih delavcev. Če bi šlo za to, bi Microsoft že zdavnaj bankrotiral: ljudje bi se množično odločali za programe, kot je Linux, ki so zastonj in, sodeč po poznavalcih, bolj kvalitetni od Microsoftovih. Zakaj potem na milijone ljudi še naprej kupuje Microsoftove izdelke? Ker se je Microsoft vsilil kot domala univerzalni standard, ki (skorajda) monopolizira celotno področje, kot neke vrste neposredno utelešenje »občega raz(uma)«. Gates je postal najbogatejši zemljan v par desetletjih, tako da si je prisvojil rento, s čimer so milijoni intelektualnih delavcev lahko participirali v obliki »občega raz(uma)«, ki ga je privatiziral in ga kontrolira. Ali drži, da današnji intelektualni delavci niso več ločeni od objektivnih pogojev svojega dela (so lastniki osebnih računalnikov itd.), s čimer Marx opiše kapitalistično »odtujitev«? Da, ampak v temeljnejšem pomenu NE: odrezani so od družbenega polja svojega dela, od »občega intelekta« – ta je posredovan z zasebnim kapitalom.

In enako velja za naravne resurse: njihova eksploatacija predstavlja enega današnjih poglobitnih virov rente, ki ga spremlja nenehen boj za to, kdo bo to rento dobil, ljudje iz tretjega sveta ali zahodne korporacije. (Največja ironija je v tem, da Marx, ko pojasnjuje razliko med delovno silo – ki s svojo rabo proizvaja presežno vrednost nad lastno vrednostjo – in drugimi blagi – ki v uporabi zgolj konzumirajo svojo vrednost in tako ne vključujejo nobene eksploatacije –, kot primer »običajnega« blaga navaja *nafto*, torej prav

tisto blago, ki je danes vir izrednih »profitov« ...)
Tu tudi nima smisla povezovati rasti in padce cen nafte z rastjo ali s padanjem produkcijskih stroškov ali cene izkoriščenega dela – stroški proizvodnje so zanemarljivi, cena, ki jo plačujemo za nafto, je renta, ki jo zaradi pomanjkanja in omejenih zalog plačujemo lastnikom tega naravnega vira.

Imamo vtis, da se tri komponente produkcijskega procesa – intelektualno programiranje in trženje, materialna produkcija, oskrba z materialnimi resursi – vse bolj avtonomizirajo in vznikajo kot tri ločena področja. Ta ločitev se, z ozirom na njene družbene posledice, prikazuje v preobleki »treh poglavitnih razredov« današnjih razvitih družb, ki ravno NISO razredi, temveč tri frakcije delavskega razreda: intelektualni delavci, stari razred materialnih delavcev, izobčenci (brezposelni, prebivalci slumov in drugih rež javnega prostora). Delavski razred je potemtakem razcepljen na tri dele, pri čemer ima vsak izmed teh svoj lasten »način življenja« in ideologijo: razsvetljeni hedonizem in liberalni multikulturalizem intelektualnega razreda, populistični fundamentalizem delavskega razreda, skrajnejše posamezne oblike frakcije izobčencev. Heglovsko rečeno, triada očitno ustreza triadi univerzalnega (intelektualna frakcija), partikularnega (materialni delavci) in singularnega (izobčenci). Ta proces se izteče v postopen razkroj družbenega življenja, javnega prostora kot kraja srečanja vseh treh frakcij – in vse oblike »identitetne« politike so nadomestek za izgubo pravega družbenega prostora. Ta identitetna

politika v vsaki izmed treh frakcij privzame svojo specifično obliko: pri intelektualnem razredu obliko postmoderne multikulturalne identitetne politike, pri delavskem razredu obliko regresivnega populističnega fundamentalizma, med izobčenci pa obliko napol ilegalnih iniciacijskih skupin (kriminalnih tolp, verskih sekt itd.). Skupna poteza vseh pa je partikularna identiteta kot nadomestek univerzalnega javnega prostora.

Proletariat je torej razcepljen na tri zoperstajljene si dele: na intelektualne delavce, ki so polni predsodkov zoper »kmetavzarske« delavce, ki izkazujejo populistično sovraštvo do intelektualcev in izobčencev, ki so v antagonističnem odnosu do družbe kot take. Stari poziv »Proletarci vseh dežel, združite se!« je torej danes aktualnejši kot kdajkoli prej: v novih pogojih »postindustrijskega« kapitalizma enotnost teh treh frakcij delavskega razreda že JE njihova zmaga.

Karl Marx, Friedrich Engels

KOMUNISTIČNI MANIFEST

Prevod in opombe dr. Božidar Debenjak

Uvodne opombe

k drugi slovenski izdaji (1971)

Komunistični manifest je nastal med novembrom 1847 in januarjem 1848. Na podlagi skupnih osnutkov in več Engelsovih poskusov, med katerimi so *Načela komunizma*, je delo končno formuliral Marx. Prvič je delo izšlo februarja 1848 pri založbi Burghard na 23 straneh. To izdajo imenujemo v opombah *prvotisk*. Istega leta je izšla pri isti založbi izdaja na 30 straneh, ki sta jo Marx in Engels uporabljala za pripravo ponatisov. Ta izdaja je v marsičem boljše tiskana, ima manj napak, vendar pa vsebuje tudi nekatere napake, ki jih prvotisk nima. Z napačno letnico 1848 je izdal v petdesetih letih založnik Hirschfeld ponatis prvotiska, iz katerega povzemamo dva popravka. Leta 1848 so izšli francoski, poljski, italijanski, danski, flamski in švedski prevod, leta 1850 angleški prevod.

Leta 1872 je izšel prvi avtorizirani ponatis v nemščini s predgovorom in nekaterimi popravki tiskovnih napak, v letu Marxove smrti 1883 drugi in leta 1890 tretji, vsak z Engelsovim predgovorom k novi izdaji. Leta 1882 je izšel ruski prevod, za katerega sta Marx in Engels skupaj pisala uvodno besedo; ker jo Engels v celoti citira v predgovoru k nemški izdaji iz leta 1890, je ne tiskamo posebej. Drugače je s predgovori k drugim prevodom: predgovor k angleškemu prevodu iz leta 1888 se vsebinsko sicer močno ujema s tremi nemškimi predgovori, vendar pa imajo nekatere misli

tam drugačno formulacijo; predgovora k poljski izdaji iz leta 1892 in k italijanski iz leta 1893 sta vsebinsko nova. *Manifest* je bil preveden po izdaji *Marx-Engels-Werke* (4. zv., Berlin 1959), predgovori k nemškimi izdajam, k ruski in k poljski izdaji prav tako, medtem ko je bil predgovor k italijanskemu prevodu narejen po francoskem izvorniku, objavljenem v *Annali dell'Istituto Giangiacomo Feltrinelli* (Anno 1, Milano 1958). Predgovor k angleški izdaji je bilo, žal, treba prevesti iz nemščine; za pripombe v tej izdaji in za odstopanja v tekstu smo se ravnali po izdaji MEGA I, 6 (z eno, posebej zabeleženo izjemo).

Prvi *slovenski* prevod *Manifesta* je izšel leta 1908 v Idriji. To izdajo je fotomehanično ponatisnila Cankarjeva založba ob 50-letnici oktobrske revolucije.

Predgovori k trem nemškim izdajam

I.

Zveza komunistov, mednarodno delavsko združenje, ki je bilo v tedanjih razmerah kajpada lahko le tajno, je na kongresu v Londonu novembra 1847 naložilo podpisanimi, naj izdelata javnosti namenjen izčrpen teoretski in praktični program stranke. Tako je nastal pričujoči *Manifest*, katerega rokopis je nekaj tednov pred februarso revolucijo romal v London v tisk. Izšel je najprej v nemščini in bil v tem jeziku v Nemčiji, Angliji in Ameriki ponatisnjen v vsaj dvanajst različnih izdajah. V angleščini je prvič izšel v Londonu leta 1850 v *Red Republicanu* v prevodu miss Helen Macfarlane, leta 1871 pa v Ameriki v vsaj treh različnih prevodih. Francoski je izšel najprej v Parizu tik pred junijsko vstajo leta 1848, pred kratkim pa v newyorškem *Le Socialiste*. V pripravi je nov prevod. V poljščini je izšel v Londonu kmalu po prvi nemški izdaji. V danščino je bil prav tako preveden brž po izidu.

Naj so se razmere v zadnjih petindvajsetih letih še tako spremenile, so splošna načela, razvita v tem *anifestu*, v splošnem tudi še danes popolnoma veljavna. Tu in tam bi bilo treba popraviti kako posameznost. Praktična uporaba teh načel, razglaša

sam *Manifest*, bo povsod in vedno odvisna od zgodovinsko obstoječih okoliščin, pa zato ni dana kaka posebna teža revolucionarnim ukrepom, predlaganim na koncu 11. oddelka. Ta pasus bi se danes v marsičem glasil drugače. Spričo neizmernega nadaljnjega razvoja velike industrije v zadnjih petindvajsetih letih in organiziranja delavskega razreda v stranko, ki je z njim napredovalo, spričo praktičnih izkušenj, najprej februarске revolucije in še mnogo bolj pariške komune, ko je proletariat prvokrat imel dva meseca v rokah politično oblast, je danes program mestoma zastarel. Zlasti je komuna dokazala, da se »delavski razred ne more enostavno polastiti gotovega državnega stroja in ga pognati v tek za svoje cilje« (Glej *Državlјanska vojna v Franciji. Spomenica generalnega sveta Mednarodnega delavskega združenja (Internacionale)*, nemška izdaja, str. 19, kjer je ta misel dalje razvita.¹) Dalje je samo po sebi umevno, da je kritika socialistične literature za današnji čas pomanjklјiva, ker sega le do leta 1847; prav tako, da so opombe o stališču komunistov do raznih opozicijskih strank (oddelek IV), četudi v osnovnih potezah pravilne tudi še danes, v izvajanjih vendar že zato zastarele, ker se je politični položaj docela spremenil in je zgodovinski razvoj večino tam naštetih strank spravil s sveta.

Toda *Manifest* je zgodovinski dokument in ne moreva si več jemati pravice, da bi ga spreminjala. Kaki kasnejši

1 Prim. K. Marx in F. Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih*, IV. zv., prev. Dušan Kermavner et al., Ljubljana: Cankarjeva založba, 1968, str. 293. (Op. ured.)

izdaji bo morda dodan uvod, ki bo premostil razdobje od leta 1847 do zdaj; tale ponatis nama je prišel preveč nepričakovano, da bi ga utegnila napisati.

London, 24. junija 1872.

Karl Marx in Friedrich Engels

II.

Predgovor k pričujoči izdaji moram, žal, podpisati sam. Marx, mož, ki mu ves delavski razred Evrope in Amerike dolguje več kot komur koli – Marx počiva na highgatskem pokopališču in mu je grob porasla že prva trava. Po njegovi smrti še zlasti ne more biti govora o kaki predelavi ali dopolnitvi *Manifesta*. Toliko bolj potrebno se mi zdi tu še enkrat izrecno ugotoviti naslednje:

Osnovna misel, ki preveva *Manifest*: da je ekonomska produkcija in iz nje nujno izhajajoča družbena členitev sleherne zgodovinske epohe osnova za politično in intelektualno zgodovino te epohe; da je bila potemtakem (odkar je razpadla pravadna skupna posest zemljišč) vsa zgodovina zgodovina razrednih bojev, boj med izkoriščanimi in izkoriščajočimi, med vladanimi in vladajočimi razredi na različnih stopnjah družbenega razvoja; da pa je ta boj zdaj dosegel stopnjo, ko se izkoriščani in zatirani razred (proletariat) ne more več osvoboditi izkoriščajočega in zatirajočega razreda (buržoazije), ne da bi obenem

vso družbo za vselej osvobodil izkoriščanja, zatiranja in razrednih bojev – ta osnovna misel pripada edino in izključno Marxu.^{2*}

To sem izrekel že večkrat; ravno zdaj pa je nujno, da stoji to tudi pred samim *Manifestom*.

London, 28. junija 1883.

Friedrich Engels

III.

Odkar so bile napisane gornje besede, je spet postala potrebna nova izdaja *Manifesta* in se je tudi z *Manifestom* zgodilo marsikaj, kar velja tu omeniti.

Drugi ruski prevod – Vere Zasulič – je izšel leta 1882 v Ženevi; zanj sva z Marxom napisala predgovor.

2 * (1890) »Tej misli,« pravim v predgovoru k angleškemu prevodu, »ki je po mojem poklicana zasnovati za zgodovinsko znanost isti napredek, kot ga je Darwinova teorija zasnovala za naravoslovje – tej misli sva se oba postopno bližala že več let pred letom 1845. Koliko sem samostojno napredoval v tej smeri, kaže moj *Položaj delavskega razreda v Angliji*. Ko pa sem spomladi 1845 spet srečal Marxa v Bruslju, je on to misel že popolnoma izdelal in mi jo podal v skoraj tako jasnih besedah, kot sem jo jaz strnil tu.«

Žal sem ob rokopis nemškega izvirnika, zato moram prevajati iz ruščine, kar delu nikakor ni v prid.³ Glasi se:

Prva ruska izdaja *Manifesta* komunistične stranke v Bakuninovem prevodu je izšla v začetku šestdesetih let⁴ v tiskarni Kolokola. Zahod je tedaj v njej (v ruski izdaji *Manifesta*) lahko videl le literarni kuriozum. Danes bi bilo tako pojmovanje nemogoče.

Kako omejeno področje je tedaj (decembra 1847) še imelo proletarsko gibanje, najjasneje kaže sklepno poglavje *Manifesta*: Stališče komunistov do raznih opozicijskih strank v raznih deželah. Tam manjkajo namreč ravno – Rusija in Združene države. To je bil čas, ko je bila Rusija zadnja velika rezerva zbrane evropske reakcije; ko so Združene države proletarsko presežno silo Evrope absorbirale s priseljevanjem. Ti deželi sta oskrbovali Evropo s surovinami in bili hkrati trg za odjem njenih industrijskih izdelkov. Obe deželi sta bili takrat torej na ta ali oni način stebra obstoječega evropskega reda.

Kako vse drugače je danes! Ravno evropsko priseljevanje je usposobilo Severno Ameriko za orjaško

3 Nemški izvirnik so kasneje našli in je shranjen v Moskvi v inštitutu marksizma-leninizma. Zato je upravičeno, da na tem mestu uporabimo izvirnik, saj so ob dvojnem prevajanju nastali številni majhni odmiki od izvirnika. Ruski prevajalec je bil, to se je kasneje izkazalo, Plehanov (o tem govori Engels leta 1894 v *Socialnih zadevah iz Rusije* in Plehanov sam v uvodu v rusko izdajo iz leta 1900). Prim. tudi K. Marx in F. Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih*, V. zv., prev. Neda Brglez et al., Ljubljana: Cankarjeva založba, 1975. (Op. ured.)

4 Tu in v predgovoru k angleški izdaji je prva ruska izdaja netočno datirana. Izšla je leta 1869. (Op. ured.)

poljedelsko produkcijo, katere konkurenca maje v temeljih evropsko zemljiško lastnino – veliko in malo. Mimo tega je to priseljevanje omogočilo Združenim državam izkoriščati svoje neznanske industrijske vire s tako energijo in na taki stopnji, da mora to v kratkem zlomiti dosedanji industrijski monopol Zahodne Evrope in zlasti Anglije. Obe ti okoliščini vplivata revolucionarno nazaj na Ameriko. Mala in srednja zemljiška lastnina farmarjev, ta podlaga vse politične ureditve, podléga bolj in bolj konkurenci orjaških farm; v industrijskih okrožjih se hkrati prvikrat razvija množičen proletariat in bajna koncentracija kapitala.

Pa tudi Rusija! Za revolucije 1848/49 so našli ne le evropski knezi, tudi evropski buržuji v ruskem vmešavanju edino rešitev pred proletariatom, ki se je takrat šele prebujal. Car je bil razglašen za poglavarja evropske reakcije. Danes je vojni ujetnik revolucije v Gatčini, in Rusija je prednja straža revolucionarne akcije v Evropi.

Komunistični manifest je imel nalogo razglasiti neogibni bližnji konec moderne meščanske lastnine. V Rusiji pa nahajamo mimo naglega razcveta kapitalističnega špekuliranja in šele razvijajoče se meščanske lastnine večjo polovico zemlje v skupni posesti kmetov. Vprašanje je: ali lahko ruska občina, oblika pradavne skupne zemljiške posesti, čeprav močno spodjedena, neposredno preide v višjo obliko komunistične skupne posesti? Ali mora, narobe, prej iti skozi isti proces razkroja, ki predstavlja zgodovinski razvoj Zahoda?

Edini odgovor, ki je dandanes mogoč, je: če bo ruska revolucija signal za proletarsko revolucijo na Zahodu, tako da se bosta medsebojno dopolnjevali, utegne zdajšnja ruska skupna zemljiška posest biti izhodišče komunističnega razvoja.

London, 21. januarja 1882.

[Karl Marx, F. Engels]

V istem času je v Ženevi izšel nov poljski prevod: *Manifest komunistyczny*.

Dalje je izšel nov danski prevod v *Socialdemokratik Bibliothek* (Kopenhagen 1885). Ta, žal, ni čisto popoln; izpuščenih je nekaj bistvenih mest, ki so, kot se zdi, delala prevajalcu težave, pa tudi tu in tam je opaziti sledove naglice, ki tem bolj neprijetno padajo v oči, ker se delu vidi, da bi bil prevajalec z nekaj več skrbnosti stvar lahko odlično opravil.

Leta 1886 je izšel nov francoski prevod v pariškem *Le Socialiste*; ta je doslej najboljši.

Po tem je bil v istem letu objavljen španski prevod najprej v madridskem *El Socialista* in potem objavljen kot brošura: *Manifiesto del Partido Comunista* (por Carlos Marx y F. Engels, Madrid, Administracion de *El Socialista*, Hernan Cortés 8).

Kot zanimivost omenjam še, da je bil leta 1887 nekemu carigrajskemu založniku ponujen rokopis armenskega prevoda; dobričina pa ni imel poguma

natisniti nekaj, na čemer je stalo ime Marx, in je menil, naj se prevajalec rajši sam izdaja za pisca, kar pa je ta odklonil.

Potem ko so v Angliji po vrsti ponatiskovali zdaj ta, zdaj oni netočni ameriški prevod, je končno leta 1888 izšel avtentičen prevod. Opravil ga je moj prijatelj Samuel Moore, pred tiskom pa sva ga skupaj še enkrat pregledala. Naslov je: *Manifesto of the Communist Party* (by Karl Marx and Frederick Engels, Authorized English Translation, edited and annotated by Frederick Engels, 1888, London, William Reeves, 185 Fleet St. E. C.). Nekaj pripomb te izdaje sem prevzel v pričujočo izdajo.

Manifest je imel čisto posebno življenjsko pot. V trenutku izida ga je navdušeno pozdravila takrat še maloštevilna prednja straža znanstvenega socializma (kot dokazujejo prevodi, našteti v prvem predgovoru), kmalu pa ga je potisnila v ozadje reakcija, ki se je začela s porazom pariških delavcev junija 1848, končno pa je bil »v imenu zakona« preklet in izobčen z obsodbo kölnskih komunistov novembra 1852. Ko je z javnega odra izginilo delavsko gibanje, ki je datiralo od februarske revolucije, je stopil v ozadje tudi *Manifest*.

Ko se je evropski delavski razred spet dovolj okreplil za nov naskok proti moči vladajočih razredov, je nastalo Mednarodno delavsko združenje. Njegov cilj je bil zvariti vse bojevito delavstvo Evrope in Amerike v eno samo veliko vojsko. Zato ni moglo *izhajati* iz načel, zapisanih v *Manifestu*. Moralo je imeti program, ki ni zapiral vrat angleškemu tradeunionom, francoskim, belgijskim, italijanskim in španskim proudhonistom

in nemškimi lassallovci.^{5*} Ta program – utemeljitve k statutom internacionale – je sestavil Marx tako mojstrsko, da so to priznali celo Bakunin in anarhisti. Za končno zmago tez, postavljenih v *Manifestu*, se je Marx zanašal izključno in edino na intelektualni razvoj delavskega razreda, kot je nujno moral iziti iz združene akcije in diskusije. Zgode in nezgode v boju proti kapitalu, porazi še bolj od uspehov, so neogibno morali bojujočim se razodeti nezadostnost njihovih dotedanjih univerzalnih zdravil in narediti njihove glave sprejemljivejše za temeljitejši vpogled v resnične pogoje delavske emancipacije. In Marx je imel prav. Delavski razred iz leta 1874, ob razpustitvi internacionale, je bil čisto drugačen od delavskega razreda iz leta 1864, ob njeni ustanovitvi. Proudhonizem v romanskih deželah, specifično lassallovstvo v Nemčiji sta izumirala, in celo takratni skoz in skoz konservativni angleški tradeunioni so se polagoma bližali točki, ko je leta 1887 predsednik njihovega kongresa v Swanseaju lahko rekel v njihovem imenu: »Kontinentalni socializem je za nas nehal biti strahota.« Kontinentalni socializem, to pa je bila že leta 1887 skoraj le še teorija, ki jo razglasha *Manifest*. In tako zgodovina *Manifesta* v neki meri zrcali zgodovino modernega delavskega gibanja po letu 1848. Zdajle je nedvomno najbolj razširjeni, najbolj mednarodni

5 * Lassalle se je osebno nasproti nama vedno priznaval za Marxovega »učenca« in je bil kot tak kajpada na tleh *Manifesta*. Drugače je s tistimi njegovih privržencev, ki niso šli prek njegove zahteve po produktivnih zadrugah z državnim kreditom in so razdelili ves delavski razred na tiste, ki jim pomaga država, in tiste, ki si pomagajo sami.

produkt vse socialistične literature, skupni program mnogih milijonov delavcev vseh dežel od Sibirije do Kalifornije.

In vendar bi ga, ko je izšel, ne bili smeli imenovati *socialistični* manifest. S socialisti je bilo leta 1847 razumeti dve vrsti ljudi. Po eni plati privrženec raznih utopističnih sistemov, posebej oveniste v Angliji in furieriste v Franciji, ki so se oboji v tem času skrčili v goli, polagoma izumirajoči sekti. Po drugi plati najraznovrstnejše socialne mazače, ki so hoteli s svojimi raznimi univerzalnimi zdravili in z vsakovrstno krparijo odpraviti družbeno zlo, ne da bi storili kapitalu in profitu količkaj žalega. V obeh primerih: ljudje, ki so stali zunaj delavskega gibanja in ki so nasprotno iskali podporo pri »omikanih« razredih. Narobe pa se je tisti del delavcev, ki je, prepričan o nezadostnosti golih političnih prevratov, terjal temeljito preobrazbo družbe, tisti del se je takrat imenoval *komunistični*. To je bil le na grobo izdelan, le instinktiven, marsikdaj malo surov komunizem; bil pa je dovolj močan, da je ustvaril dva sistema utopičnega komunizma, v Franciji Cabetovega »ikarijskega«, v Nemčiji Weitlingovega. Socializem je leta 1847 pomenil buržoazno gibanje, komunizem delavsko gibanje. Socializem je bil, vsaj na kontinentu, spodoben, komunizem je bil nasprotje tega. In ker sva bila že tedaj zelo odločno prepričana, da »mora biti emancipacija delavcev delo samega delavskega razreda«, nisva mogla niti trenutek biti v dvomu, katero od obeh imen naj izbereva. Tudi poslej nama ni nikoli prišlo na misel, da bi ga zavrnila.

»Proletarci vseh dežel, združite se!« Le malo glasov je odgovorilo, ko sva zaklicala te besede v svet, od tega je zdaj 42 let, na večer pred prvo pariško revolucijo, v kateri je proletariat nastopil s svojimi zahtevami. Toda 28. septembra 1864 so se proletarci večine zahodnoevropskih dežel združili v Mednarodno delavsko združenje slavnega spomina. Sama internacionala je živela pač le devet let. Toda da še živi večna zveza proletarcev vseh dežel, ki jo je internacionala ustanovila, in da živi silneje kot sploh kdaj, za to ni boljše pričre kot prav današnji dan. Zakaj danes, ko pišem te vrstice, pregleduje evropski in ameriški proletariat svoje prvokrat mobilizirane vojne sile, mobilizirane kot *ena* vojska, pod *eno* zastavo in za *en* bližnji cilj: za uzakonitev osemurnega normalnega delavnega dne, ki ga je proklamiral že ženevski kongres internacionale leta 1866 in ponovno pariški delavski kongres leta 1889. In prizor današnjega dne bo kapitalistom in zemljiškim gospodom vseh dežel odprl oči, kako so danes proletarci vseh dežel zares združeni.

Da bi le še ostal Marx zraven mene in videl to z lastnimi očmi!

London, 1. maja 1890.

F. Engels

Predgovori

I. K angleškemu,

II. K poljskemu,

III. K italijanskemu prevodu

I.

Manifest je bil objavljen kot program Zveze komunistov, delavske asociacije, ki je bila spočetka čisto nemška, kasneje pa mednarodna, in je bila v političnih razmerah na evropskem kontinentu pred letom 1848 nujno tajna. Na kongresu Zveze v Londonu novembra 1847 so Marxu in Engelsu naložili, naj pripravita za objavo popoln teoretski in praktični program stranke. Rokopis, napisan v nemščini, je bil poslan januarja 1848, nekaj tednov pred francosko revolucijo 24. februarja, v tisk v London. Francoski prevod je prišel na svetlo tik pred junijsko vstajo leta 1848 v Parizu. Prvi angleški prevod, oskrbela ga je miss Helen Macfarlane, je izšel leta 1850 v listu *Red Republican* Georgea Julioiana Harneya v Londonu. Objavljeni sta bili tudi danska in poljska izdaja.

Zadušitev pariške junijske vstaje leta 1848 – te prve velike bitke med proletariatom in buržoazijo – je potisnila socialna in politična prizadevanja evropskega delavskega razreda začasno spet v ozadje.

Kot v času pred februarsko revolucijo se je odtlej odigral boj za premoč spet samo med različnimi skupinami posedujočega razreda; delavski razred je bil omejen na boj za svobodo političnega gibanja in na položaj skrajnega levega krila radikalne buržoazije. Kjer so proletarska gibanja še nadalje dajala od sebe življenjske znake, so jih neusmiljeno zatolkli. Tako je pruska policija izsledila centralni komite Zveze komunistov, ki je imel tedaj sedež v Kölnu. Člane so zaprli in jih po 18-mesečnem zaporu oktobra 1852 postavili pred sodišče. Ta slovit »kölnski komunistični proces« je trajal od 4. oktobra do 12. novembra; od jetnikov so jih sedem obsodili na tri do šest let trdnjavske ječe. Takoj po obsodbi so preostali člani Zvezo formalno razpustili. Za *Manifest* pa se je zdelo, da je odtlej obsojen na pozabo.

Ko se je evropski delavski razred spet dovolj okrepil za nov naskok proti vladajočemu razredu, je nastalo Mednarodno delavsko združenje, ki je bilo ustanovljeno izrecno za to, da bi zvarilo ves bojeviti proletariat Evrope in Amerike v eno samo vojsko, ni moglo takoj razglasiti načel, zapisanih v *Manifestu*. Internacionala je morala imeti program, dovolj širok, da bo sprejemljiv za angleške tradeunione, za francoske, belgijske, italijanske in španske proudhoniste in za nemške lassallovce.^{1*} Marx, ki je sestavil ta program v zadovoljstvo vseh strank, je popolnoma

1 * Lassalle se je osebno nasproti nama vedno priznaval za Marxovega učenca in je bil kot tak na tleh *Manifesta*. Vendar pa v svoji javni agitaciji v letih 1862–1864 ni šel dlje od zahteve po produktivnih zadrgah z državnim kreditom.

zaupal v intelektualni razvoj delavskega razreda, razvoj, ki je nujno moral izhajati iz združene akcije in skupne diskusije. Zgode in nezgode v boju proti kapitalu, porazi še bolj od zmag, so morali nezgrešljivo razodeti ljudem nezadostnost njihovih dotedanjih univerzalnih zdravil in jim utreti pot do popolnejšega vpogleda v dejanske predpostavke emancipacije delavskega razreda. In Marx je imel prav. Ko je leta 1874 internacionala razpadla, je delavce zapustila čisto drugačne, kot pa jih je bila našla ob ustanovitvi leta 1864. Proudhonizem v Franciji in lassallovstvo v Nemčiji sta odmirala, pa tudi konservativni angleški tradeunioni, čeprav je večina njih že zdavnaj pretrgala zvezo z internacionalo, so se polagoma bližali točki, kjer je lahko njihov predsednik lani v Swanseaju v njihovem imenu razglasil: »Kontinentalni socializem je za nas nehal biti strahota.« Prav res: načela *Manifesta* so med delavci vseh dežel občutno napredovala.

Tako je *Manifest* sam spet stopil v ospredje. Nemški tekst so po letu 1850 večkrat ponatisnili v Švici, v Angliji in v Ameriki. Leta 1872 je bil preveden v angleščino, in sicer v New Yorku, kjer je bil prevod objavljen v *Woodhull and Claflin's Weekly*. Po tem angleškem prevodu je bil v *Le Socialiste* v New Yorku napravljen francoski prevod. Po tem so v Ameriki dali na svetlo vsaj še dva angleška prevoda, bolj ali manj zmaličena, od katerih je bil eden ponatisnjen v Angliji. Prvi ruski prevod, ki ga je oskrbel Bakunin, je izšel nekako leta 1863 v tiskarni Hercenovega Kolokola v Ženevi, drugi, ki ga je oskrbela junaška Vera Zasulič, prav tako v Ženevi leta 1882. Nov danski

prevod je v *Socialdemokratisk Bibliothek* (Kopenhagen 1885); nov francoski prevod v *Le Socialiste* (Pariz 1886). Po le-tem je bil pripravljen španski prevod, priobčen leta 1886 v Madridu. Števila nemških ponatisov ni mogoče natančno navesti, v celem jih je bilo vsaj dvanajst. Prevod v armenščino, ki naj bi bil pred nekaj meseci izšel v Carigradu, ni ugledal luči sveta, ker, kot so mi sporočili, založnik ni imel poguma izdati knjigo, na kateri bi stalo Marxovo ime, prevajalec pa je zavrnil predlog, naj označi knjigo za svoje delo. Za nadaljnje prevode v še druge jezike sem sicer slišal, nisem jih pa dobil pred oči. Tako zgodovina *Manifesta* močno zrcali zgodovino modernega delavskega gibanja; zdajle je nedvomno najbolj razširjeno, najbolj mednarodno delo vse socialistične literature, skupen program, ki ga priznavajo milijoni delavcev od Sibirije do Kalifornije.

In vendar bi ga, ko je izšel, ne bili smeli imenovati *socialistični* manifest. S socialisti je bilo leta 1847 razumeti po eni plati privrženca raznih utopističnih sistemov: oveniste v Angliji, furieriste v Franciji, ki so se oboji bili že skrčili v goli, polagoma izumirajoči sekta; po drugi plati najraznovrstnejše socialne mazače, ki so obljubljali, da bodo z vsakovrstno krparijo, brez nevarnosti za kapital in profit, odpravili vseh vrst družbeno zlo – v obeh primerih ljudje, ki so stali zunaj delavskega gibanja in ki so, nasprotno, iskali podporo pri »omikanih« razredih. Tisti del delavskega razreda, ki se je bil prepričal o nezadostnosti golih političnih prevratov in terjal nujno popolno preobrazbo družbe, tisti del se je tedaj imenoval *komunistični*. To je bila še

surova, neobtesana, čisto instinktivna vrsta komunizma; zadevala pa je v jedro in bila v delavskem razredu dovolj močna, da je porodila utopični komunizem, v Franciji Cabetovega, v Nemčiji Weitlingovega. Tako je bil leta 1847 socializem gibanje *middle class* (meščanstva), komunizem pa gibanje delavskega razreda. Socializem je bil, vsaj na kontinentu, »spodoben«; komunizem je bil ravno nasprotno. In ker sva bila že od vsega začetka prepričana, da »mora biti emancipacija delavskega razreda delo samega delavskega razreda«, ni moglo biti dvoma, katero od obeh imen morava izbrati. In še več, tudi poslej nama ni prišlo na misel, da bi se mu odpovedala.

Čeprav je bil *Manifest* skupno delo obeh, se vendar čutim dolžnega ugotoviti, da osnovna misel, ki tvori njegovo jedro, pripada Marxu. Ta misel je v tem: da v vsaki zgodovinski epohi prevladujoči gospodarski način produkcije in menjave in iz njega nujno izhajajoča družbena členitev sestavljata temelj, na katerem je zgrajena politična in intelektualna zgodovina te epohe in iz katerega je le-to edino mogoče razložiti; da je bila potemtakem vsa zgodovina človeštva (od odprave primitivne gentilne ureditve s skupno zemljiško posestjo) zgodovina razrednih bojev, bojev med izkoriščajočimi in izkoriščanimi, vladajočimi in vladanimi razredi; da predstavlja zgodovina teh razrednih bojev razvojni niz, v katerem je zdaj dosežena stopnja, ko izkoriščani in zatirani razred – proletariat – ne more doseči osvoboditve izpod jarma izkoriščevalskega in zatiralskega razreda – buržoazije –, ne da

bi obenem vso družbo enkrat za vselej osvobodil slehernega izkoriščanja in zatiranja, vseh razrednih razlik in razrednih bojev.

Tej misli, ki je po mojem poklicana, da utemelji za zgodovinsko znanost isti napredek, kot ga je Darwinova teorija utemeljila za naravoslovje – tej misli sva se oba že več let pred letom 1845 polagoma bližala. Koliko sem jaz samostojno napredoval v tej smeri, najbolje kaže moj *Položaj delavskega razreda v Angliji*.² Ko pa sem spomladi 1845 spet srečal Marxa v Bruslju, je on to misel že popolnoma izdelal in mi jo podal v skoraj tako jasnih besedah, kot sem jo jaz strnil tu.³

Pričujoči prevod je oskrbel g. Samuel Moore, prevajalec največjega dela Marxovega *Kapitala*. Prevod sva skupaj pregledala, jaz pa sem dodal pod črto nekaj pripomb v pojasnitev zgodovinskih namigovanj.

London, 30. januarja 1888.

Frederick Engels

2 * *The Condition of the Working Class in England in 1844*. By Frederick Engels. Translated by Florence Kelley Wischnewetzky. (*Položaj delavskega razreda v Angliji*. Prim. K. Marx in F. Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih*, I. zv., prev. Božidar Debenjak et al., Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969! (Dostavek ured.))

3 Zdaj sledi v izvirniku daljši citat, uveden z naslednjimi besedami: »Iz najinega skupnega predgovora k nemški izdaji iz leta 1872 navajam naslednje:« Nato navaja Engels drugi in tretji odstavek tega predgovora z izjemo sklepnega stavka. (Op. ured.)

II.

Dejstvo, da je postala potrebna nova poljska izdaja *Komunističnega manifesta*, spodbuja k različnemu razmišljanju.

Najprej zasluži omembo, da je *Manifest* zadnje čase postal tako rekoč merilo za razvoj velike industrije na evropskem kontinentu. V kakršni meri se v kaki deželi širi velika industrija, v taki meri raste tudi med delavci te dežele potreba po pojasnitvi njihovega stališča kot delavskega razreda nasproti posedujočim razredom, se širi med njimi socialistično gibanje in večja povpraševanje po *Manifestu*. Tako da je mogoče s številom v deželnem jeziku razpečanih izvodov *Manifesta* meriti dokaj natančno ne le stanje delavskega gibanja, temveč tudi razvojno stopnjo industrije v vsaki deželi.

Potemtakem je nova poljska izdaja znamenje odločnega napredka poljske industrije. In da je do tega napredka v desetih letih po izidu zadnje izdaje res prišlo, o tem ni dvoma. Ruska Poljska, kongresna Poljska, je postala veliko industrijsko okrožje ruskega carstva. Medtem ko je ruska velika industrija sporadično razsejana – del ob Finskem zalivu, del v središču (Moskva in Vladimir), tretji del ob Črnem in Azovskem morju, še drugi razsuti kje drugje –, je poljska industrija zgoščena na razmeroma majhnem prostoru in uživa prednosti in pomanjkljivosti, ki izvirajo iz te koncentracije. Prednosti so pripoznali konkurirajoči ruski tovarnarji, ko so zahtevali zaščitne carine nasproti Poljski, kljub goreči želji, da bi Poljake spremenili v Ruse. Pomanjkljivosti se kažejo –

za poljske tovarnarje in za rusko vlado – v naglem širjenju socialističnih idej med poljskimi delavci v naraščajočem povpraševanju po *Manifestu*.

Hitri razvoj poljske industrije, ki je ruski zrasla čez glavo, pa je spet nov dokaz za neuničljivo življenjsko moč poljskega ljudstva in novo poroštvo njegove bližajoče se nacionalne obnove. Obnovitev neodvisne močne Poljske pa je stvar, ki se ne tiče samo Poljakov, temveč ki se tiče nas vseh. Iskreno mednarodno sodelovanje evropskih nacij je mogoče le, če je vsaka od teh nacij v svoji hiši popolnoma avtonomna. Revolucija leta 1848, ki je, pod proletarsko zastavo, nazadnje dala proletarskim bojevnikom opraviti le delo buržoazije, je po svojih izvrševalcih oporoke Ludviku Bonapartu in Bismarcku izpeljala neodvisnost Italije, Nemčije, Ogrske; a Poljsko, ki je od leta 1792 naredila za revolucijo več kot vse te tri skupaj, Poljsko so prepustili samo sebi, ko je leta 1863 podlegla desetkratni ruski premoči. Neodvisnosti Poljske ni znalo plemstvo niti ohraniti niti si je spet izbojevati; buržoaziji je danes zanjo kvečjemu vseeno. In vendar je ta neodvisnost nujna za harmonično sodelovanje evropskih nacij. Izbojuje jo lahko le mladi poljski proletariat, in v njegovih rokah bo dobro spravljena. Zakaj delavcem vse ostale Evrope je neodvisnost Poljske prav tako potrebna kot poljskim fevdalcem samim.

London, 10. februarja 1892.

F. Engels

III.

Italijanskemu bralcu

Objava *Manifesta komunistične stranke* je skoraj do dneva natanko sovpadla z 18. marcem 1848, z revolucijama v Milanu in Berlinu, ko sta se vzdignili dve naciji, ena v centru kontinenta, druga v centru Sredozemlja, dve naciji, ki sta ju dotlej slabili razkosanost in notranja nesloga in ki sta zato prišli pod tuje gospodstvo. Če je bila Italija podložna avstrijskemu cesarju, pa je bila Nemčija pod posrednim, pa nič manj občutnim jarmom carja vseh Rusov. Nasledki 18. marca 1848 so Italijo in Nemčijo osvobodili te sramote; če sta se med letom 1848 ti veliki naciji obnovili in bili nekako vrnjeni sami sebi, se je to zgodilo, kot je rekel Karl Marx, zato, ker so tisti, ki so zadušili revolucijo leta 1848, potem proti volji postali izvrševalci njene oporoke.

Tedaj je bila revolucija povsod delo delavskega razreda; on je gradil barikade, on je plačeval z življenjem. Toda edino pariški delavci so imeli, ko so strmoglavili vlado, jasno določen načrt strmoglaviti vladavino buržoazije. Toda naj so se še tako zavedali usodnega antagonizma med svojim razredom in buržoazijo, ni niti ekonomski napredek dežele niti intelektualni razvoj francoskih delavskih množic dospel do stopnje, ki bi omogočala družbeno preobrazbo (*reconstruction*). Zato je sadove revolucije konec koncev pobral kapitalistični razred. V drugih deželah, v Italiji, v Nemčiji, v Avstriji, na Madžarskem, delavci v začetku niso

storili drugega kot spravili na oblast buržoazijo. Toda vlada buržoazije v nobeni deželi ni mogoča brez nacionalne neodvisnosti; revolucija leta 1848 je morala prinesti enotnost in samostojnost nacijam, ki so jo doslej pogrešale, Italiji, Madžarski, Nemčiji. Nekega dne bo sledila Poljska.

Če torej revolucija leta 1848 ni bila socialistična revolucija, pa je le-tej utrla pot, pripravila zanjo teren. S poletom velike industrije v vseh deželah je meščanska vladavina zadnjih 45 let vsepovsod ustvarila mnogoštevilen, strnjen in močan proletariat; vzgojila je, po izrazu iz *Manifesta*, svoje lastne grobarje. Brez samostojnosti in enotnosti sleherne od evropskih nacij se ne bi mogla dogoditi niti mednarodna povezanost proletariata niti miroljubno, razumno sodelovanje teh nacij za skupne cilje.

Predstavljajte si skupno mednarodno akcijo italijanskih, madžarskih, nemških, poljskih in ruskih delavcev v političnih razmerah izpred leta 1848!

Bitke leta 1848 torej niso bile zaman; petinštirideset let, ki nas ločijo od te revolucionarne etape, ni minilo brez koristi. Sadovi zorijo in vse, kar želim, je, da bi bila objava tega italijanskega prevoda *Manifesta* tudi takó dobro znamenje za zmago italijanskega proletariata, kot je to bila objava izvirnika za mednarodno revolucijo.

Manifest daje vse priznanje revolucionarni akciji kapitalizma v preteklosti. Prva kapitalistična nacija je bila Italija. Konec fevdalnega srednjega veka in zarjo moderne kapitalistične ere označuje veličastna postava. Bil je to Italijan – Dante, obenem zadnji

pesnik srednjega veka in prvi moderni pesnik. Danes se, kot leta 1300, poraja nova zgodovinska era. Nam bo Italija dala novega Danteja, ki bo označeval rojstno uro te proletarske ere?

London, 1. februarja 1893.

Federico Engels

Karl Marx

MANIFEST KOMUNISTIČNE STRANKE

Pošast hodi po Evropi – pošast komunizma. Vse moči stare Evrope so se zvezale za sveto gonjo proti tej pošasti, papež in car, Metternich in Guizot, francoski radikali in nemški policaji.

Kje je opozicijska stranka, ki bi je njeni vladni nasprotniki ne bili razvpili za komunistično, kje je opozicijska stranka, da bi tako opozicionalcem, ki so šli dlje od nje, kot svojim reakcionarnim nasprotnikom ne bila zalučala nazaj sramotilnega očitka komunizma?

Dvoje sledi iz tega dejstva.

Komunizem priznavajo že vse evropske moči za moč.

Skrajni čas je, da komunisti pred vsem svetom odkrito razgrnejo svoje nazore, svoje namene, svoje težnje, in da pravljicam o pošasti komunizma postavijo nasproti manifest stranke same.

V ta namen so se komunisti najrazličnejših narodnosti zbrali v Londonu in zapisali naslednji manifest, ki ga objavljajo v angleščini, francoščini, nemščini, italijanščini, flamščini in danščini.

I.

Buržuji in proletarci^{1*}

Zgodovina sleherne dosedanje družbe^{2**} je zgodovina razrednih bojev.

Svobodni in suženj, patricij in plebejec, baron in tlačan, cehovski mojster in pomočnik, skratka, zatiralec in zatirani sta bila v nenehnem nasprotju med seboj, bojevala sta nepretrgan boj, zdaj prikrit, zdaj

1 * (Angl. 1888) Z buržoazijo mislimo razred modernih kapitalistov, ki so lastniki produkcijskih sredstev in izkoriščajo mezдно delo. S proletariatom mislimo razred modernih mezdnih delavcev, ki nimajo produkcijskih sredstev in so zato prisiljeni prodajati svojo delovno silo, da bi živeli.

2 ** (Angl. 1888, nem. 1890) To se pravi, [natančno rečeno,] vsa pisana zgodovina. Leta 1847 je bila predzgodovina družbe, družbena organizacija, ki je obstajala pred vso pisano zgodovino, še skoraj čisto neznana. Poslej je Haxthausen odkril v Rusiji skupno zemljiško lastnino, Maurer pa dokazal, da je bila ta lastnina družbena osnova, s katero so v zgodovini začela vsa germanska plemena, in polagoma se je pokazalo, da so bile vaške srenje s skupno zemljiško lastnino prvotna oblika družbe od Indije do Irske. Notranjo organizacijo te prvotne komunistične družbe v njeni tipični obliki je končno razkril Morgan s svojim sklepnim odkritjem prave narave gensa in njegovega mesta v plemenu. Z razkrojem teh prvotnih skupnosti se začanja družba cepiti v posebne in končno nasprotno si razrede. Ta proces razpadanja sem skušal pokazati v *Izvoru družine, privatne lastnine in države* (druga izdaja, Stuttgart 1886). (V nemški verziji sta dodani besedi v oglatem oklepaju, izpuščen pa je zadnji stavek. (Op. ured.))

odkrit boj, ki se je vsakokrat končal z revolucionarno preosnovo vse družbe ali pa s skupnim propadom bojujočih se razredov.

V prejšnjih dobah zgodovine najdemo skoraj povsod popolno členitev družbe v razne stanove, mnogoliko lestvico družbenih položajev. V starem Rimu imamo patricije, ekvite, plebejce, sužnje; v srednjem veku fevdne gospode, vazale, cehovske meščane, pomočnike, tlačane, v vsakem od teh razredov pa spet posebno stopnjevitost.

Moderna meščanska družba, ki je izšla iz propada fevdalne družbe, ni odpravila razrednih nasprotij. Postavila je le nove razrede, nove okoliščine zatiranja, nove podobe boja na mesto starih.

Naša epoha – epoha buržoazije – se pa odlikuje po tem, da je poenostavila razredna nasprotja. Vsa družba se čedalje bolj cepi v dva velika sovražna tabora, v dva velika razreda, ki si direktno stojita nasproti – v buržoazijo in proletariat.

Iz tlačanov srednjega veka so izšli mestnjani³ prvih mest; iz tega mestnjanstva so se razvili prvi elementi buržoazije.

Odkritje Amerike, plovba okoli Afrike sta ustvarili nastajajoči buržoaziji novo področje. Vzhodnoindijski in kitajski trg, kolonizacija Amerike, menjava s kolonijami, pomnožitev menjalnih sredstev in blaga sploh so trgovini, ladjarstvu in industriji dali dotlej neznan polet, s tem pa nagel razvoj revolucionarnemu elementu v razpadajoči fevdalni družbi.

3 *Pfahlbürger*; to so ljudje, ki žive zunaj mestnega obzidja in imajo meščanske pravice. (Op. ured.)

Dotedanji fevdalni ali cehovski način obratovanja industrije ni več zadoščal za povpraševanje,⁴ ki je naraščalo z novimi trgi. Manufaktura je stopila na njegovo mesto. Cehovske mojstre je spodrinil industrijski srednji stan; delitev dela med različnimi korporacijami je izginila spričo delitve dela v posamezni delavnici sami.

Toda trgi so nenehno rasli, nenehno je raslo povpraševanje. Tudi manufaktura ni več zadoščala. Tedaj so para in stroji revolucionirali industrijsko produkcijo. Na mesto manufakture je stopila moderna velika industrija, na mesto industrijskega srednjega stanu so stopili industrijski milijonarji, šefi celih industrijskih armad, moderni buržuji.

Velika industrija je ustvarila svetovni trg, ki ga je bilo pripravilo odkritje Amerike. Svetovni trg je podelil trgovini, ladjarstvu, celinskim komunikacijam neizmeren razvoj. Ta spet pa je vplival nazaj na širjenje industrije, v isti meri pa, kot so se širile trgovina, plovba, železnice, v isti meri se je razvijala buržoazija, množila svoje kapitale, odrivala v ozadje vse razrede, podedovane že iz srednjega veka.

Vidimo torej, da je moderna buržoazija sama produkt dolgega razvojnega procesa, cele vrste prevratov v načinu produkcije in občevanja. Vsako teh razvojnih stopenj buržoazije je spremljal ustrezen politični napredek. Zatirani stan pod gospodstvom fevdalcev, oborožene samoupravne asociacije v

4 *Bedarf* (zahteve po blagu). (Op. ured.)

komuni, ^{5*} tu neodvisna mestna republika, tam tretji stan, ki je plačeval davke v monarhiji, nato v času monarhije protiutež plemstvu v stanovski ali v absolutni monarhiji ⁶ in glavna podlaga velikih monarhij sploh, si je končno po ustvaritvi velike industrije in svetovnega trga izbojevala v moderni predstavniki državi izključno politično gospodstvo. Moderna državna oblast je le odbor, ki upravlja skupnostne posle vsega buržoaznega razreda.

Buržoazija je v zgodovini igrala nadvse revolucionarno vlogo. Kjer je buržoazija prišla na oblast, je razdejala vsa fevdalna, patriarhalna, idilična razmerja. Pestre fevdalne vezi, ki so vezale človeka na njegovega naravnega predstojnika, je neusmiljeno raztrgala in ni pustila med človekom in človekom več druge vezi kot goli interes, kot brezčutno »plačilo v gotovini«. Sveto grozo pobožne zanesenosti, viteškega navdušenja, filistrske otožnosti je utopila v ledeni vodi egoističnega računa. Osebno dostojanstvo je razkrojila v menjalno vrednoto, na mesto neštetihih zapisanih in pošteno pridobljenih svoboščin je postavila eno

5 * (1888) *Commune* so se v Franciji imenovala nastajajoča mesta, tik preden so si od svojih fevdnih gospodov in gospodarjev kot »tretji stan« pridobila krajevno samoupravo in politične pravice. Na splošno tu jemljemo Anglijo za tipično deželo, kar zadeva ekonomski razvoj buržoazije, Francijo, kar zadeva njen politični razvoj.

(Namesto tega 1890:) Tako so mestnjani Italije in Francije imenovali svoje mestno občestvo, potem ko so od svojih fevdnih gospodov odkupili ali izsilili prve samoupravne pravice.

6 (1880 za besedo »republika«) (kot v Italiji in Nemčiji); (za besedo »monarhiji«) (kot v Franciji) (Op. ured.)

samo brezvestno svobodo trgovine. Z eno besedo, na mesto izkoriščanja, zastrtega z verskimi in političnimi iluzijami, je postavila odkrito, nesramno, direktno, suho izkoriščanje.

Buržoazija je snela svetniški sij z vseh dotlej častivrednih opravil, opazovanih prej s svetim strahom. Zdravnika, pravnika, duhovna, pesnika, znanstvenika je spremenila v svoje plačane mezdne delavce. Buržoazija je z družinskega razmerja strgala ganljivo-sentimentalno tančico in ga zvedla na čisto denarno razmerje.

Buržoazija je odkrila, da je brutalno silaštvo, ki ga reakcija tako občuduje na srednjem veku, imelo primerno dopolnilo v najlenobnejšem postopaštvu. Šele ona je dokazala, kaj zmore človeška dejavnost. Ustvarila je še vse drugačna čudesa od egiptovskih piramid, rimskih vodovodov in gotskih katedral, izpeljala je še vse drugačne pohode od preseljevanja narodov in križarskih pohodov.

Buržoazija ne more eksistirati, ne da bi nenehno revolucionirala produkcijske instrumente, torej produkcijska razmerja, torej vsa družbena razmerja. Nasprotno pa je bila ohranitev starega produkcijskega načina nespremenjenega prvi eksistenčni pogoj vseh prejšnjih industrijskih razredov. Nenehni prevrat v produkciji, nepretrgano pretresanje vseh družbenih razmer, večna negotovost in gibanje ločijo buržoazno epoko od vseh prejšnjih. Vsa čvrsta zarjavela razmerja s spremstvom častitljivih predstav in nazorov vred se razvežejo, vsa na novo stvorjena zastarevajo, preden morejo zakosteneti. Vse trdno in stalno se razblinja,

vse sveto je oskrunjeno, in ljudje so naposled prisiljeni, da si s treznimi očmi ogledajo svoj življenjski položaj in medsebojne odnose.

Potreba po vse širšem odjemu njenih produktov podi buržoazijo po vsej zemeljski krogli. Vsepovsod se mora ugnezdati, vsepovsod naseliti, vsepovsod navezati stike.

Buržoazija je z izkoriščanjem svetovnega trga kozmopolitsko oblikovala produkcijo in potrošnjo vseh dežel. Industriji je na veliko obžalovanje reakcionarjev spodmaknila spod nog nacionalna tla. Prastare nacionalne industrije so bile uničene in se še iz dneva v dan uničujejo. Spodrivajo jih nove industrije, katerih uvajanje postaja za vse civilizirane nacije življenjsko vprašanje, industrije, ki ne predelujejo več domačih surovin, temveč surovine z najbolj oddaljenih področij, in katerih fabrikati se ne porabljajo le v deželi sami, temveč na vseh delih sveta hkrati. Na mesto starih potreb, ki so jih zadovoljevali izdelki (domače) dežele, stopajo nove, ki terjajo za zadovoljitev produkte najbolj oddaljenih dežel in podnebij. Na mesto stare krajevne in nacionalne samozadostnosti in zaprtosti stopa vsestransko občevanje, vsestranska odvisnost nacij druge od druge. Tako kot z materialno je tudi z duhovno produkcijo. Duhovni proizvodi posameznih narodov postanejo splošna dobrina. Nacionalna enostranost in omejenost postajata bolj in bolj nemogoči, a iz mnogih nacionalnih in lokalnih literatur se izoblikuje svetovna literatura.

Buržoazija z naglim izboljševanjem vseh produkcijskih orodij, z neskončno olajšanimi komunikacijami

vseh vleče v civilizacijo vse, tudi najbolj barbarske narode. Cenenost njenega blaga je težka artilerija, s katero podira vse kitajske zidove do tal, s katero prisili h kapitulaciji najtrdovratnejše sovraštvo barbarov do tujcev. Vse narode primora, da usvoje produkcijski način buržoazije, če nočejo propasti; primora jih, da pri samih sebi vpeljejo tako imenovano civilizacijo, tj. postanejo buržuji. Z eno besedo, ustvarja si svet po svoji podobi.

Buržoazija je deželo podvrгла gospodstvu mesta. Ustvarila je velikanska mesta, silno povečala število mestnega prebivalstva v primerjavi z vaškim in tako iztrgala precejšnji del prebivalstva idiotizmu vaškega življenja. Kot je spravila vas v odvisnost od mesta, tako je naredila barbarske in polbarbarske dežele odvisne od civiliziranih, kmečka ljudstva od buržoaznih ljudstev, Vzhod od Zahoda.

Buržoazija vse bolj odpravlja razdrobljenost produkcijskih sredstev, posesti in prebivalstva. Nakopičila je prebivalstvo, centralizirala produkcijska sredstva in koncentrirala lastnino v maloštevilnih rokah. Nujen nasledek tega je bila politična centralizacija. Neodvisne, skoraj le zavezniške pokrajine z različnimi interesi, zakoni, vladami in mitninami so bile segnane skupaj v *eno* nacijo, *eno* vlado, *en* zakon, *en* nacionalni razredni interes, *eno* carinsko črto.

Buržoazija je v komaj sto letih svojega razrednega gospodstva ustvarila masovnejše in kolosalnejše produkcijske sile kot vse minule generacije skupaj.

Podjarmljenje naravnih sil, stroji, uporaba kemije v industriji in poljedelstvu, parniki, železnice, električni

brzójavi, izkrčitev celih kontinentov, oplovljenje rek, velike množice prebivalstva priklicane tako rekoč iz tal – katero prejšnje stoletje je slutilo, da so v krilu družbenega dela dremale take produkcijske sile?

Videli pa smo:⁷ produkcijska in občevalna sredstva, na podlagi katerih se je izoblikovala buržoazija, so bila ustvarjena v fevdalni družbi. Na določeni stopnji razvoja teh produkcijskih in občevalnih sredstev pa razmerja, v katerih je fevdalna družba producirala in izmenjevala, fevdalna organizacija poljedelstva in manufakture, skratka, fevdalna lastninska razmerja niso več ustrezala že razvitim produktivnim silam. Zavirala so produkcijo, namesto da bi jo pospeševala.⁸ Spremenila so se v prav toliko okovov. Treba jih je bilo zlomiti, in zlomili so jih.

Na njihovo mesto je stopila svobodna konkurenca s primerno ji družbeno in politično ureditvijo (*Konstitution*), z ekonomskim in političnim gospodvom buržoaznega razreda.

Pred našimi očmi teče podobno gibanje. Meščanska produkcijska in občevalna razmerja, meščanska lastninska razmerja, moderna meščanska družba, ki je pričarala tako mogočna produkcijska in občevalna sredstva, je kot čarovnik, ki ne more več krotiti podzemeljskih moči, katere je bil priklical. Že desetletja je zgodovina industrije in trgovine le še⁹ zgodovina upora modernih produktivnih sil zoper moderna produkcijska razmerja, zoper lastninska

7 (1872, 1883, 1890) Videli smo torej. (Op. ured.)

8 Ta stavek manjka v angleškem prevodu. (Op. ured.)

9 V izdajah po letu 1848 beseda manjka. (Op. ured.)

razmerja, ki so življenjski pogoji buržoazije in njenega gospostva. Zadostuje, če omenimo trgovinske krize, ki s svojim periodičnim povračanjem čedalje bolj grozeče upravljajo v negotovost existenco vse meščanske družbe. V trgovinskih krizah se redno uniči ne le velik del ustvarjenih produktov, temveč celo velik del že ustvarjenih produktivnih sil. V krizah izbruhne družbena¹⁰ epidemija, ki bi se vsem prejšnjim epoham zdela brezum – epidemija hiperprodukcije. Družba se nenadoma znajde prestavljena nazaj v stanje trenutnega barbarstva; zdi se, da sta ji lakota in vsesplošno vojno pustošenje¹¹ spodrezala vsa življenjska sredstva; industrija in trgovina se zdita uničeni, a zakaj? Ker ima družba preveč civilizacije, preveč življenjskih sredstev, preveč industrije, preveč trgovine. Produktivne sile, s katerimi razpolaga, ne rabijo več pospeševanju meščanske civilizacije in¹² meščanskih lastninskih razmerij; nasprotno, postale so premočne za ta razmerja, ta razmerja jih ovirajo; in brž ko premagajo to oviro, spravijo vso meščansko družbo v nered, ogroze existenco meščanske lastnine. Meščanska razmerja so postala pretesna, da bi mogla vsebovati bogastvo, ki so ga (te sile) ustvarile. – S čim buržoazija premaguje krize? Na eni strani z izsiljenim uničevanjem množice produktivnih sil; na drugi strani z osvajanjem novih trgov in s temeljitejšim izkoriščanjem starih. S čim torej? S tem, da pripravlja

10 V angleški izdaji iz leta 1888 beseda manjka. (Op. ured.)

11 Tako v prvotisku. V kasnejših izdajah: »vsesplošna uničevalna vojna«. (Op. ured.)

12 V izdajah po letu 1848 besede »meščanske civilizacije in« manjkajo. (Op. ured.)

bolj vsestranske in silnejše krize in zmanjšuje sredstva za preprečevanje kriz.

Orožje, s katerim je buržoazija potolkla fevdalizem, se zdaj obrača proti buržoaziji sami.

Toda buržoazija ni le skovala orožja, ki ji prinaša smrt; porodila je tudi moče, ki bodo to orožje vihteli – moderne delavce, *proletarce*.

V isti meri kot se razvija buržoazija, tj. kapital, v isti meri se razvija proletarijat, razred modernih delavcev, ki žive le tako dolgo, dokler najdejo delo, in ki najdejo delo le tako dolgo, dokler njihovo delo množi kapital. Ti delavci, ki se morajo prodajati po kosu, so blago kot vsak drug trgovinski artikel in zatorej prav tako izpostavljeni zgodam in nezgodam konkurence, vsem nihajem trga.

Delo proletarcev je z razširjanjem strojev in z delitvijo dela izgubilo sleherno samostojnost in s tem ves mik za delavca. Le-ta postane zgolj pritiklina stroja, od njega se zahteva le najenostavnejši, najbolj enolični, najlaže priučljiv prijem. Stroški, ki jih povzroča delavec, se zatorej omejujejo skoroda le na življenjske potrebščine, ki jih potrebuje za svoje preživljanje in za razplod svojega plemena. Cena kakega blaga, torej tudi dela,¹³ pa je enaka stroškom za njegovo produkcijo. V isti meri, kot narašča zoprnost dela, upada zatorej plača. Še več, v isti meri narašča tudi masa¹⁴ dela, bodisi s povečanjem števila delovnih ur,

13 Kasneje (konec petdesetih let) Marx razloži, da prodaja delavec svoje delo, s tem da prodaja svojo »delovno zmožnost«, od *Kapitala* dalje imenovano »delovna sila«. (Op. ured.)

14 (Angl. 1888 namesto tega:) breme. (Op. ured.)

bodisi s pomnožitvijo dela, ki se zahteva v določenem času, s pospešenim tekom strojev itn.

Moderna industrija je malo delavnic patriarhalnega mojstra preobrazila v veliko tovarno industrijskega kapitalista. Delavske množice, natrpane v tovarni, so po vojaško organizirane. Kot prostake industrijske armade jih postavljajo pod nadzor popolne hierarhije podoficirjev in oficirjev. Niso le hlapci buržoaznega razreda, buržoazne države, iz dneva v dan in iz ure v uro hlapčujejo stroju, nadzorniku, predvsem pa posameznemu fabricirajočemu buržuju samemu. Ta despotija je tem bolj malenkostna, tem bolj zoprna, tem bolj izziva ogorčenje, čim bolj odkrito razglaša za svoj zadnji cilj¹⁵ dohodek.

Manj ko ročno delo terja spretnosti in moči, tj. bolj kot se razvija moderna industrija, bolj se z ženskim in otroškim delom¹⁶ spodriva moško delo. Spolne in starostne razlike nimajo za delavski razred nobene družbene veljave več. Tu so le še delovni instrumenti, ki pač glede na starost in spol povzročajo različne stroške.

Ko je izkoriščanje delavca po tovarnarju toliko pri kraju, da dobi izplačano mezdo v gotovini, planejo po njem drugi deli buržoazije, hišni posestnik, kramar, zastavljalničar itn.

¹⁵ (1890) za svoj cilj. (Op. ured.)

¹⁶ Tako v prvotisku. V vseh drugih izdajah manjka »in otroškim«; da pomotoma, sledi iz omenjanja *starostnih* razlik v naslednjih stavkih kot tudi iz Engelsovih analiz v *Položaju delavskega razreda v Angliji* (glej K. Marx in F. Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih*, I. zv., prev. Božidar Debenjak et al., Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969), na katere se *Manifest* tu opira. (Op. ured.)

Dosedanji mali srednji stanovi, mali industrijci, trgovci in rentniki, rokodelci in kmetje, vsi ti razredi (postopoma ¹⁷) zdrknejo v proletariat, deloma s tem, da njihov mali kapital ne zadošča več za obratovanje velike industrije in podleže konkurenci z večjimi kapitalisti, deloma s tem, da njihovo spretnost razvrednotijo novi produkcijski načini. Tako se proletariat rekrutira iz vseh razredov prebivalstva.

Proletariat gre skozi razne razvojne stopnje. Njegov boj proti buržoaziji se začinja z njegovo eksistenco.

V začetku se bojujejo posamezni delavci, nato delavci ene tovarne, nato delavci ene panoge v kakem kraju proti posameznemu buržuju, ki jih neposredno izkorišča. Svojih napadov ne usmerjajo le proti meščanskim produkcijskim razmerjem, usmerjajo jih proti produkcijskim instrumentom samim; uničujejo tuje konkurenčno blago, razbijajo stroje, požigajo tovarne, skušajo si pridobiti nazaj izginuli položaj srednjeveškega delavca.

Na tej stopnji so delavci množica, raztresena po vsej deželi in razdrobljena s konkurenco. Množična strnjenost delavcev še ni nasledek njihovega lastnega združevanja, temveč je nasledek združevanja buržoazije, ki mora za dosego svojih lastnih političnih ciljev spraviti v gibanje ves proletariat, in zaenkrat to tudi še more. Na tej stopnji proletarci torej ne gredo v boj proti sovražnikom svojih sovražnikov, proti preostankom absolutne monarhije, zemljiškim lastnikom, neindustrijskim buržujem, malomeščanom.

17 Beseda v oklepaju stoji le v angleškem prevodu. (Op. ured.)

Vse zgodovinsko gibanje je tako koncentrirano v rokah buržoazije; vsaka zmaga, ki je tako izbojevana, je zmaga buržoazije.

A z razvojem industrije se proletariat ne le veča; trpajo ga skupaj v večjih množicah, njegova moč raste in bolj jo čuti. Interesi, življenjski položaji znotraj proletariata se čedalje bolj izenačujejo, vtem ko stroji bolj in bolj zabrisujejo razločke med delom in mezdo skoraj vsepovsod potiskajo na enako nizko raven. Od rastoče medsebojne konkurence buržujev in od trgovinskih kriz, ki iz tega izvirajo, delavska mezda čedalje bolj niha; od čedalje hitrejšega razvoja in nenehnega izboljševanja strojev je ves njihov življenjski položaj čedalje bolj negotov; čedalje bolj dobivajo spopadi med posameznim delavcem in posameznim buržujem značaj spopadov dveh razredov. Delavci začno ustanavljati koalicije¹⁸ proti buržujem; povezujejo se, da bi se zavzemali za mezdo. Ustanavljajo celo trajna združenja, da bi se založili z življenjem za morebitno upiranje. Mestoma dobi boj obliko vstaje.

Kdaj pa kdaj zmagajo delavci, a le začasno. Pravi rezultat njihovih bojev ni neposredni uspeh, temveč čedalje širše združevanje delavcev. Le-to pospešujejo naraščajoča komunikacijska sredstva, ki jih ustvarja velika industrija in ki delavce iz različnih krajev spravljajo v medsebojno povezavo. Treba pa je le povezave, da bi množico lokalnih bojev z vsepovsod enakim značajem centralizirali v nacionalen, v razreden boj. Vsaj razredni boj pa je političen boj.

18 (Angl. 1888 sledi:) (tradeunione). (Op. ured.)

In združitev, za katero je bilo srednjeveškim meščanom z njihovimi vicinalnimi potmi (potmi med sosednjimi naselji) treba stoletij, opravijo moderni proletarci z železnicami v nekaj letih.

To organizacijo proletarcev v razred in s tem v politično stranko vsak hip znova razbija konkurenca med delavci samimi. Toda vedno znova vstaja, močnejša, trdnejša, silnejša. Izsili, da se posamezni delavski interesi priznajo v zakonski obliki, tako da izkoristi medsebojno razklanost buržoazije. Tako je z zakonom o deseturnem delavniku v Angliji.

Spopadi stare družbe sploh v marsičem pospešujejo razvojni proces proletariata. Buržoazija je v nenehnem boju: v začetku proti aristokraciji; kasneje proti delom same buržoazije, katerih interesi pridejo v protislovje z napredkom industrije; vselej proti buržoaziji vseh tujih dežel. V vseh teh bojih je prisiljena apelirati na proletariat, se potegovati za njegovo pomoč in ga tako vleči v politično gibanje. Ona sama torej zalaga proletariat z lastnimi elementi (politične in splošne¹⁹) omike, tj. z orožjem proti sebi sami.

Dalje meče napredek industrije, kot smo videli, cele sestavine vladajočega razreda navzdol v proletariat ali jih vsaj ogroža v njihovih življenjskih pogojih. Tudi te dovajajo proletariatu množico elementov omike.²⁰

In končno, v časih, ko se razredni boj bliža odločitvi, zadobi proces razkrajanja znotraj vladajočega razreda,

19 Besedi v oklepaju ima le angleška izdaja iz leta 1888. (Op. ured.)

20 Angleški prevod iz leta 1888: »svežih elementov prosvete in napredka«. (Op. ured.)

znotraj vse stare družbe, tako silovit, tako oster značaj, da se majhen del vladajočega razreda le-temu odpove in se pridruži revolucionarnemu razredu, razredu, ki nosi prihodnost v svojih rokah. Kot je torej prej del plemstva prešel k buržoaziji, preide zdaj del buržoazije k proletariatu, in posebno del buržoaznih ideologov, ki so se dokopali do teoretičnega razumevanja vsega zgodovinskega gibanja.

Od vseh razredov, ki dandanes stoje nasproti buržoaziji, je samo proletariat dejansko revolucionaren razred. Drugi razredi upadajo in propadajo z veliko industrijo, proletariat je njen najbolj lastni produkt.

Srednji stanovi, mali industrijec, mali trgovec, rokodelec, kmet, vsi so v boju z buržoazijo, da bi svojo eksistenco srednjih stanov zavarovali pred propadom. Niso torej revolucionarni, temveč konservativni. Še več, reakcionarni so, saj skušajo kolo zgodovine obrniti nazaj. Če so revolucionarni, so to glede na prehod v proletariat, ki jih čaka, in ne branijo svojih sedanjih, temveč svoje prihodnje interese, zapuščajo svoje lastno stališče, da bi se postavili na stališče proletariata.

Lumpenproletariat,¹ to pasivno gnilobo najnižjih plasti stare družbe, bo proletarska revolucija mestoma zagnala v gibanje, a po vsem svojem življenjskem položaju bo prej pripravljen, da se proda za reakcionarno rovarjenje.

Življenjski pogoji stare družbe so že uničeni v življenjskih pogojih proletariata. Proletarec je brez lastnine; njegovo razmerje do žene in otrok nima

1 V angleški izdaji iz leta 1888: »nevarni razred«
(*the »dangerous class«*), družbeno usedlino. (Op. ured.)

ničesar skupnega več z meščanskim družinskim razmerjem; moderno industrijsko delo, moderno podjarmljenje pod kapital, isto v Angliji kot v Franciji, v Ameriki kot v Nemčiji, mu je odvzelo vsak nacionalni značaj. Zakoni, morala, religija, kar jih je, so zanj meščanski predsodki, za katerimi se skriva prav toliko meščanskih interesov.

Vsi prejšnji razredi, ki so si osvojili oblast, so skušali zavarovati svoj že pridobljeni življenjski položaj, tako da so vso družbo podvrgli pogojem svojega pridobitništva. Proletarci si lahko osvoje družbene produktivne sile le tako, da odpravijo svoj lastni dosedanji način prilaščanja in s tem ves dosedanji način prilaščanja. Proletarci nimajo nič svojega, kar naj bi zavarovali, uničiti morajo vso dosedanjo privatno varnost in privatna zavarovanja.

Vsa dosedanja (zgodovinska ²) gibanja so bila gibanja manjšin ali v interesu manjšin. Proletarsko gibanje je samostojno gibanje neizmerne večine v interesu neizmerne večine. Proletariat, najnižja plast sedanje družbe, se ne more dvigniti, ne vzravnati, ne da bi bila pognana v zrak vsa vrhnja stavba plasti, ki sestavljajo oficialno družbo.

Čeprav ne po vsebini, je pa po obliki boj proletariata proti buržoaziji sprva nacionalen boj. Proletariat sleherne dežele mora seveda najprej opraviti s svojo lastno buržoazijo.

S tem da smo orisali najsplošnejše faze razvoja proletariata, smo spremljali bolj ali manj prikrito

² V oklepajih dostavek angleške izdaje iz leta 1888.
(Op. ured.)

državljansko vojno znotraj obstoječe družbe do točke, kjer izbruhne v odkrito revolucijo in utemelji proletariat svoje gospostvo z nasilnim strmoglavljenjem buržoazije.

Vsa dosedanja družba je temeljila, kot smo videli, na nasprotju med zatiralskimi in zatiranimi razredi. Da pa bi mogli zatirati kak razred, mu morajo biti zagotovljeni pogoji, znotraj katerih lahko vsaj hlapčevsko životari. Tlačan se je v tlačanstvu dokopal do člana komune, prav tako se je mali meščan pod jarmom fevdalističnega absolutizma dokopal do buržuja. Nasprotno pa se moderni delavec, namesto da bi se vzpenjal z napredkom industrije, čedalje globlje pogreza pod pogoje svojega lastnega razreda. Delavec postane pavper, in pavperizem se razvija še hitreje od prebivalstva in bogastva. S tem se jasno razkriva, da je buržoazija nesposobna ostati še naprej vladajoči razred družbe in življenjske pogoje svojega razreda vsiljevati družbi za uravnavač zakon. Nesposobna je vladati, ker je nesposobna, da bi svojemu sužnju zagotovila eksistenco celo znotraj sužnosti, ker je primorana dopustiti, da zdrkne v položaj, ko ga mora ona prehranjevati, namesto da bi on prehranjeval njo. Družba pod njo ne more več živeti, tj. njeno življenje ni več združljivo z družbo.

Najbolj bistveni pogoj za eksistenco in gospostvo buržoaznega razreda je kopičenje bogastva v rokah privatnikov, nastajanje in večanje kapitala; pogoj kapitala je mezdno delo. Mezdno delo temelji izključno na konkurenci delavcev med seboj. Napredek industrije, katerega nosilec je, nehote in ne da bi

se upirala, buržoazija, postavlja na mesto izolacije delavcev s konkurenco njihovo revolucionarno združevanje z asociacijo. Z razvojem velike industrije je torej spod nog buržoazije spodmaknjena sama podlaga, na kateri producira in si prilašča produkte. Producira predvsem svoje lastne grobarje. Njen propad in zmaga proletariata sta enako neogibna.

II.

Proletarci in komunisti

V kakšnem razmerju so komunisti do proletarcev sploh?

Komunisti niso nobena posebna stranka nasproti drugim delavskim strankam.

Nimajo nobenih interesov, ločenih od interesov vsega proletariata.

Ne postavljajo nobenih posebnih ³ principov, po katerih bi hoteli modelirati proletarsko gibanje.

Komunisti se razlikujejo od drugih proletarskih strank le po tem, da po eni strani podčrtavajo skupne interese vsega proletariata, neodvisne od narodnosti, in jih uveljavljajo, po drugi strani s tem, da v raznih razvojnih stopnjah, prek katerih gre boj med proletariatom in buržoazijo, vedno zastopajo interes celotnega gibanja.

Komunisti so torej praktično najodločnejši del delavskih strank v vseh deželah, del, ki žene vedno dalje; njihova teoretska prednost pred ostalo množico proletariata je vpogled v pogoje, tok in splošne rezultate proletarskega gibanja.

Bližnji cilj komunistov je isti kot cilj vseh drugih proletarskih strank: formiranje proletariata v razred,

³ Po MEW 4, str. 474, stoji v angleški izdaji iz leta 1888 »sektaških«. Izdaja MEGA I, 6 nima dokumentiranega tega odstopanja. (Op. ured.)

strmoglavljenje buržoaznega gospodstva, osvojitve politične moči po proletariatu.

Teoretične teze komunistov nikakor ne temelje na idejah, na principih, ki jih je iznašel ali odkril ta ali oni izboljševalec sveta.

So le še splošni izrazi faktičnih razmerij eksistirajočega razrednega boja, zgodovinskega gibanja, ki poteka pred našimi očmi. Odprava dosedanjih lastninskih razmerij ni nič za komunizem posebej značilnega.

Vsa lastninska razmerja so bila podvržena stalni zgodovinski menjavi, stalni zgodovinski spremembi.

Francoska revolucija je npr. odpravila fevdalno lastnino v korist meščanske.

Kar označuje komunizem, ni odprava lastnine sploh, temveč odprava meščanske lastnine.

Toda moderna meščanska privatna lastnina je zadnji in napopolnejši izraz proizvajanja in prilaščanja produktov, ki temelji na tem, da eni izkoriščajo druge.⁴

V tem smislu lahko komunisti svojo teorijo strnejo v enem izrazu: odprava privatne lastnine.

Nam komunistom so očitali, da hočemo odpraviti osebno pridobljeno, z lastnim delom pridobljeno lastnino; lastnino, ki da je podlaga vse osebne svobode, dejavnosti in samostojnosti.

Pridelana, pridobljena, z lastnim delom prislužena lastnina! Mar govorite o drobni meščanski, drobni kmečki lastnini, ki je bila pred meščansko lastnino?

4 (1888 namesto tega:) na tem, da manjšina izkorišča večino. (Op. ured.)

Ni nam je treba odpravljati, razvoj industrije jo je odpravil in jo vsak dan znova odpravlja.

Ali pa govorite o moderni meščanski privatni lastnini?

Toda mar mezdno delo, delo proletarca, ustvarja proletarcu lastnino?

Nikakor ne. Ustvarja kapital, tj. lastnino, ki izkorišča mezdno delo, ki se lahko veča samo, če poraja novo mezdno delo, da bi ga znova izkoriščala. Lastnina v svoji sedanji podobi se giblje v nasprotju med kapitalom in meznim delom. Oglejmo si obe plati tega nasprotja.

Biti kapitalist pomeni zavzemati ne le čisto oseben položaj, temveč družben položaj v produkciji. Kapital je skupnostni produkt in ga je mogoče zagnati v gibanje le s skupno dejavnostjo mnogih članov, konec koncev celo le s skupno dejavnostjo vseh članov družbe.

Kapital torej ni osebna, je družbena moč.

Če bo torej kapital spremenjen v skupnostno, vsem članom družbe pripadajočo lastnino, ne bo osebna lastnina spremenjena v skupnostno. Spremeni se le družbeni značaj lastnine. Le-ta izgubi svoj razredni značaj.

Preidimo k meznemu delu.

Povprečna cena meznega dela je minimum mezde, tj. vsota življenjskih potrebščin, ki so nujne, da bi delavca kot delavca ohranili pri življenju. Kar si torej mezdni delavec prilasti s svojo dejavnostjo, to zadostuje edinole za to, da spet proizvede svoje golo življenje. Nikakor nočemo odpraviti tega

osebnega prilaščanja delovnih produktov za ponovno proizvajanje neposrednega življenja, prilaščanja, pri katerem ne preostaja nikak čisti dohodek, ki bi lahko dajal moč nad tujim delom. Odpraviti hočemo le bedni značaj tega prisvajanja, kjer živi delavec le, da bi množil kapital, živi le tolikanj, kolikor to terja interes vladajočega razreda.

V meščanski družbi je živo delo le sredstvo za množenje nakopičenega dela. V komunistični družbi je nakopičeno delo le sredstvo, da bi življenjski proces delavcev širili, bogatili, podpirali.

V meščanski družbi gospoduje torej preteklost nad sedanjostjo, v komunistični sedanjost nad preteklostjo. V meščanski družbi je kapital samostojen in oseben, medtem ko je dejavni individuum nesamostojen in neoseben.

In odpravo tega razmerja imenuje buržoazija odpravo osebnosti in svobode! Pa po pravici. Gre kajpada za odpravo buržoazne osebnosti, buržoazne samostojnosti in buržoazne svobode.

S svobodo razumejo znotraj zdajšnjih meščanskih produkcijskih razmerij svobodno trgovino, svobodni nakup in prodajo.

Če pa odpade barantanje, odpade tudi svobodno barantanje. Rečenice o svobodnem barantanju imajo prav tako kot vse drugo svobodnjaško nastopaštvo naše buržoazije kak smisel sploh le glede na vklenjeno barantanje, glede na zaslužjenega meščana srednjega veka, ne pa glede na komunistično odpravo barantanja, meščanskih produkcijskih razmerij in buržoazije same.

Zgroženi ste ob tem, da hočemo odpraviti privatno lastnino. Toda v vaši obstoječi družbi je privatna lastnina za devet desetih njenih članov odpravljena; eksistira ravno s tem, da za devet desetih ne eksistira. Očitajte nam torej, da hočemo odpraviti lastnino, ki kot nujen pogoj predpostavlja brezlastninstvo neznanske večine družbe.

Očitajte nam, skratka, da hočemo odpraviti vašo lastnino. Seveda, to hočemo.

Od trenutka dalje, ko dela ni več mogoče preobraziti v kapital, denar, zemljiško rento, skratka, v družbeno moč, ki jo je mogoče monopolizirati, tj. od trenutka, ko se osebna lastnina ne more več preobračati v meščansko, od tega trenutka dalje je, tako razglašate, odpravljena oseba.

Priznavate torej, da z osebnostjo ne razumete nikogar drugega kot buržuja, meščanskega lastnika. In ta oseba mora vsekakor biti odpravljena.

Komunizem nikomur ne jemlje moči prilaščati si družbene produkte, jemlje le moč podjarmljati si s tem prilaščanjem tuje delo.

Oporekali so, da bo z odpravo privatne lastnine prenehala vsa dejavnost in da se bo začela vsesplošna lenoba.

Potemtakem bi bila morala meščanska družba že zdavnaj iti po zlu zaradi lenobe; zakaj tisti, ki v njej delajo, ne pridobivajo, in tisti, ki v njej pridobivajo, ne delajo. Ves pomislek se izteče v tautologijo, da ni več mezdnege dela, brž ko ni več kapitala.

Vse ugovore, ki so bili naperjeni proti komunističnemu načinu prilaščanja in produkcije materialnih

produktov, so razširili tudi na prilaščanje in produkcijo duhovnih produktov. Kot je za buržuja konec razredne lastnine konec produkcije same, tako je zanj konec razredne omike identičen s koncem omike sploh.

Omika, učenost, katere izgubo obžaluje, je za neizmerno večino priučitev k stroju.

Toda ne prepirajte se z nami, tako da ob vaših meščanskih predstavah o svobodi, omiki, pravici itd. merite odpravo privatne lastnine. Vaše ideje same so proizvodi meščanskih produkcijskih in lastninskih razmerij, tako kot je vaše pravo le v zakon povzdignjena volja vašega razreda, volja, katere vsebina je podana v materialnih življenjskih pogojih vašega razreda.

Zainteresirana predstava, v kateri vaša produkcijska in lastninska razmerja spreminjate iz zgodovinskih razmerij, začasnih v teku produkcije, v večne zakone narave in uma, ta predstava vas druži z vsemi propadlimi vladajočimi razredi. Kar razumete pri antični lastnini, kar razumete pri fevdalni lastnini, tega ne smete več razumeti pri meščanski lastnini.

Odprava družine! Celo najradikalnejši se razburjajo nad to gnusno nakano komunistov.

Na čem temelji sedanja, meščanska družina? Na kapitalu, na privatnem pridobivanju. Do kraja razvita eksistira le za buržoazijo; dopolnilo pa ji je, da je proletarec na silo brez družine, in javna prostitucija.

Buržujeva družina seveda odpade, ko odpade to njeno dopolnilo, oboje pa izgine, ko izgine kapital.

Nam očitajte, da hočemo odpraviti izkoriščanje otrok po starših? Priznavamo to hudodelstvo.

Toda, pravite, mi odpravljamo najprisrčnejše odnose, ko domačo vzgojo zamenjujemo z družbeno.

Pa kaj ni tudi vaša vzgoja določena z družbo? Z družbenimi razmerji, znotraj katerih vzgajate, z bolj neposrednim ali bolj posrednim vmešavanjem družbe, s pomočjo šole itd.? Komunisti ne izumljajo vplivanja družbe na vzgojo; spreminjajo le njegov značaj, odtegujejo vzgojo vplivu vladajočega razreda.

Meščanske deklamacije o družbi in vzgoji, o prisrčnem odnosu med starši in otroki postajajo tem ostudnejše, čim bolj so spričo velike industrije za proletarce vse družinske vezi potrgane ter otroci spremenjeni v enostavne trgovske artikle in delovne instrumente.

Ampak komunisti hočete vpeljati skupnost žensk, nam v zboru kriči nasproti vsa buržoazija.

Buržuj vidi v svoji ženi zgolj produkcijski instrument. Sliši, naj bi se produkcijski instrumenti skupnostno izkoriščali, pa si seveda ne more misliti nič drugega, kot da bo usoda biti skupnosten zadela prav tako tudi ženske.

Ne sluti, da gre prav za to, da se odpravi položaj žensk kot golih produkcijskih instrumentov.

Mimo tega pa ni nič bolj smešnega od visokomoralnega zgražanja naših buržujev nad domnevno oficialno skupnostjo žensk pri komunistih. Komunistom skupnosti žensk ni treba uvajati, obstajala je skoraj zmerom.

Naši buržuji, ki jim ni dovolj, da so jim na voljo žene in hčere njihovih proletarcev, da o oficialni prostituciji

niti ne govorimo, imajo največje zadovoljstvo v tem, da drug drugemu zapeljujejo žene.

Meščanski zakon je dejansko skupnost zakonskih žena. Komunistom bi kvečjemu lahko očitali, češ da hočejo namesto svetohlinsko prikrite vpeljati oficialno, odkritosrčno skupnost žena. Seveda pa se razume samo po sebi, da z odpravo zdajšnjih produkcijskih razmerij izgine tudi iz njih izvirajoča skupnost žensk, tj. neoficialna prostitucija.

Komunistom so tudi očitali, da hočejo odpraviti domovino, narod.

Delavci nimajo domovine. Ni jim mogoče odvzeti, česar nimajo. Ko si mora proletariat najpoprej osvojiti politično oblast, se povzdigniti v nacionalni razred,⁵ se sam konstituirati kot nacija, je sam še nacionalen, četudi nikakor ne v smislu buržoazije.

Nacionalni razločki (*Absonderungen*) in nasprotja med ljudstvi bolj in bolj izginjajo že z razvojem buržoazije, s trgovinsko svobodo, svetovnim trgom, z enaknostjo industrijske produkcije in njej ustrežajočih življenjskih razmer.

Oblast proletariata bo storila, da bodo še bolj izginili. Združena akcija, vsaj akcija civiliziranih dežel, je eden od pogojev za njegovo osvoboditev.

Toliko, kolikor bo odpravljena eksploatacija enega individua po drugem, toliko bo odpravljena eksploatacija ene nacije po drugi.

Z nasprotjem razredov znotraj nacij(e)⁶ odpade sovražno stališče nacij med seboj.

5 (Angl. 1888 namesto tega:) v vodilni razred nacije. (Op. ured.)

6 Prvotisk ima »nacij«, vsi ponatisi »nacije«. (Op. ured.)

Obtožbe, ki so jih proti komunizmu naperili z verskih, filozofskih in sploh ideoloških gledišč, ne zaslužijo kakega izčrpnjšega obravnavanja.

Je mar treba posebne modrosti, da bi razumeli, da se z življenjskimi razmerami ljudi, z njihovimi družbenimi odnosi, z njihovim družbenim bivanjem spreminjajo tudi njihove predstave, nazori in pojmi, z eno besedo, tudi njihova zavest?

Kaj drugega pa dokazuje zgodovina idej, če ne, da se duhovna produkcija preoblikuje z materialno? Vladajoče ideje kake dobe so bile vedno le ideje vladajočega razreda.

Govori se o idejah, ki revolucionirajo kako družbo v celoti; s tem se izreka le dejstvo, da so se znotraj stare družbe izoblikovali elementi nove, da gre z razkrojem starih življenjskih razmer v korak razkroj starih idej.

Ko je propadal stari svet, je nad starimi religijami zmagala krščanska religija. Ko so krščanske ideje v 18. stoletju podlegle idejam razsvetljenstva, je fevdalna družba bila svoj smrtni boj s takrat revolucionarno buržoazijo. Ideje o svobodi vesti in religije so izrekale le gospostvo svobodne konkurence na področju vesti.⁷

»Toda,« bodo rekli, »religiozne, moralne, filozofske, politične, pravne ideje itd. so se seveda modificirale v zgodovinskem razvoju. Religija, morala, filozofija, politika,⁸ pravo so se stalno ohranjali v tej menjavi.

Mimo tega pa so tu večne resnice, denimo, svoboda, pravičnost itd., ki so skupne vsem družbenim stanjem.

7 V izdajah po letu 1848 stoji namesto »vesti« (*Gewissens*) najbrž pomotoma »vednosti« (*Wissens*). (Op. ured.)

8 (Angl. 1888) politična znanost. (Op. ured.)

Komunizem pa odpravlja te večne resnice, odpravlja religijo, moralo, namesto da bi ju na novo oblikoval, je torej v protislovju z vsem dosedanjim zgodovinskim razvojem.«

Na kaj se reducira ta obtožba? Zgodovina vse dosedanje družbe se je gibala v razrednih nasprotjih, ki so dobila v različnih epohah različno podobo.

A naj je bila njihova oblika taka ali taka, da en del družbe izkorišča drugega, je dejstvo, skupno vsem preteklim stoletjem. Ni torej čudo, da se družbena zavest vseh stoletij, navkljub vsej mnogoterosti in različnosti, giblje v nekih skupnih oblikah, v oblikah, formah zavesti, ki se popolnoma razplinijo šele, ko docela izgine razredno nasprotje.

Komunistična revolucija je najradikalnejši prelom s podedovanimi lastninskimi razmerji; ni čudo, da se v njenem razvojnem poteku najradikalneje prelomi s podedovanimi idejami.

A pustimo ugovore buržoazije proti komunizmu.

Že prej smo videli, da je prvi korak v delavski revoluciji povzdig proletariata v vladajoči razred izbojevane demokracije.

Proletariat bo svojo politično oblast uporabil za to, da bo buržoaziji korak za korakom iztrgal ves kapital, centraliziral vse produkcijske instrumente v rokah države, tj. proletariata, organiziranega kot vladajoči razred, in kar se da hitro povečal množico produkcijskih sil.

To se lahko zgodi sprva seveda le z despotskimi posegi v lastninsko pravico in v meščanska produkcijska razmerja, torej z ukrepi, ki se zde ekonomsko

nezadostni in nevzdržni, ki pa med gibanjem prerastejo sami sebe in so kot sredstvo za preobrat vsega produkcijskega načina neogibni.

Ti ukrepi bodo seveda od dežele do dežele različni.

Za najrazvitejše dežele ⁹ pa pridejo v poštev precej na splošno tile ukrepi:

1. Ekspropriacija zemljiške lastnine in uporaba zemljiške rente za državne izdatke.
2. Močno progresiven davek.
3. Odprava dedne pravice.
4. Zaplemba lastnine vseh emigrantov in upornikov.
5. Centralizacija kredita v državnih rokah s pomočjo narodne banke z državnim kapitalom in izključnim monopolom.
6. Centralizacija vsega transportnega sistema v rokah države.
7. Po skupnostnem načrtu povečanje števila nacionalnih tovarn, produkcijskih instrumentov, krčenje in izboljšanje zemljišč.
8. Enaka delovna obveznost za vse, ustanovitev industrijskih armad, zlasti za poljedelstvo.

9 S tem prevodom se izogibamo dvoumnosti slovenske besede »napreden«, ki pomeni »progresiven« in »tisti, ki je dlje prišel«; nemški *fortgeschritten* pomeni samo to drugo. (Op. ured.)

9. Združitev obratovanja kmetijstva in industrije, prizadevanje za postopno odpravo nasprotja ¹⁰ med mestom in deželjo. ¹¹

10. Javna in brezplačna vzgoja vseh otrok. Odprava tovarniškega dela otrok v njegovi današnji obliki. Združitev vzgoje z materialno produkcijo itd. itd.

Ko bodo v teku razvoja izginile razredne razlike in bo vsa produkcija koncentrirana v rokah asociiranih individuov, bo javna oblast izgubila politični značaj. Politična oblast v pravem pomenu besede je organizirana oblast ¹² enega razreda za zatiranje drugega. Ko se bo proletariat v boju proti buržoaziji nujno združil v razred, se z revolucijo postavil za vladajoči razred in kot vladajoči razred nasilno odpravil stara produkcijska razmerja, bo s temi produkcijskimi razmerji odpravil eksistenčne pogoje razrednega nasprotja, razredov ¹³ sploh, in s tem svoje lastno gospostvo kot razreda.

Na mesto stare meščanske družbe z njenimi razredi in razrednimi nasprotji stopi asociacija, v kateri je svoboden razvoj slehernega pogoj za svobodni razvoj vseh.

10 (Izdaje po letu 1848:) razlike. (Op. ured.)

11 (Dostavek v angleški izdaji iz leta 1888:) z enakomernejšo porazdelitvijo prebivalstva po vsej deželi. (Op. ured.)

12 *Gewalt* pomeni 1. oblast, 2. silo, nasilje. Tu se poigravata oba pomena. (Op. ured.)

13 (Izdaje po letu 1848:) razrede. (Op. ured.)

III.

Socialistična in komunistična literatura

1. Reakcionarni socializem

a) Fevdalni socializem

Francoska in angleška aristokracija sta bili po svojem zgodovinskem položaju poklicani pisati pamflete proti moderni meščanski družbi. V francoski revoluciji leta 1830, v angleškem gibanju za reformo sta še enkrat podlegli osovraženemu parveniju. O kakem resnem političnem boju ni moglo več biti govora. Preostal jima je le literarni boj. Pa tudi na literarnem področju so postale stare fraze iz restavracijske dobe¹⁴ nemogoče. Da bi zbudila simpatijo, je morala aristokracija na videz zgubiti spred oči svoje interese in formulirati obtožnico proti buržoaziji le (še) v interesu eksplatanega delavskega razreda. Tako (si¹⁵) je pripravila zadoščenje, da je smela peti sramotilne pesmi o svojem novem gospodarju in mu mrmrati na uho bolj ali manj zlovešče prerokbe.

14 * (*Angl. 1888*) Ne gre za angleško restavracijsko dobo v letih 1660–1689, temveč za francosko restavracijsko dobo v letih 1814–1830.

15 Besede v oklepajih stoje le v prvotisku. (Op. ured.)

Na ta način je nastal fevdalistični socializem, pol žalostinka, pol paskvil, pol odzven preteklosti, pol grožnja prihodnosti, ki je tu in tam zadeval buržoazijo v srce s trpko, duhovito uničujočo sodbo, vselej pa deloval komično s popolno nesposobnostjo razumeti potek moderne zgodovine.

Proletarsko beraško malho so vihteli v rokah kot zastavo, da bi zbrali ljudstvo za sabo. Brž ko pa jim je sledilo, je na njihovih zadnjicah zagledalo stare fevdalne grbe in se z glasnim, nespoštljivim krohotom razbežalo.

Del francoskih legitimistov pa Mlada Anglija¹⁶ sta igrala ta prizor.

Če dokazujejo fevdalci, da je bil njihov način izkoriščanja drugačen od meščanskega izkoriščanja, pozabljajo le to, da so izkoriščali v čisto drugačnih in danes preživelih okoliščinah in razmerah. Če dopovedujejo, da pod njihovim gospodvom ni eksistiral moderni proletarijat, pozabljajo le to, da je bila ravno moderna buržoazija nujen poganjek njihovega družbenega reda.

Sicer pa tako malo prikrivajo reakcionarni značaj svoje kritike, da je njihova glavna obtožba proti buržoaziji ravno v tem, da se pod njeno vladavino razvija razred, ki bo pognal v zrak ves stari družbeni red.

Buržoaziji bolj očitajo, da je ustvarila revolucionaren proletarijat, kot to, da je sploh ustvarila proletarijat.

16 Legitimisti so bili privrženci dinastije Burbonov, ki jo je odstranila revolucija leta 1830. Young England se je imenovala skupina torijcev v začetku štiridesetih let 19. st., med njimi Disraeli, T. Carlyle idr. (Op. ured.)

V politični praksi sodelujejo torej pri vseh nasilnih ukrepih proti delavskemu razredu, v navadnem življenju pa se zadovoljujejo s tem, da – vsem svojim nabuhlim frazam navkljub – pobirajo zlata jabolka¹⁷ in da zamenjajo zvestobo, ljubezen, čast za barantanje z volno, peso in žganjem.^{18*}

Kot je šel far zmerom z roko v roki s fevdalcem, tako gre farški socializem s fevdalističnim.

Nič ni lažjega kot krščanski asketizem socialistično opleskati. Mar ni tudi krščanstvo grmelo proti privatni lastnini, proti zakonski zvezi, proti državi? Mar ni namesto tega pridigalo dobrodelnost in beraštvo, celibat in mrtvičenje mesa, življenje v celici in cerkev? Sveti socializem¹⁹ je le blagoslovljena voda, s katero far blagoslavlja aristokratsko togoto.

b) Malomeščanski socializem

Fevdalna aristokracija ni edini razred, ki ga je strmo-glavila buržoazija in katerega življenjski pogoji¹⁷ (Dodatek v angleški izdaji 1888:) ki so padla z drevesa industrije. (Op. ured.)

¹⁸ * (Angl. 1888) To velja predvsem za Nemčijo, kjer zemljiška aristokracija in junckerji dajò v svoj prid obdelovati oskrbnikom, povrhu pa so še veliki izdelovalci pesnega sladkorja in krompirjevega žganja. Bogatejši britanski aristokrati še niso tako zelo nizko; toda tudi oni vedo, da se dá padajoča renta nadomestiti s tem, da posodiš ime bolj ali manj dvomljivim ustanoviteljem delniških družb.

¹⁹ Tako v prvotisku in v ponatisu Hirschfeldove tiskarne v petdesetih letih. V naslednjih izdajah leta 1848 je namesto »*heilige*« tiskovna napaka »*heutige*« – današnji. V ponatisih sta avtorja nerazumljivo besedo zamenjala s »*christliche*« – krščanski. (Op. ured.)

so v moderni meščanski družbi shirali in odmrli. Srednjeveško mestnjanstvo in mali kmečki stan sta bila predhodnika moderne buržoazije. V industrijsko in trgovsko manj razvitih deželah ta razred še životari ob razvijajoči se buržoaziji.

V deželah, kjer se je razbila moderna civilizacija, se je oblikovalo novo malo meščanstvo, ki visi med proletariatom in buržoazijo in ki kot dopolnilni del meščanske družbe vedno znova nastaja, njegove člane pa konkurenca nenehno peha navzdol v proletariat, tako da že vidijo, kako se bliža trenutek, ko bodo kot samostojen del moderne družbe popolnoma izginili in jih bodo v trgovini, v manufakturi, v poljedelstvu zamenjali delovni nadzorniki in služabniki.

V deželah, kot je Francija, kjer je kmečkega razreda daleč čez polovico prebivalstva, je bilo naravno, da so pisci, ki so nastopali za proletariat proti buržoaziji, pri svoji kritiki merili buržoazni režim z merilom malega meščana in malega kmeta in se za delavsko stvar zavzemali z malomeščanskih pozicij. Tako se je izoblikoval malomeščanski socializem. Sismondi je glavni avtor te literature ne le za Francijo, temveč tudi za Anglijo.

Ta socializem je nadvse ostroumno razčlenil protislovja v modernih produkcijskih razmerjih. Razgalil je hinavska olepševanja ekonomov. Nespodbitno je dokazal uničujoče učinke strojev in delitve dela, koncentracijo kapitalov in zemljiške posesti, hiperprodukcijo, krize, nujni propad malih meščanov in kmetov, bedo proletariata, anarhijo v produkciji, kričeče nesorazmerje v razdelitvi bogastva, industrijsko uničevalno

vojno nacije proti naciji, razkroj starih običajev, starih družinskih razmerij, starih narodov.

Po svoji pozitivni vsebini pa hoče ta socializem bodisi obnoviti stara produkcijska in občevalna sredstva in z njimi stara lastninska razmerja in staro družbo, bodisi hoče moderna produkcijska in občevalna sredstva nasilno spet vkleniti v okvir starih lastninskih razmerij, ki so jih ta sredstva bila razgnala in morala razgnati. V obeh primerih je reakcionaren in utopističen hkrati.

Cehovstvo v manufakturi pa patriarhalno gospodstvo na deželi, to sta njegovi zadnji besedi.

V nadaljnjem razvoju se je ta smer iztekla v strahopetno javkanje.²⁰

c) Nemški ali »resnični« socializem 21

Socialistična in komunistična literatura Francije, ki je nastala pod pritiskom buržoazije na vladi in je literarni izraz boja proti temu gospodstvu, je bila uvožena v Nemčijo v času, ko je buržoazija bila pravkar začela boj s fevdalnim absolutizmom.

Nemški filozofi, polfilozofi in lepoumniki so se pohlepno polastili te literature in pozabili le to,

20 Ta stavek je v angleškem prevodu iz leta 1888 takole spremenjen: »Naposled, ko so neomajna zgodovinska dejstva razpodila vso omamo samoprevare, se je ta vrsta socializma iztekla v klavrno javkanje.« (Op. ured.)

21 V prvotisku ni narekovajev ob besedi »resnični«; to velja za ves ta tekst, enako tudi za *Nemško ideologijo* in za Engelsove članke o »resničnih« socialistih iz leta 1847. Narekovaje uvajajo šele ponatise v letih 1872–90. (Op. ured.)

da tedaj, ko so pripotovali iz Francije ti spisi, niso hkrati v Nemčijo pripotovale francoske življenjske razmere. Spričo nemških razmer je francoska literatura izgubila vsak neposredno praktičen pomen in zadobila čisto literarno podobo. Morala se je zdeti prosta (*müssige*) spekulacija o resnični družbi,²² o udejanjanju človeškega bistva. Tako so imele za nemške filozofe 18. stoletja zahteve prve francoske revolucije le ta smisel, da so bile zahteve »praktičnega uma« na splošno, izrazi volje revolucionarne francoske buržoazije pa so v njihovih očeh pomenili zakone čiste volje, kot mora biti, resnično človeške volje.

Delo nemških literatov je bilo izključno v tem, da so nove francoske ideje spravljali v sklad s svojo staro filozofsko vestjo, bolje rečeno, da so si s svojega filozofskega stališča prisvajali francoske ideje.

To prisvajanje se je godilo tako, kot si sploh prisvajaš tuj jezik, s prevajanjem.

Znano je, kako so menihi čez rokopise, v katerih so bila zabeležena klasična dela starih poganskih časov, pisali omledne katoliške zgodbe o svetnikih. Nemški literati so ravnali s profano francosko literaturo ravno narobe. Pisali so svoj filozofski nesmisel zadaj za francoski original. Napisali so na primer zadaj za francosko kritiko denarnih razmerij »povnanjenje človeškega bistva«, zadaj za francosko kritiko buržoazne države so zapisali »odprava gospostva abstraktno občega« itd.

22 V ponatisih so besede »o resnični družbi« izpadle. (Op. ured.)

To podtikanje svojih filozofskih rečenic²³ pod francosko razvijanje so krstili za »filozofijo dejanja«, »resnični socializem«, »nemško znanost socializma«, »filozofsko utemeljitev socializma« itn.

Francosko socialistično-komunistično literaturo so tako dobesedno skupili. In ker je v Nemčevih rokah nehala izražati boj enega razreda proti drugemu, si je bil Nmec v svesti, da je premagal »francosko enostranost«, ²⁴ da je namesto resničnih potreb zagovarjal potrebo resnice in namesto interesov proletarca interese človeškega bitja, človeka nasploh, človeka, ki ne pripada nobenemu razredu, ki sploh ne pripada dejanskosti, ki pripada le nebeškim meglicam filozofske fantazije.

Ta nemški socializem, ki je jemal svoje nebogljene šolske vaje tako resno in tako slovesno in o njih tako sejmarsko trobil v svet, pa je vendarle po malem izgubil svojo pedantsko nedolžnost.

Boj nemške, zlasti pruske buržoazije proti fevdalcem in absolutnemu kraljestvu, skratka, liberalno gibanje je postalo resnejše.

»Resničnemu« socializmu se je tako ponudila zaželena priložnost, da postavi političnemu gibanju nasproti socialistične zahteve, da zaluča proti liberalizmu, proti predstavniki državi, proti meščanski konkurenci, meščanski tiskovni svobodi, meščanskemu pravu, meščanski svobodi in enakosti tradicionalna prekletstva in da pridiga ljudskim

23 V izdajah po letu 1848: »Podtikanje teh filozofskih rečenic«. (Op. ured.)

24 V prvotisku brez narekovajev. (Op. ured.)

množicam, da nimajo pri tem meščanskem gibanju ničesar dobiti, marveč le vse izgubiti. Nemški socializem je ob pravem času pozabil, da francoska kritika, katere odmev brez duha je bil, predpostavlja moderno meščansko družbo z ustrežajočo ji politično ureditvijo – same predpostavke, ki si jih je bilo v Nemčiji šele treba izbojevati.

Nemškim absolutnim vladam z njihovim spremstvom farjev, šomoštrov, podeželskih plemičev in birokratov je rabil kot zaželeno ptičje strašilo proti buržoaziji, ki se je grozeče dvigala.

Bil je osladno dopolnilo grenkim udarcem z bičem in svinčenkam, s katerimi so te iste vlade obdelovale²⁵ nemške vstaje.

Če je »resnični« socializem takole postal orožje v rokah vlad proti nemški buržoaziji, pa je tudi neposredno zagovarjal reakcionaren interes nemškega zapečkarstva.²⁶ V Nemčiji je malomeščanstvo, podedovano tam od 16. stoletja, ki se od tega časa v raznih oblikah znova in znova pojavlja, tista prava družbena podlaga obstoječih razmer.

Njegova ohranitev je ohranitev obstoječih nemških razmer. Boji se industrijskega in političnega gospostva

²⁵ Hirschfeldov ponatis iz petdesetih let: »odgovarjale na«. (Op. ured.)

²⁶ *Pfahlbürgerschaft*. Prvotni pomen besede je »tisti prebivalci predmestij, ki so jim bile priznane meščanske pravice, da bi okrepili obrambno moč mesta«, v prenesenem pomenu pa je *Pfahlbürger* isto kot »ozkosrčnež, omejenec, zapečkar, filister«. Angleški prevod iz leta 1888 ima na tem mestu enostavno: »nemških filistrov«, tri odstavke niže pa »malomeščanskih filistrov«, v zadnjem odstavku pa je soznačnica *Spießbürger* prevedena z »mali filistri«. (Op. ured.)

buržoazije, ki mu zanesljivo prinaša propad, na eni strani spričo koncentracije kapitala, na drugi strani zaradi prihajajočega revolucionarnega proletariata. »Resnični« socializem, tako se mu je zdelo, ubija obe muhi na mah. Širil se je ko kuga. Oblačilo, stkano iz spekulativne pajčevine, vezeno z lepoumnimi govorniškimi rožicami, prepojeno s puhtečo roso ljubeče ginjenosti, to zamaknjeno oblačilo, v katero so nemški socialisti ogrinjali svojih nekaj koščениh »večnih resnic«, ²⁷ jim je le povečalo odjem blaga pri tem občinstvu.

Sam nemški socializem je čedalje bolj spoznaval svoje poslanstvo biti nabuhel predstavnik tega zapečkarstva.

Razglasil je nemško nacijo za normalno nacijo in nemškega zapečkarja za normalnega človeka. Slednji njegovi podlosti je dal skrit, višji, socialističen smisel, v katerem je pomenila svoje nasprotje. Bil je do konca dosleden, ko je direktno nastopil proti »surovo destruktivni« ²⁸ smeri komunizma in razodel, da je sam nepristransko vzvišen nad vsemi razrednimi boji. Z zelo redkimi izjemami šteje vse, kar kroži domnevno socialističnih in komunističnih spisov po Nemčiji, na področje te umazane, pomehkuževalne literature. ^{29*}

27 Izdaje iz leta 1848 nimajo narekovajev. (Op. ured.)

28 V izdajah iz leta 1848 ni narekovajev. (Op. ured.)

29 * (1890) Revolucionarna vihra leta 1848 je pometla z vso to klavarno smerjo in vzela njenim nosilcem veselje še naprej krošnjariti s socializmom. Glavni predstavnik in klasični tip te smeri je g. Karl Grün.

2. Konservativni ali buržoazni socializem

En del buržoazije želi odpomoči *socialnim zlom*, da bi zagotovil obstanek meščanske družbe.

Sem štejejo: ekonomisti, filantropi, humanitarci, izboljševalci položaja delovnih razredov, organizatorji dobroteljnosti, odpravljavci mučenja živali, ustanovniki društev treznosti, zakotni reformatorji vsake sorte. Pa tudi v cele sisteme je bil dodelan ta buržoazni socializem.

Za zgled navedimo Proudhonovo *Philosophie de la misère*.³⁰

Socialistični buržuji hočejo življenjske pogoje moderne družbe brez bojov in nevarnosti, ki iz teh nujno izvirajo. Hočejo obstoječo družbo, odštevši elemente, ki jo revolucionirajo in razkrajajo. Hočejo buržoazijo brez proletariata. Buržoazija si svet, kateremu vlada, predstavlja seveda kot najboljši svet. Buržoazni socializem izdela to tolažilno predstavo v polovičen ali celoten sistem. Če poziva proletariati, naj udejanji njegove sisteme, da bi prišel³¹ v novi Jeruzalem, zahteva v jedru le to, naj ostane v zdajšnji družbi, toda naj se otrese svojih sovražnih predstav o njej.³²

30 Na Proudhonovo delo *Sistem ekonomskih protislovij ali filozofija bede* (1846) odgovarja Marx z *Bedo filozofije* (1847).

Glej K. Marx in F. Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih*, II. zv., prev. Božidar Debenjak et al., Ljubljana: Cankarjeva založba, 1971, str. 395–540. (Op. ured.)

31 S spremembo (tiskarsko?) »um« v »und« (izdaje po letu 1848) pomenijo te besede »in pride«. (Op. ured.)

32 Angleški prevod iz leta 1888: »predstav o buržoaziji«; v izvorniku se »njej« lahko nanaša le na »zdajšnji družbi«. (Op. ured.)

Druga, manj sistematična in bolj praktična oblika (tega) socializma je skušala delavskemu razredu priskutiti vsako revolucionarno gibanje, dopovedujoč, da mu ne more biti v prid ta ali ona politična sprememba, temveč le sprememba materialnih življenjskih razmer. S spremembo materialnih življenjskih razmer pa ta socializem nikakor ne razume odprave meščanskih produkcijskih razmer, ki je mogoča le po revolucionarni poti, temveč administrativne izboljšave, ki potekajo na tleh teh produkcijskih razmer, ki torej v ničemer ne spreminjajo razmerja kapital – mezdno delo, temveč v najboljšem primeru buržoaziji zmanjšujejo stroške gospostva in poenostavljajo državni proračun.

Ustrezen izraz dobi buržoazni socializem šele tam, kjer postane gola govorniška figura.

Svobodna trgovina! v interesu delovnega razreda; zaščitne carine! v interesu delovnega razreda; zapori-samice! v interesu delovnega razreda: to je zadnja, edina resno mišljena beseda buržoaznega socializma.

Socializem buržoazije sestoji ravno v trditvi, da so buržuji buržuji – v interesu delovnega razreda.

3. Kritično-utopistični socializem in komunizem

Tu ne govorimo o literaturi, ki je v vseh velikih modernih revolucijah izrekala zahteve proletariata. (Babeufovi spisi itn.)

Prvi poskusi proletariata, da bi v času splošne razvnetosti, v dobi strmoglavljene fevdalne družbe neposredno uveljavil svoj lastni razredni interes, so se nujno izjalovili ob nerazvitosti proletariata samega in ob pomanjkanju materialnih pogojev za njegovo osvoboditev, ki so ravno šele produkt meščanske epohe. Revolucionarna literatura, ki je spremljala ta prva gibanja proletariata, je po vsebini nujno reakcionarna. Uči vsesplošen asketizem in grobo izenačevalstvo.

Pravi socialistični in komunistični sistemi, sistemi St. Simona, Fouriera, Owena itd., se pojavijo v prvem, nerazvitem obdobju boja med proletariatom in buržoazijo, ki smo ga prikazali prej. (Gl. Buržoazija in proletariat.)

Izumitelji teh sistemov sicer vidijo nasprotje razredov in delovanje razkrajajočih elementov v sami vladajoči družbi. Toda na strani proletariata³³ ne zapazijo nobene zgodovinske samodejavnosti, nobenega njemu lastnega političnega gibanja.

Ker gre razredno nasprotje v korak z razvojem industrije, prav tako tudi ne nahajajo materialnih pogojev za osvoboditev proletariata in iščejo socialno znanost, socialne zakone, da bi ustvarili te pogoje.

33 Angleški prevod iz leta 1888 pristavlja:
»ki je še v otroških letih«. (Op. ured.)

Na mesto družbene dejavnosti mora stopiti njihova osebno izumiteljska dejavnost, na mesto zgodovinskih pogojev osvoboditve fantastični, na mesto postopoma potekajoče organizacije proletariata v razred posebej za to izmišljena organizacija družbe. Prihajajoča svetovna zgodovina se zanje razveže v propagando in praktično izvajanje njihovih družbenih načrtov.

Zavedajo se sicer, da v svojih načrtih zagovarjajo predvsem interes delovnega razreda kot najbolj trpečega razreda. Le iz tega zornega kota kot najbolj trpeči razred eksistira zanje proletariat.

Najbolj nerazvita oblika razrednega boja ter njihov lastni življenjski položaj pa storita, da se imajo za močno vzvišene nad onim razrednim nasprotjem. Izboljšati hočejo življenjski položaj vseh članov družbe, tudi tistih, ki jim gre najboljše. Zato apelirajo kar naprej na vso družbo brez razločka, še predvsem pa na vladajoči razred. Saj je njihov sistem treba le razumeti, da bi ga pripoznali za najboljši mogoči načrt za najboljšo mogočo družbo.

Zato zametavajo vsako politično, zlasti vsako revolucionarno akcijo, svoj cilj hočejo doseči po mirni poti in poskušajo z majhnimi eksperimenti, ki seveda spodletujejo, z močjo zgleda utreti pot novemu družbenemu evangeliju.

To fantastično slikanje prihodnje družbe pa v času, ko je proletariat še nadvse nerazvit in torej sam svoje lastno mesto pojmuje še fantastično, ustreza ¹

1 V izdajah po letu 1848 namesto »entspricht« stoji »entspringt« – »izvira iz ... poganjanja«. (Op. ured.)

njegovemu prvemu slutenj polnemu poganjanju k splošni preobrazbi družbe.

Socialistični in komunistični spisi pa sestoje tudi iz kritičnih prvin. Napadajo vse osnove obstoječe družbe. Zato so prispevali nadvse dragoceno gradivo za prosveto delavcev. Njihove pozitivne teze o prihodnji družbi,² npr. odprava nasprotja med mestom in vasjo, družine, privatnega pridobitništva, mezdnega dela, razglašanje družbene harmonije, sprememba države v golo upravljanje produkcije – vse te teze izražajo le to, da odpade razredno nasprotje, ki se je šele začelo razvijati, ki ga poznajo še komaj v njegovi brezlični nedoločnosti. Te teze same imajo torej še čisto utopističen smisel.

Pomen kritično-utopističnega³ socializma in komunizma je obratno sorazmeren z zgodovinskim razvojem. V isti meri, kot se razvija in oblikuje razredni boj, izgublja to fantastično povzdigovanje nadenj, tj. njegovo fantastično pobijanje, vsako praktično vrednost, vsako teoretsko upravičenost. Čeravno so torej bili začetniki teh sistemov v mnogočem revolucionarni, pa tvorijo njihovi učenci vselej reakcionarne sekte. Trdno se oklepajo starih mojstrovih nazorov proti nadaljnemu zgodovinskemu razvoju proletariata. Zato dosledno spet skušajo otopiti razredni boj in posredovati nasprotja. Še vedno sanjajo o poskusnem udejanjanju svojih družbenih utopij,

² Stavak se v angleškem prevodu iz leta 1888 začinja: »Praktični ukrepi, ki jih predlagajo«. (Op. ured.)

³ V izdajah po letu 1848: »kritično-utopističnega«. (Op. ured.)

o ustanavljanju posamičnih falansterov, osnovanju home-kolonij, ureditvi kake majhne Ikarije^{4*} – žepni izdaji novega Jeruzalema –, in da bi sezidali vse te gradove v oblakih, morajo apelirati na človekoljubje meščanskih src in mošnjičkov. Polagoma zdrse v kategorijo prej opisanih reakcionarnih ali konservativnih socialistov in se od njih ločijo le še po bolj sistematični pedantnosti, po fanatični prazni veri v čudežno delovanje svoje socialne znanosti.

Zato ogorčeno nastopajo zoper vsako politično gibanje delavcev, ki da je lahko nastalo iz slepe nevere v novi evangelij.

Ovenisti v Angliji, furieristi v Franciji reagirajo tam proti čartistom, tu proti reformistom.⁵

4 * (1888) Phalanstères so bile socialistične kolonije po načrtu Charlesa Fouriera; Ikarija je imenoval Cabet svojo Utopijo in kasneje svojo ameriško komunistično kolonijo. (1890) Home-kolonije (kolonije v domovini) imenuje Owen svoje komunistične vzorne družbe. Phalanstère je bilo ime družbenih palač, ki jih je načrtoval Fourier. Ikarija se imenuje utopična fantazijska dežela, katere komunistične ustanove je slikal Cabet.

5 List *La Réforme* (Pariz 1843–50) se je zavzemal za republiko, demokracijo in socialne reforme. Vanj sta dopisovala tudi Marx in Engels. (Op. ured.)

IV.

Stališče komunistov do raznih opozicijskih strank

Po tem, kar je bilo rečeno v II. oddelku, se samo po sebi razume razmerje komunistov do že konstituiranih delavskih strank, torej njihovo razmerje do čartistov v Angliji in do agrarnih reformatorjev v Severni Ameriki.

Komunisti se bojujejo za doseg neposrednih ciljev in interesov delavskega razreda, toda v sedanjem gibanju predstavljajo hkrati prihodnost gibanja. V Franciji se komunisti pridružujejo socialistično-demokratski stranki ^{6*} proti konservativni in radikalni buržoaziji, ne da bi se zato odrekli pravici do kritičnega odnosa nasproti frazam in iluzijam.

V Švici podpirajo radikale, ne da bi prezrli, da ta stranka sestoji iz protislovnih elementov, deloma

⁶ * (1888) Stranka, ki jo je tedaj v parlamentu predstavljal Ledru-Rollin, v literaturi Luis Blanc, v dnevnem tisku pa *La Réforme*. Ime »socialna demokracija« je ob takih izumiteljih pomenilo krilo demokratske ali republikanske stranke, ki je bilo bolj ali manj socialistično pobarvano (1890). Stranka v Franciji, ki se je tedaj imenovala socialistično-demokratska, je bila tista, ki jo je politično predstavljal Ledru-Rollin in literarno Louis Blanc; bila je torej ko noč pa dan različna od današnje nemške socialne demokracije.

iz demokratičnih socialistov v francoskem pomenu, deloma iz radikalnih buržujev.

Med Poljaki podpirajo komunisti stranko, ki dela agrarno revolucijo za pogoj nacionalne osvoboditve, isto stranko, ki je zanetila krakovsko vstajo leta 1846.

V Nemčiji se komunistična stranka, dokler nastopa buržoazija revolucionarno, bojuje skupaj z buržoazijo proti absolutni monarhiji, fevdalni zemljiški lastnini in malomeščanstvu.

Ne zamudi pa niti trenutka, da ne bi delala za oblikovanje jasne zavesti delavcev o sovražnem nasprotju med buržoazijo in proletariatom, da bi nemški delavci lahko takoj obrnili družbene in politične pogoje, ki jih mora ustvariti buržoazija s svojim gospodstvom, od prvega do zadnjega kot orožje proti buržoaziji, da se bo po strmoglavljenju reakcionarnih razredov v Nemčiji takoj začel boj z buržoazijo samo.

Na Nemčijo obračajo komunisti svojo glavno pozornost, ker je Nemčija na pragu meščanske revolucije in ker izvaja ta prevrat v razvitejših pogojih evropske civilizacije sploh in z mnogo dlje razvitim proletariatom kot Anglija v sedemnajstem in Francija v osemnajstem stoletju, ker more torej nemška meščanska revolucija biti le neposredna predigra proletarske revolucije.

Skratka, komunisti vsepovsod podpirajo sleherno revolucionarno gibanje proti obstoječim družbenim in političnim razmeram.

V vseh teh gibanjih poudarjajo kot glavno vprašanje gibanja lastninsko vprašanje, pa naj je tu dobilo bolj ali manj razvito obliko.

Komunisti naposled delajo povsod za povezavo in sporazumevanje demokratičnih strank vseh dežel.

Komunisti zavračajo, da bi skrivali svoje nazore in namere. Odkrito razglašajo, da je njihove cilje moči doseči samo z nasilnim prevratom vsega dosedanjega družbenega reda. Vladajoči razredi naj le trepetajo pred komunistično revolucijo. Proletarci v njej nimajo nič izgubiti razen svojih verig. Imajo pa pridobiti svet.

Proletarci vseh dežel, združite se!

(Iz pripravljanih del za *Manifest*)

(Načrt za tretji del Manifesta, zapisan »v Bruslju, decembra 1847«, na platnicah zvezka, ki vsebuje tudi rokopis Mezda.)

- 1) Reakcionarni socializem, fevdalni, religiozni, malomeščanski.
- 2) Meščanski socializem.
- 3) Nemško-filozofski socializem.
- 4) Kritično-utopistični literaturni sistemi. Owen, Cabet, Weitling, Fourier, St. Simon, Babeuf.
- 5) Neposredna strankina literatura.
- 6) Komunistična literatura.

(Edina ohranjena stran Marxovega koncepta *Manifesta*:)⁷

[...] [prole]tarci, za 10-urni delavnik, ne da bi delili njihove iluzije o tem ukrepu.⁸

Sicer pa smo videli:

Komunisti ne postavljajo nikakršne nove teorije privatne lastnine. Izrekajo le zgodovinsko dejstvo, da meščanska produkcija in s tem meščanske lastninske razmere niso več primerjene razvoju družbenih produkcijskih sil in zato v razvoju industrije same [...]

7 To stran je poslal Engels Bernsteinu 12. junija 1883 z naslednjimi spremnimi besedami: »Prilagam košček izvirnika osnutka za sklep *Komunističnega manifesta*, ki si ga obdržite za spomin. Zgornji dve vrsti sta diktat, ki ga je pisala gospa Marx.« (Op. ured.)

8 Tu se konča rokopis Jenny Marx. (Op. ured.)

A ne prepirajte se z nami, tako da merite odpravo meščanske lastnine ob Vaših meščanskih idejah svobode, omike, itn.! Vaše ideje same so proizvodi (obstojećih) meščanskih produkcijskih in lastninskih razmer, kot je tudi Vaše pravo le v zakon povzdignjena volja Vašega razreda. Volja, katere vsebino določajo materialni življenjski pogoji Vašega razreda.

Zainteresirano predstavo, ko Vaše (meščanske) produkcijske razmere in lastninske razmere spreminjate iz zgodovinskih (in le) prehodnih, ustreznih le določeni (zrelosti) razvojni stopnji (produkcijskih sil) produkcije v večne zakone narave in uma, [to predstavo] delite z vsemi minulimi vladajočimi razredi!

Kar razumete kot fevdalno lastnino, tega ne razumete več za meščansko lastnino.

In vendar ne morete zanikati dejstva, da (v teku meščanske) s tekom razvoja industrije enostranski, na [...]

Komunisti ne postavljajo nikakršne nove teorije lastnine. Izrekajo dejstvo. Vi zanikate najočitnejša dejstva. Morate jih zanikati. Ste nazaj obrnjeni utopisti.⁹

9 Formulacije iz tega koncepta so bile deloma uporabljene v II. delu *Manifesta* in ne v sklepnem delu, kot bi sledilo iz Engelsovega pisma. Morda je bil osnutek drugače razčlenjen? (Op. ured.)

Karl Marx, Friedrich Engels
KOMUNISTIČNI MANIFEST

Ana Politkovska
ZADNJI ZAPISI
Dnevnik umorjene ruske novinarke

Carla Del Ponte
GOSPA TOŽILKA
*Soočenja z najhujšimi zločinci človeštva
in s kulturo nekaznovanosti*

Ernesto Che Guevara
BOLIVIJSKI DNEVNIK
MOTORISTOV DNEVNIK

Barack Obama
POGUM ZA UPANJE
SANJE MOJEGA OČETA

Florence Hartmann
MIR IN KAZEN

Martin Luther King ml.
AVTOBIOGRAFIJA

Gino Strada
ZELENI PAPAGAJI
Kronika vojnega kirurga

Isabel Fonseca
POKOPLJI ME POKONČNO
Romi in njihovo potovanje

Sven Lindqvist
IZTREBITE VSE DIVJAKE!
Odiseja nekega moža v srce teme in izvori genocida v Evropi

